

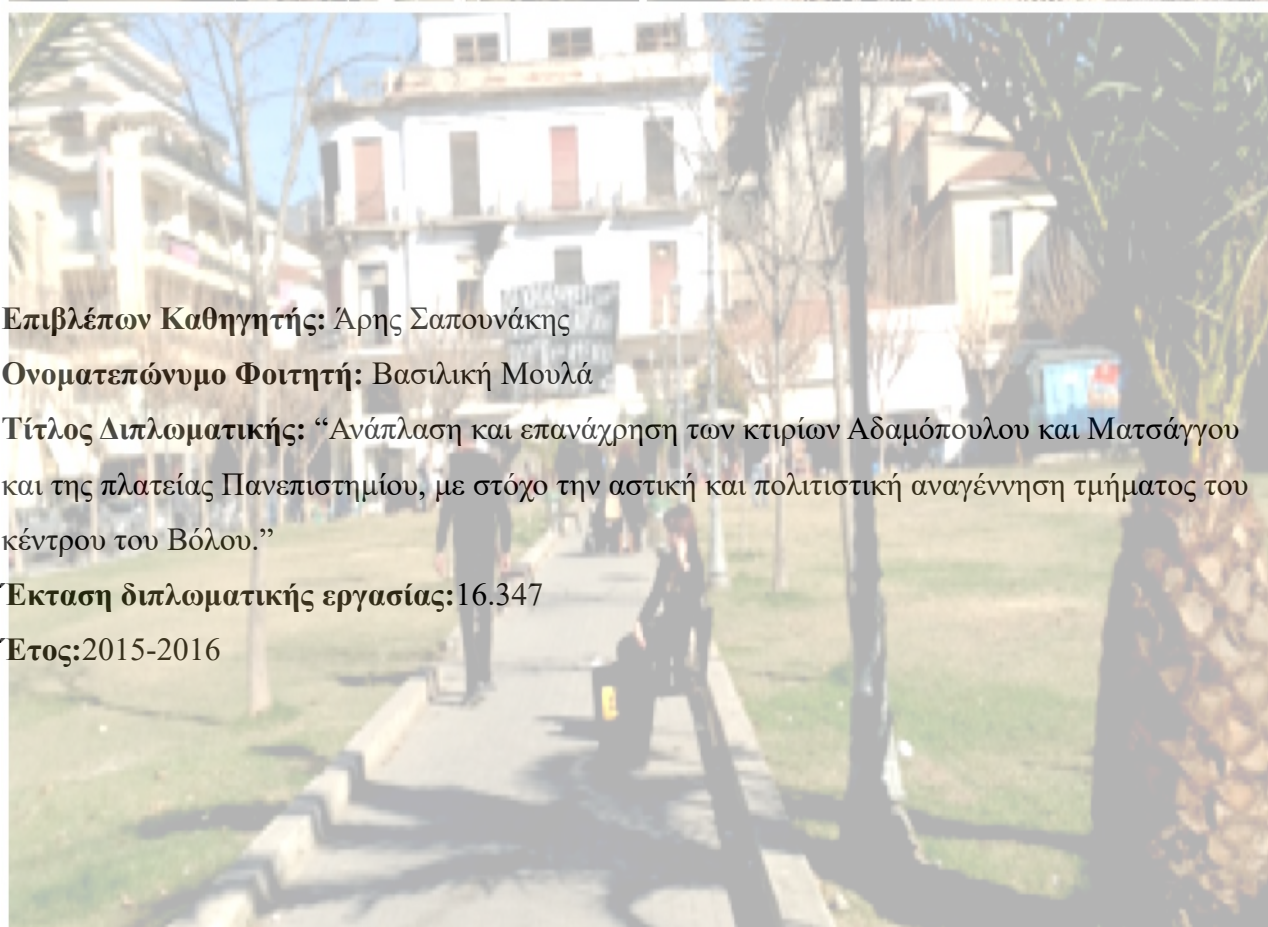
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

"Σχεδιασμός και Ανάπτυξη Τουρισμού και Πολιτισμού"

Επιβλέπων Καθηγητής: Άρης Σαπουνάκης

Ονοματεπώνυμο Φοιτητή: Βασιλική Μουλά

Τίτλος Διπλωματικής: “Ανάπλαση και επανάχρηση των κτιρίων Αδαμόπουλου και Ματσάγγου και της πλατείας Πανεπιστημίου, με στόχο την αστική και πολιτιστική αναγέννηση τμήματος του κέντρου του Βόλου.”

Έκταση διπλωματικής εργασίας: 16.347

Έτος: 2015-2016

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές και το προσωπικό του διατμηματικού μεταπτυχιακού προγράμματος για τις γνώσεις και εμπειρίες που μου προσέφεραν. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου Άρη Σαπουνάκη για την πολύτιμη καθοδήγηση και βοήθεια, αλλά και για τον χρόνο που μου αφιέρωσε. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την βιβλιοθηκονόμο της Μεταπτυχιακού μας την Εύη Κολοβού για την βοήθειά της σχετικά με την εύρεση υλικού για την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας. Ενώ τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την ψυχολογική υποστήριξη που μου παρείχε και τις φίλες μου και συμφοιτήτριες μου, Μαρία και Χριστίνα, που ήταν δίπλα μου όλο αυτό το διάστημα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο της παρούσας έρευνας είναι η αστική αναγέννηση και επανάχρηση. Βασικό ερώτημα αποτελεί το πως οι δύο αυτές έννοιες συνδέονται με την ενίσχυση της τουριστικής κίνησης καθώς και την αναβάθμιση της αισθητικής μιας πόλης. Η αστική αναγέννηση, η πολιτική της επανάχρησης και ο πολιτισμός, αποτελούν συχνά αλληλένδετες έννοιες, οι οποίες αποσκοπούν τις περισσότερες φορές σε ίδιους στόχους, όπως στην οικονομική και κοινωνική ευημερία, στην δημιουργία χωρικών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων καθώς και στην ενίσχυση του τουριστικού κλάδου. Επομένως, και οι τρεις παραπάνω έννοιες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία αστικής ανάπτυξης, τα οποία δημιουργούν σημαντικές προοπτικές και ευκαιρίες στις πόλεις. Η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο να εξετάσει την εφαρμογή των παραπάνω πρακτικών στη πόλη του Βόλου, και πιο συγκεκριμένα την αναζωογόνηση κεντρικού τμήματος του πολεοδομικού ιστού της πόλης, μέσω της επανάχρησης ενός βιομηχανικού κτιρίου, μιας πλατείας και μιας αξιομνημόνευτης κατοικίας, εκλεκτικιστικού αρχιτεκτονικού ρυθμού, με σκοπό να αντιστρέψει το κλίμα εγκατάλειψης που επικρατεί στα εξεταζόμενα πεδία και να αναδείξει τους χώρους τους. Εν συνεχεία, θα γίνει προσπάθεια για την διαμόρφωση προτάσεων σχετικά με την αξιοποίηση, μέσω νέων χρήσεων, των ανωτέρω εξεταζόμενων κτιρίων και της πλατείας με στόχο την διάθεσή τους στο κοινωνικό σύνολο.

Λέξεις κλειδιά: Αστική ανάπλαση, πολιτισμός, πολιτιστική ανάπλαση, επανάχρηση, βιομηχανική κληρονομιά, δημόσιος υπαίθριος χώρος, Βόλος.

ABSTRACT

The objective of the current survey is the urban regeneration and the reuse of it. The basic question which arises is whether these two denotations are connected with the reinforcement of tourist activity as well as one's town aesthetic upgrade. The urban renaissance, the reuse policy and civilisation are often considered to be notions which are related to each other and they aim most of the times to the same goals, like economic and social prosperity, to the formation of territorial competitive advantages and at the same time to the strenghtening of tourist domain. That being the case / Hence all three notions mentioned above can be used as tools of urban evolution which could potentially create significant prospects and chances for cities. The current study aims at taking a close look of the implementation of the above practices in the town of Volos and more specifically in the revitalisation of the central part of the urban design/city planning of Volos through reusing an industrial building, a square and a memorable eclecticistic residence with the intention of reversing the delapidated vibes which prevail upon the examined fields and give prominence to their venues. Consequently, it will be attempted to provide/create suggestions relating with the exploitation, through new usages of the above examined buildings and square, directing at having them disposed to the community.

Keywords: urban renaissance, civilisation, cultural regeneration, reuse, industrial heritage, public open space, Volos

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ.....	6
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	6
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
1.1 Στόχοι και βασικά ερωτήματα εργασίας.....	7
1.2 Μεθοδολογικό πλαίσιο εργασίας.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ.....	10
2.1 Αστική αναγέννηση και ανάπτυξη.....	10
2.2 Αίτια αστικής αναγέννησης.....	11
2.3 Πολιτιστική αναγέννηση.....	13
2.4 Αστική αναγέννηση και πολιτιστικός τουρισμός.....	13
2.5 Πολιτιστική κληρονομιά.....	16
2.6 Η έννοια του δημόσιου υπαίθριου χώρου και η σημασία του.....	19
2.7 Παραδείγματα επανάχρησης πολιτιστικής κληρονομιάς και ανάπτυξη πλατειών.....	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ.....	23
3.1 Περίοδοι-σταθμοί για την πόλη.....	23
3.1.2 Βόλος 1881-1930.....	23
3.1.3 Βόλος 1950-2004.....	26
3.2 Υφιστάμενη κατάσταση της πόλης.....	27
3.3 Η αρχιτεκτονική του Βόλου.....	29
3.4 Επανάχρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς του Βόλου.....	36
3.5 Δημόσιοι υπαίθριοι χώροι στο Βόλο.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ.....	43
4.1 Καπνοβιομηχανία Ματσάγγου.....	43
4.1.1 Υφιστάμενη κατάσταση της πρώην καπνοβιομηχανίας.....	46
4.2 Οικία Αδαμόπουλου (1930-2016).....	47
4.3 Πλατεία Πανεπιστημίου (1986-2016).....	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	51
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	55

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	58
--------------------------	-----------

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

Χάρτης 1.1: Τα εξεταζόμενα κτίρια και πλατεία στον Χάρτη (Χάρτης από το κέντρο του Βόλου).....	9
Χάρτης 4.3: Χρήσεις πλατείας Πανεπιστημίου.....	50

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 2.5: Καπναποθήκες Παπαστράτος (Βόλος).....	16
Εικόνα 2.6: Vondelpark, Αμστερνταμ.....	19
Εικόνα 2.7: Παρέμβαση στο κτίριο του Μεγάλου Αρσεναλίου (Χανιά).....	21
Εικόνα 3: Η πόλη του Βόλου.....	23
Εικόνα 3.2 Το Πολεοδομικό Σχέδιο του Βόλου 1882.....	25
Εικόνα 3.1.2: Κατεστραμμένο σπίτι από το σεισμό του 1955 (Βόλος).....	26
Εικόνα 3.3: Η οικία Καρτάλη.....	29
Εικόνα 3.4: Μουσείο Πλινθοκεραμοποιίας Τσαλαπάτα.....	36
Εικόνα 4.1: Καπνοβιομηχανία Ματσάγγου.....	43
Εικόνα 4.1.1: Εργάτριες στο συσκευαστήριο του εργοστασίου Ματσάγγου (1930).....	45
Εικόνα 4.1.2: Υφιστάμενη κατάσταση τμήματος της καπνοβιομηχανίας Ματσάγγου.....	46
Εικόνα 4.2.: Υφιστάμενη κατάσταση οικίας Αδαμοπούλου.....	47
Εικόνα 4.3: Σύγχρονη όψη της πλατείας Πανεπιστημίου.....	49

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 3.4.1: Βιομηχανικά κτίρια που λειτουργούν ήδη με νέες χρήσεις.....	39
Πίνακας 3.4.2: Βιομηχανικά κτίρια που βρίσκονται σε διαδικασία μελέτης – κατασκευής.....	40
Πίνακας 3.4.3: Βιομηχανικά κτίρια που έχει διασφαλιστεί το ιδιοκτησιακό τους καθεστώς και πρόκειται να αξιοποιηθούν στο μέλλον.....	41

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Στόχοι και βασικά ερωτήματα εργασίας

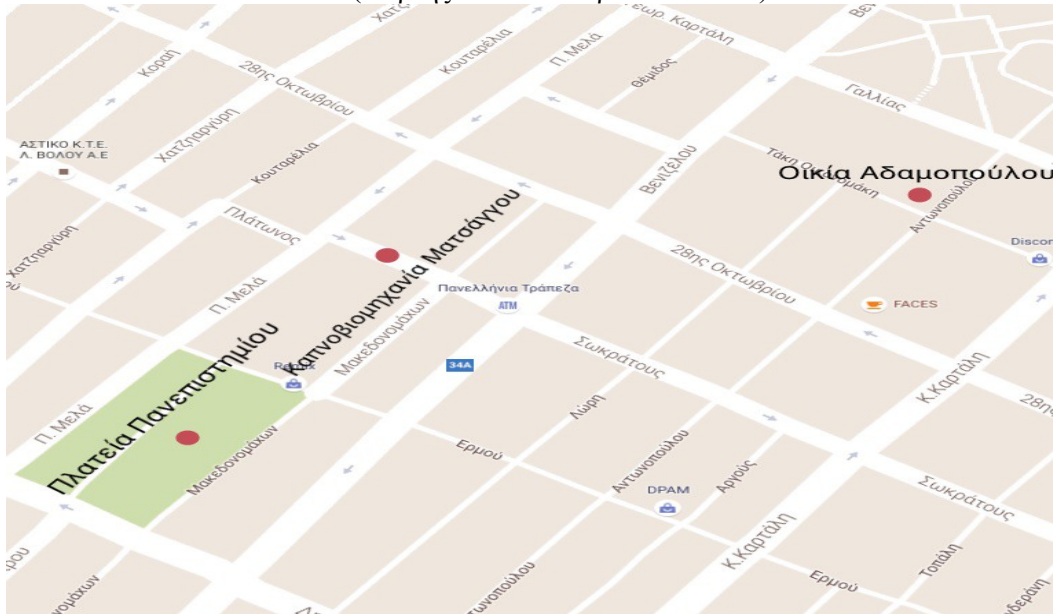
Η παρούσα διπλωματική εξετάζει την διαδικασία της αστικής αναγέννησης μέσα από την πολιτική της επανάχρησης του δημόσιου υπαίθριου χώρου ή κτιρίων μιας πόλης/περιοχής. Η αστική αναγέννηση γίνεται αντιληπτή ως η σύγχρονη αστική πολιτική, που εμπεριέχει διάφορες τομεακές παρεμβάσεις. Βάσει αυτού, η παρούσα έρευνα εστιάζει στην έννοια της αστικής ανάπλασης και αναγέννησης και πιο συγκεκριμένα την υλοποίηση τέτοιων διαδικασιών στην πόλη του Βόλου. Έναυσμα για την συγγραφή της εργασίας αυτής αποτέλεσε η θεώρηση ότι η διατήρηση αλλά και η αξιοποίηση κτιριακών εγκαταστάσεων ή περιοχών μέσω νέων χρήσεων μπορεί να συμβάλει ενεργά στην επίτευξη ευρύτερων στόχων, όπως η διεύρυνση της τοπικής παραγωγικής βάσης, η κοινωνική συνοχή, η πολεοδομική, περιβαλλοντική και αισθητική αναβάθμιση μιας πόλης. Προτού αρχίσει η ανάλυση του κύριου θέματος της εργασίας, θεωρείται σκόπιμη η προσέγγιση βασικών όρων που συνδέονται άμεσα με τον κεντρικό στόχο της έρευνας, όπως η αστική αναγέννηση και ανάπλαση, η πολιτιστική αναγέννηση, η πολιτική της επανάχρησης, η πολιτιστική κληρονομιά καθώς και ο δημόσιος υπαίθριος χώρος. Στη συνέχεια και έχοντας αναλύσει το περιεχόμενο των προαναφερθέντων όρων, θα εξεταστούν οι στρατηγικές αστικής αναγέννησης κυρίως σε σχέση με τον πολιτισμό. Πιο συγκεκριμένα, θα διερευνηθεί ο ρόλος της αστικής αναγέννησης στην ενίσχυση του πολιτιστικού τουρισμού μιας πόλης, λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι ο πολιτισμός είναι ευρέως διαδεδομένος και αποτελεί ισχυρή οικονομική δύναμη.

Εν συνεχεία θα εξεταστεί η δυνατότητα υλοποίησης πρακτικών αστικής ανάπλασης στην πόλη του Βόλου, που θα περιλαμβάνει την επανάχρηση δύο κτιρίων και την ανάπλαση μίας πλατείας, τα οποία βρίσκονται στο κέντρο της πόλης. Σκοπός της αναγέννησης και επαναλειτουργίας των τμημάτων αυτών, στο κέντρο της πόλης, είναι η ενίσχυση της λειτουργικότητας της περιοχής, η αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της πόλης σε συγκεκριμένους τομείς, η πολιτιστική χρήση αυτών, ακόμη και η ενίσχυση και προσέλκυση επενδύσεων και επισκεπτών.

Το ένα εκ των δύο κτιρίων είναι η οικία “Αδαμόπουλου” το οποίο βρίσκεται στη συμβολή των οδών Αντωνοπούλου και Τάκη Οικονομάκη και ανήκε στον βιομήχανο Άγγελο Αδαμόπουλο. Χτίστηκε περίπου το 1929 και αποτελεί από τα πλέον αντιπροσωπευτικά δείγματα εκλεκτικιστικών κτιρίων, στη πόλη. Σημαντικοί παράγοντες που οδηγούν στην αξιοποίηση του συγκεκριμένου κτιρίου, πέρα από την καλαισθητή αρχιτεκτονική που το διακρίνει, αποτελούν το κεντρικό σημείο που κατέχει στον αστικό ιστό, καθώς και η μεγάλη έκταση γης που καταλαμβάνει. Επομένως, η αρχιτεκτονική του, η χωροθέτηση του και το μέγεθος του συμβάλλουν με τη σειρά τους στη διαμόρφωση της κεντρικής περιοχής της πόλη. Η οικία Αδαμόπουλου έχει πλέον περιέλθει στην

κατοχή του Δήμου Βόλου. Το δεύτερο κτίριο, που θα εξετάσει η παρούσα διπλωματική είναι το κτίριο Ματσάγγου, το οποίο βρίσκεται στο κέντρο του Βόλου, μεταξύ των οδών 28ης Οκτωβρίου, Παύλου Μελά, Ερμού και Μακεδονομάχων. Το εργοστάσιο Ματσάγγου αποτέλεσε καπνοβιομηχανία με μεγάλη επιρροή στην βιομηχανική και πολιτιστική κοινωνία του Βόλου. Ήταν το πρώτο καπνεργοστάσιο της πόλης, καθώς η ανοικοδόμηση και λειτουργία του είχε ξεκινήσει από το 1890 ως μια μικρή βιοτεχνία. Είναι ένα από τα μεγαλύτερα κτίρια στο κέντρο του Βόλου, αφού αποτελείται από πέντε βιομηχανικά κτίρια και καλύπτει δύο οικοδομικά τετράγωνα. Τα πέντε βιομηχανικά κτίρια που το απαρτίζουν είναι κτισμένα σε διαφορετικές χρονικές περιόδους (1900-1936) και με διαφορετικούς αρχιτεκτονικούς ρυθμούς, όπως της αρχιτεκτονικής του Μεσοπολέμου και του μοντέρνου κινήματος. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι το μεγαλύτερο τμήμα των όψεων του βιομηχανικού συγκροτήματος έχει χαρακτηριστεί διατηρητέο. Συνοψίζοντας, οι λόγοι που οδήγησαν στην επιλογή του εν λόγω βιομηχανικού συγκροτήματος είναι η μεγάλη του έκταση, ο σημαντικός ρόλος που διαδραμάτισε στην ιστορία του Βόλου, η κεντρική του τοποθεσία καθώς και ενδιαφέρουσα αρχιτεκτονική του, λόγοι που καθιστούν δυνατή την αξιοποίηση του με ποικίλους τρόπους, με στόχο την αναβάθμιση της χρηστικότητας και αισθητικής στην κεντρική περιοχή της πόλης. Από τη δεκαετία του 1980 μέχρι σήμερα το καπνεργοστάσιο Ματσάγγου ανήκει στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Στο μέρος του εργοστασίου που βρίσκεται μεταξύ των οδών 28ης Οκτωβρίου, Παύλου Μελά, Μακεδονομάχων και της στοάς Ματσάγγου, πάνω από την οδό Σωκράτους, έχουν ξεκινήσει διεργασίες από το 2013 με σκοπό να μεταφερθεί το Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Στη θέση της νεοκλασικής οικίας Ματσάγγου, επί της οδού Παύλου Μελά, που αποτελούσε τμήμα του κτιριακού συγκροτήματος, λειτουργεί πλέον ως υπαίθριο πάρκινγκ, ενώ ένα άλλο τμήμα του, επί των οδών Ερμού, Σωκράτους και Παύλου Μελά βρίσκεται υπό κατάληψη από ομάδα πολιτών. Τα τμήματα του εργοστασίου που πρόκειται να ερευνηθεί η διαδικασία επανάχρησής τους είναι αυτό που βρίσκεται υπό κατάληψη, καθώς η αξιοποίηση του κεντρικού τμήματος του εργοστασίου έχει ήδη οριστεί από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Τέλος, η πλατεία Πανεπιστημίου, η οποία καλύπτει δύο οικοδομικά τετράγωνα, που περικλείονται από τις οδούς Ερμού, Μακεδονομάχων, Δημητριάδος και Παύλου Μελά. Πιο συγκεκριμένα η πλατεία βρίσκεται έναντι της πρώην καπνοβιομηχανίας Ματσάγγου και η μισή έχει χαρακτηριστεί, με ΦΕΚ του 2000, ως ελεύθερος χώρος Πανεπιστημιακών Σχολών, ενώ η άλλη μισή αποτελεί δημόσιο υπαίθριο χώρο, της πλατείας Πανεπιστημίου. Η δημιουργία της ολοκληρώθηκε το 2008 αντικαθιστώντας μέρος της παλαιάς αγοράς του Βόλου. Μπορεί να αξιοποιηθεί και να φιλοξενήσει λειτουργίες που θα συνδέονται με τις προτάσεις αξιοποίησης που θα αναπτυχθούν στη παρούσα έρευνα, σε σχέση με την πρώην καπνοβιομηχανία Ματσάγγου.

Χάρτης 1.1: Τα εξεταζόμενα κτίρια και πλατεία στον Χάρτη
(Χάρτης από το κέντρο του Βόλου)

Πηγή: www.google.com/maps/d/viewer

1.2 Μεθοδολογικό πλαίσιο εργασίας

Το μεθοδολογικό πλαίσιο της εργασίας θα είναι κυρίως ποιοτικό καθώς όλο το πρώτο μέρος θα αφιερωθεί στις θεωρητικές προσεγγίσεις της αστικής ανάπλασης και αναγέννησης, μέσω βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Θα εξεταστούν κυρίως δευτερογενείς πηγές, όπως ανασκόπηση ξενόγλωσσης και ελληνόγλωσσης βιβλιογραφίας, επιστημονικά περιοδικά και πανεπιστημιακές διατριβές. Στοιχεία θα αντληθούν και από τον Δήμο Βόλου, και πιο συγκεκριμένα από το Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου καθώς και από την Πολεοδομία Βόλου. Σε επόμενο στάδιο θα καταγραφούν τα ιστορικά στοιχεία και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κτιρίων και της πλατείας, με σκοπό την σκιαγράφηση της περιοχής που βρίσκονται τα στοιχεία που θα εξεταστούν, τα οποία είναι χωροθετημένα σε κοντινή απόσταση, ενώ θα καταγραφεί και η υφιστάμενη κατάστασή τους. Έπειτα, θα αναπτυχθούν, σε μορφή συμπερασμάτων, προτάσεις για την αξιοποίηση των κτιρίων και της πλατείας. Κατά την άποψη μου, και τα δύο κτίρια παρουσιάζουν δυνατότητα αξιοποίησης, με διαφορετικές προοπτικές βέβαια το καθένα, καθώς στο παρελθόν είχαν διαφορετικές χρήσεις. Εν κατακλείδι, τόσο τα κτίρια, όσο και η πλατεία μπορούν να φιλοξενήσουν ποικίλες νέες χρήσεις και να προσφέρουν πολλά τόσο πολιτιστικά όσο και κοινωνικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

2.1 Αστική αναγέννηση και ανάπλαση

Το 1997 ψηφίστηκε ο Ν. 2508/97, που αφορούσε τη “Βιώσιμη Οικιστική Ανάπτυξη των Πόλεων και Οικισμών της Χώρας & Σχετικές Ρυθμίσεις”. Βάση του Ν. 2508/97, άρθρο 8, θεσμοθετείται η αστική ανάπλαση ως “το σύνολο των κατευθύνσεων, μέτρων, παρεμβάσεων και διαδικασιών πολεοδομικού, κοινωνικού, οικονομικού, οικιστικού και ειδικού αρχιτεκτονικού χαρακτήρα που προκύπτουν από σχετική μελέτη και αποσκοπούν κυρίως στην βελτίωση των όρων διαβίωσης των κατοίκων, τη βελτίωση του δομημένου περιβάλλοντος, την προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών, ιστορικών, μορφολογικών και αισθητικών στοιχείων και χαρακτηριστικών της περιοχής”.

Το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, διακρίνει την αστική ανάπλαση σε δύο μορφές. Η πρώτη μορφή αφορά στη “διαμόρφωση των ελεύθερων δημόσιων κοινόχρηστων χώρων, ενώ η δεύτερη στην ανασυγκρότηση και βελτίωση περιοχών της πόλης με παρεμβάσεις τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό δομημένο και αδόμητο χώρο”. Κατά την διαδικασία σχεδιασμού στρατηγικών ανάπλασης πρέπει να επιδιώκεται η α) προστασία του περιβάλλοντος μέσω της ορθής διαχείρισης των φυσικών πόρων, να λαμβάνονται μέτρα με στόχο την εξοικονόμηση ενέργειας καθώς και η εφαρμογή αρχών βιοκλιματικού σχεδιασμού, β) βελτίωση της λειτουργικότητας του αστικού χώρου, με σκοπό την καλύτερη εξυπηρέτηση των αναγκών των κατοίκων της πόλης, γ) δημιουργία φιλικού αστικού περιβάλλοντος για κάθε μορφή μετακίνησης (πεζή, ποδηλάτες) και λήψη ιδιαίτερης μέριμνας για τα Άτομα με Αναπηρία, κ.α (Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας).

Ο όρος “αστική ανανέωση” χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1954, ενώ η αντικατάσταση ή αναβάθμιση της κακής ποιότητας στέγασης διατυπώνεται ως “αναγέννηση” της γειτονιάς (Heffron & Haynes, 2011:71). Η αστική αναγέννηση είναι ένα ευρέως διαδεδομένο φαινόμενο, του οποίου η εφαρμογή δεν είναι μονοδιάστατη και δεν περικλείει μία συγκεκριμένη θεσμική και ρυθμιστική αρχή εκπόνησης. Σύμφωνα με τους Rogers και Sykes (2000), η αστική αναγέννηση αποτελεί μακροπρόθεσμη διαδικασία, η οποία δεν παρέχει μόνιμες λύσεις ή “γρήγορες πρακτικές επιδιόρθωσης”. Τα θεσμικά και χωρικά πλαίσια ή εργαλεία της αστικής αναγέννησης διαφοροποιούνται κατά τη διάρκεια του χρόνου και μεταξύ των διαφόρων χωρών. Επομένως, η αστική αναγέννηση αποτελεί ένα ολοκληρωμένο όραμα που επιφέρει λύσεις στα αστικά προβλήματα και επιδιώκει την διαρκή βελτίωση της οικονομικής, φυσικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής κατάστασης μιας πόλης που υπόκειται σε αλλαγές (Βλάχβεη 2013, Roberts 2000, Γιαννακού 2014). Η αστική αναγέννηση αφορά ένα ευρύτερο πλαίσιο σχέσεων και παρεμβάσεων

που χαρακτηρίζει τη σημερινή αστική πολιτική, αντιθέτως η αστική ανάπλαση αφορά κυρίως τις αστικές παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τη δεκαετία του 1980, εστιάζοντας στον φυσικό σχεδιασμό. Ο όρος αστική αναγέννηση αποτελεί μετεξέλιξη του όρου και της πρακτικής της αστικής ανάπλασης, ενώ παρατηρείται η ύπαρξη μιας αμφίδρομης σχέσης μεταξύ των δύο όρων (Βλάχβη 2013, Οικονόμου 2004).

Εναλλακτικά, η αστική αναγέννηση είναι μία πολιτική αστικής ανάπτυξης που επικεντρώνεται κυρίως σε ήδη υπάρχουσες αστικές περιοχές. Ορίζεται ως μία διαδικασία κατά την οποία το κράτος ή η τοπική κοινότητα επιδιώκει να προσελκύσει ή να επαναφέρει επενδύσεις, θέσεις εργασίας καθώς και την κατανάλωση και την βελτίωση της ποιότητας ζωής στα πλαίσια μιας αστικής περιοχής (Γιαννακού 2014, Couch 1990). Σύμφωνα με τον Healey (1997) η αστική ανάπλαση ως έννοια συμπεκνώνει την αντίληψη της οικονομικής παρακμής της πόλης, καθώς και την ενσωμάτωση της διαδικασίας της ανανέωσης να δημιουργηθεί μια βάση για την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική ευημερία. Σε αυτό το πλαίσιο, η αναγέννηση έχει οριστεί ως η διαδικασία της αναστροφής της οικονομικής, κοινωνικής και φυσικής παρακμής σε κωμοπόλεις και πόλεις, όπου έχει φτάσει σε αυτό το στάδιο, όταν οι δυνάμεις της αγοράς δεν αρκούν (Adair κ.α. 2003).

2.2 Αίτια αστικής αναγέννησης

Τα τελευταία 50 χρόνια, οι αλλαγές που προέκυψαν σε ορισμένες ευρωπαϊκές πόλεις σε πολεοδομικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο ήταν ραγδαίες και τα αίτια τους πολύπλευρα και σύνθετα (Αναστασιάδης, κ.α. 2012). Παράγοντες που οδήγησαν στην υιοθέτηση δράσεων αστικής αναγέννησης είναι οικονομικές αλλαγές και αλλαγές στην απασχόληση, παράμετροι με χαρακτήρα κοινωνικό, η φυσική αχρηστία ή και οι νέες οικιστικές ανάγκες, οι περιβαλλοντικές συνθήκες και η εισαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης στο αστικό γίγνεσθαι (Βλάχβη 2013, Roberts & Sykes 2000). Η αστική αναγέννηση εστιάζει στην αξιοποίηση και επανάχρηση εγκαταλελειμμένων αστικών περιοχών, που έχασαν την αρχική τους λειτουργία εξαιτίας οικονομικών ή και κοινωνικών αλλαγών. Η αστική ανάπλαση τμημάτων του αστικού ιστού επιδιώκει την ενίσχυση της οικονομίας των πόλεων, μέσω της ενδυνάμωσης των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, της αναψυχής, των πολιτιστικών δραστηριοτήτων αλλά και του εμπορίου. Παραδείγματα αστικών περιοχών που έχουν αναδιαμορφωθεί και επαναχρησιμοποιηθεί αποτελούν τα λιμάνια, οι παλιές βιομηχανικές εγκαταστάσεις ή και περιοχές, οι δημόσιοι υπαίθριοι χώροι ή ακόμη και κτίρια που ξεχωρίζουν για την αρχιτεκτονική τους (Μπαμπούκα, 2013).

Αναλυτικότερα, έντονη ανάγκη υιοθέτησης στρατηγικών αστικής αναγέννησης παρατηρείται κατά την μεταπολεμική περίοδο (1945-1960), καθώς αποτελούσε προτεραιότητα η ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων πόλεων και των επιμέρους περιοχών με σκοπό αφενός στην ανάκαμψη της

οικονομίας και στην αναπτυξιακή δυναμική και αφετέρου την αναδιαμόρφωση του πολεοδομικού σχεδιασμού (Αναστασιάδης, κ.α., 2012). Έντονη εφαρμογή πρακτικών αστικής αναγέννησης παρατηρείται και κατά τις δεκαετίες του 70' και 80,' καθώς τις δεκαετίες αυτές υπήρξε δραστική αλλαγή στην παραδοσιακή βιομηχανική δομή πολλών πόλεων της Ευρώπης (αποβιομηχάνιση) και κρίση ιδιαίτερα στον κλάδο της μεταποίησης, ο συνδυασμός των δύο παραπάνω λόγων οδήγησε σταδιακά στην μεγάλη αύξηση της ανεργίας και στην αστική υποβάθμιση μέσω της εγκατάλειψης μεγάλων βιομηχανικών χώρων. Έτσι, μεγάλα τμήματα πόλεων ερημώνουν, ενώ συγχρόνως δημιουργείται σημαντικό εγκαταλελειμμένο οικιστικό απόθεμα σε παλαιότερα τμήματα των πόλεων (Γιαννακού, 2014).

2.3 Πολιτιστική αναγέννηση

Κατά την εξέλιξη του σύγχρονου κόσμου και λόγω της παγκοσμιοποίησης σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, ο πολιτισμός ανάγεται σε έναν από τους πιο δυναμικούς και πολλά υποσχόμενους τομείς. Κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών ο πολιτισμός έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην αναδιάρθρωση της αστικής οικονομίας. Οι πολιτιστικές δραστηριότητες προσελκύουν όλο και περισσότερους τουρίστες και έτσι οι πόλεις γίνονται πιο ανταγωνιστικές. Η ανταγωνιστικότητα των σύγχρονων πόλεων οφείλεται στην οικονομική τους δομή και στη μετάβαση από την παραγωγή σε δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, με τον καπιταλισμό να έχει κυριαρχήσει στην παγκόσμια οικονομία. Οι πόλεις ανταγωνίζονται όχι μόνο για την προσέλκυση κεφαλαίου αλλά και για τους επισκέπτες (Gezici & Kerimoglu, 2010). Επομένως, πολλές φορές ο πολιτισμός χρησιμοποιείται ως μέσον οικονομικής ανάπτυξης, πέραν πολιτιστικής (Ψαρρού, 2012).

Κατά την δεκαετία του 90' η σημασία του πολιτισμού αρχίζει να ισχυροποιείται και να λαμβάνει οικονομικό και κατ' επέκταση εμπορικό χαρακτήρα. Έτσι, βάσει μιας πολιτιστικής πολιτικής ξεκινούν προγράμματα αστικής αναγέννησης με στόχο την δημιουργία πολιτιστικών χώρων και περιοχών στα πλαίσια του αστικού ιστού. Διαμορφώνονται έτσι στρατηγικές αστικής αναγέννησης βασισμένες στην πολιτιστική πολιτική. Οι στρατηγικές αναγέννησης μέσω τις πολιτιστικής παραγωγής σχετίζονται άμεσα με τις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες και περιλαμβάνουν δραστηριότητες όπως διαφήμιση, αρχιτεκτονική, αγορές τέχνης, τέχνες, κ.α. (Ρούσσου, 2015). Το φαινόμενο της χρήσης στρατηγικών αναγέννησης με στόχο κυρίως πολιτιστικό αποκαλείται ως πολιτιστική αναγέννηση. Η πραγματοποίηση δράσεων πολιτιστικής αναγέννησης έχει οδηγήσει στην δημιουργία “πολιτιστικών περιοχών”. Οι πολιτιστικές περιοχές αποτελούν μια πολύ δημοφιλή λύση για την ανάπτυξη των πόλεων και των αστικών περιοχών. Η έννοια των πολιτιστικών περιοχών περιλαμβάνει μία μίξη πολιτιστικών λειτουργιών και δράσεων, οι οποίες μπορεί να

αφορούν αστικές περιοχές ή να πραγματοποιούνται σε ένα κτιριακό συγκρότημα, όπως για παράδειγμα βιομηχανικό. Οι εν λόγω περιοχές μπορεί είτε να προκύψουν, είτε να είναι αποτέλεσμα μιας μακροχρόνιας διαδικασίας. Συνήθως, παρατηρείται τάση δημιουργίας πολιτιστικών περιοχών κυρίως σε υποβαθμισμένες αστικές περιοχές, μικρών αλλά και μεγάλων πόλεων. Παραδείγματα πολιτιστικών περιοχών στο εξωτερικό είναι το Σόχο του Λονδίνου, η Lower East Side της Νέας Υόρκης ή η Αριστερή Όχθη του Παρισιού, ενώ παραδείγματα πολιτιστικών περιοχών στην Ελλάδα αποτελούν τα Λαδάδικα στη Θεσσαλονίκη και του Ψυρή στην Αθήνα (Καραχάλης, 2006).

Η αναζωογόνηση υποβαθμισμένων περιοχών μέσω του πολιτισμού έχει γεννήσει αρνητικές κριτικές σε σχέση με ορισμένες ομάδες του πληθυσμού μέσω της διαδικασίας του εξευγενισμού (Καραχάλης 2010, Shaw 2005, Καλαντίδης 2007). Η αναβάθμιση μιας περιοχής μπορεί να οδηγήσει στην προσφορά νέων πολυτελών κατοικιών ή στην αύξηση των ενοικίων, με αποτέλεσμα τον εκτοπισμό των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων της περιοχής. Αντιθέτως, μέσω της πολιτιστικής αναγέννησης και αναβάθμισης μιας υποβαθμισμένης περιοχής οι αρνητικές εικόνες αλλά και καταστάσεις αντικαθίστανται από θετικές εικόνες που συνδέονται με τον πολιτισμό και την αναψυχή (Καραχάλης, 2010).

Πολλές είναι οι πόλεις οι οποίες έχουν υιοθετήσει στρατηγικές πολιτιστικής αναγέννησης με στόχο την αναγέννηση και ανάπτυξη του πολεοδομικού ιστού τους, την προσέλκυση τουρισμού και την οικονομική και κοινωνική ανάκαμψη. Παράδειγμα τέτοιων πόλεων αποτελούν το Bilbao και το Sheffield, οι οποίες ακολούθησαν ένα σύνολο δράσεων, όπως η διοργάνωση πολιτιστικών γεγονότων εθνικής και διεθνούς εμβέλειας, η χρηματοδότηση αρχιτεκτονικών παρεμβάσεων καθώς και η δημιουργία πολιτιστικών χώρων. Οι δύο αυτές πόλεις επένδυσαν σε φιλόδοξα προγράμματα αστικής ανάπτυξης λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη την πολιτιστική διάσταση (Μυλωνάς, 2011).

2.4 Αστική Αναγέννηση και πολιτιστικός τουρισμός

Ο πολιτισμός ως διαδικασία έχει μετατραπεί σε πολιτισμός ως προϊόν, επομένως το γεγονός αυτό έχει οδηγήσει στην εμπορευματοποίησή του (Hewison, 1987). Σύμφωνα με τον Jamieson (1994), ο πολιτισμός αποτελείται από ένα ευρύ φάσμα υλικών και άυλων πόρων. Οι πόροι αυτοί περιλαμβάνουν ιστορικούς πόρους, εθνοτικά υλικά και άυλα χαρακτηριστικά, φυσικά χαρακτηριστικά, χαρακτηριστικά περιβάλλοντος χώρου, ορατές δραστηριότητες, φυσικούς και άυλους παράγοντες. Πιο συγκεκριμένα, οι ιστορικοί πόροι περιλαμβάνουν τοποθεσίες, οικοδομήματα, γειτονιές, περιοχές, τοπία, πάρκα, φάρμες, κ.α.. Τα εθνοτικά υλικά και άυλα χαρακτηριστικά αναφέρονται σε χαρακτηριστικά που σχετίζονται με εθνοτικές, μειονοτικές ή θρησκευτικές ομάδες, περιλαμβανομένων των οικισμών, των οικημάτων, των γλωσσών, των τρόπων ζωής, των αξιών, των τρόπων εργασίας, της εκπαίδευσης. Τα φυσικά χαρακτηριστικά αναφέρονται στην γεωμορφολογία, στην τοπογραφία, στην βλάστηση και στο νερό μιας περιοχής.

Τα χαρακτηριστικά περιβάλλοντος χώρου περιλαμβάνουν το κλίμα, τα επίπεδα θορύβου, τις μυρωδιές και την ποιότητα φωτός. Στις ορατές δραστηριότητες συγκαταλέγονται τα φεστιβάλ, οι εκδηλώσεις, καθώς και οι καθημερινές δραστηριότητες. Επίσης, στους φυσικούς παράγοντες νοούνται τα φυσικά όρια, τα χρώματα, τα είδη οικημάτων και η πυκνότητά τους, τα φυσικά μεγέθη και ο πολεοδομικός ιστός. Ενώ, τέλος, στην κατηγορία των άυλων παραγόντων ανήκουν η ιστορία, οι τρόποι ζωής, η δομή λήψης πολιτικών αποφάσεων, το αίσθημα της κοινότητας, η δομή της κοινωνίας, οι παραδόσεις αλλά και οι αξίες (Jamieson, 1994).

Στα πλαίσια των σύγχρονων πολιτιστικών δράσεων συγκαταλέγεται και ο πολιτιστικός τουρισμός, μία από τις πιο διαδεδομένες μορφές ειδικού και εναλλακτικού τουρισμού. Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί μέρος της διεθνούς επιχειρηματικής δραστηριότητας και κατ' επέκταση γίνεται μέρος της διεθνούς οικονομίας, ενώ παράλληλα ενισχύει και τον αστικό τουρισμό, ο οποίος βασίζεται, κυρίως, στην πολιτιστική κληρονομιά του τόπου. Πιο συγκεκριμένα, κατά την περίοδο 1999-2003 η συνολική ανάπτυξη του πολιτισμού ανήλθε στο 19,7%, ξεπερνώντας κατά 12,3% την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής οικονομίας (Λούρη - Δενδρινού, 2007). Η πολιτιστική κληρονομιά αντιπροσωπεύει πλέον το 30% της ευρωπαϊκής αγοράς τουρισμού, ενώ η δημιουργία πολιτιστικών χώρων και δραστηριοτήτων έχει διπλασιαστεί τα τελευταία χρόνια (Bayliss, 2004). Ο πολιτισμός και οι πολιτιστικές δραστηριότητες αποτελούν παραγωγικό πόρο, από τον οποίο προέρχονται οικονομικές ροές, εισοδήματα και εργασία (Herrero, κ.α. 2006), καθώς επίσης προσδίδουν ταυτότητα σε έναν τόπο και λειτουργούν ως οικονομικό περιουσιακό στοιχείο. Μάλιστα ο Evans (2001), τονίζει ότι ο τόπος, ο πολιτισμός και η οικονομία συμβαδίζουν στην μεταφορντική οικονομία, η οποία αποτελεί τη φυσική εξέλιξη του φορντισμού σε ένα αναβαθμισμένο, σε σχέση με το παρελθόν, τρόπο οργάνωσης της παραγωγής. Πιο συγκεκριμένα, το οικονομικό μοντέλο του Χένρυ Φορντ (1913) συνδέεται με την μελέτη των βιομηχανικών διαδικασιών και χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει το σύστημα της μαζικής παραγωγής (Giddens, 1995). Ως μετεξέλιξή του ο μεταφορντισμός βασίζεται στη χρήση νέων τεχνολογιών, καθώς θεωρούνται μηχανισμός ανάπτυξης νέων δεξιοτήτων, σε ένα εργατικό δυναμικό που έχει τη δυνατότητα εξέλιξης μέσα από αυτόν τον τρόπο (Hall, Held & McGrew, 2003).

Ο πολιτισμός αποτελεί ισορροπημένο εργαλείο για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και για την ανάπτυξη νέων συγκροτημάτων ή δραστηριοτήτων ψυχαγωγίας (Smith, 2007). Οι δραστηριότητες πολιτιστικού ενδιαφέροντος δεν αποτελούν πλέον απλώς οπτική κατανάλωση αντικειμένων υψηλής κουλτούρας, όπως γκαλερί, θέατρα ή αρχιτεκτονική, αλλά επεκτείνονται και σε πιο απλές και διαδραστικές μορφές, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα στον επισκέπτη να απολαύσει την ατμόσφαιρα του τόπου (Richards 1996).

Οι πρακτικές αστικής αναγέννησης έχουν τη δυνατότητα να ενισχύσουν την εικόνα μιας πόλης με

στόχο να την καταστήσουν τουριστικό πόλο έλξης, και πιο συγκεκριμένα πόλο έλξης πολιτιστικού τουρισμού, με την δημιουργία πολιτιστικών υποδομών ή μεγάλων εμβληματικών κτιρίων. Η αστική αναγέννηση, με κυρίως πολιτιστικό χαρακτήρα, στοχεύει όχι μόνο στην αναβάθμιση της εικόνας μιας περιοχής αλλά και στην κατανάλωση του πολιτισμού που υποστηρίζεται συνήθως από ορισμένες επενδύσεις στην παραγωγή (Ρούσσου, 2015). Μία πόλη/περιοχή που διαθέτει φυσική ομορφιά, μνημεία ή διάφορα πολιτιστικά στοιχεία, πρέπει να προβάλλει την ταυτότητά της και να προωθήσει τα χαρακτηριστικά αυτά που την κάνουν ιδιαίτερη, με σκοπό να προσελκύσει επισκέπτες και επενδυτές. Οι πολιτιστικές περιοχές έλκουν επιχειρήσεις αναψυχής, επενδυτές, κατοίκους των προνομιούχων πληθυσμιακών ομάδων και τουρίστες, ενώ αποκτούν κεντρικό ρόλο στις διαδικασίες προβολής και του μάρκετινγκ των πόλεων. Μία πολιτιστική περιοχή μπορεί να περιλαμβάνει διάφορες πολιτιστικές λειτουργίες και δράσεις με υποδομές αναψυχής και διασκέδασης, όπως μπαρ, εστιατόρια, θέατρα, χώρους συναυλιών, καταστήματα, κ.α. (Καραχάλης, 2010).

Μέσω της επανάχρησης και ανάπλασης διαφόρων κτιριακών εγκαταστάσεων σε μία πόλη/περιοχή, είτε αυτά ανήκουν στο δημόσιο είτε ανήκουν στον ιδιωτικό τομέα, επιτυγχάνεται η αποκατάσταση, η εφαρμογή νέας χρήσης και η επανένταξη τους στον αστικό ιστό της πόλης. Το φαινόμενο της επανάχρησης έχει υιοθετηθεί σε όλο τον κόσμο, εδώ και αρκετές δεκαετίες. Αποτελεί την οργάνωση όλων αυτών των χώρων σε ένα πολιτιστικό- κοινωνικό δίκτυο, το οποίο θα ικανοποιεί τις προσδοκίες και απαιτήσεις τόσο των κατοίκων, όσο και των επισκεπτών, αποτελώντας έναν οργανωμένο τρόπο προβολής αλλά και ανάπτυξης της τοπικής κουλτούρας και ιστορίας (Μανούσης, κ.α., 2012).

Η αξιοποίηση των παλαιών εργοστασίων, μέσω της επανάχρησης, συμβάλλει στην διαμόρφωση της νέας, επιζητούμενης εικόνας της πόλης. Ενισχύει την παρουσία της ιστορίας και αναδεικνύει την βιομηχανική κληρονομιά, προσδίδοντας ιδιαίτερο χαρακτήρα σε μία υποβαθμισμένη ή απρόσωπη περιοχή. Επίσης, ενισχύεται το κοινωνικό και πολιτιστικό υπόβαθρο της πόλης, ενώ αποκαθίσταται η έννοια και η λειτουργικότητα του αστικού κέντρου. Επομένως, μπορεί να υπάρξει η αποσυμφόρηση του κέντρου, ενώ ευνοείται και η λειτουργικότητα του πολεοδομικού συγκροτήματος (Χαστάογλου, 2007).

2.5 Πολιτιστική κληρονομιά

Εικόνα 2.5: Καπναποθήκες Παπαστράτος
(Βόλος)

Πηγή: www.uth.gr

“Ο πολιτισμός είναι αυτό που μας κάνει αυτό που είμαστε σήμερα, είναι το πως ζούμε, μαθαίνουμε και παίζουμε. Είναι αυτό που μας διαμορφώνει και που μας μετασχηματίζει, μας συγκινεί, μας αγγίζει, μας αλλάζει και που δίνει νόημα στη ζωή μας” (C.B.M.D.C., 2003). Ο πολιτιστικός τουρισμός και ο τουρισμός κληρονομιάς, ως υποκατηγορία αυτού, εντάσσονται στον τουρισμό ειδικών ενδιαφερόντων και στο γενικότερο κίνημα της μετανεωτερικότητας που χαρακτηρίζεται από μία πολιτισμική παραγωγή που υποκινείται από την κατανάλωση (Richards, 1996). Σύμφωνα με τον Richards (1996), η κατανάλωση του πολιτισμού χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο ως μέσο οικονομικής αναζωογόνησης, ενώ η δημιουργία πολιτιστικών πόλων έλξης αποτελεί ένα σημαντικό όπλο στον ανταγωνιστικό αγώνα για την προσέλκυση επενδύσεων, τουλάχιστον όσον αφορά στις ευρωπαϊκές πόλεις. Η κληρονομιά, αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτιστικού τουρισμού, αποτελεί βασικό στοιχείο της ιδιαίτερης ταυτότητας και της ιστορικής εξέλιξης των κοινωνιών μας, όπως αποδεικνύεται εξάλλου και ετυμολογικά, μια και ο όρος “κληρονομιά” σημαίνει “συλλογικό αγαθό, γη και σπίτι”, του οποίου ο προσωρινός ιδιοκτήτης έχει αναλάβει τη διαχείριση, εγγυόμενος το αδιαίρετό του, προκειμένου να το μεταβιβάσει στους απογόνους του. Με τον όρο πολιτιστική κληρονομιά, δεν νοούνται μόνο αντικείμενα προς διατήρηση και μουσειοποίηση, αλλά ιστορικές πορείες, μέσα στις οποίες δρουν συγκροτημένα συστήματα αξιών (Καλόγρη κ.α., 1986).

Με τον όρο πολιτιστικά αγαθά εννοούμε όλες τις σημαντικές πλευρές της ιστορίας, όχι μόνο εκείνες που συνδέονται με την “κουλτούρα της ομορφιάς” και ορισμένων κυρίαρχων αισθητικών επιλογών, αλλά και εκείνες που συνδέονται με την “κουλτούρα του χρήσιμου”, όχι μόνο εκείνες που ανήκουν στο μακρινό παρελθόν αλλά και εκείνες που ανήκουν σε ένα πιο κοντινό. Σύμφωνα με την UNESCO, ο όρος πολιτιστική κληρονομιά “αναφέρεται σε μνημεία, ομάδες κτισμάτων και χώρων με ιστορική, αισθητική, αρχαιολογική, επιστημονική, εθνολογική ή ανθρωπολογική αξία”. Ο Εκπαιδευτικός Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών “επιζητεί να προωθήσει την αναγνώριση, προστασία και διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς”,

η οποία παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην ανθρώπινη ύπαρξη. Η πολιτιστική και φυσική κληρονομιά προστατεύεται με συνθήκη που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση της UNESCO στις 16 Νοεμβρίου του 1972. Με την υπογραφή της παραπάνω Συνθήκης, τα κράτη, σε διεθνές επίπεδο, αναγνωρίζουν ότι “οι χώροι που βρίσκονται στην εθνική τους επικράτεια και έχουν καταχωρηθεί στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς, αποτελούν, με κάθε επιφύλαξη της εθνικής κυριαρχίας και των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, παγκόσμια κληρονομιά “ για την προστασία της οποίας είναι υπεύθυνη η διεθνής κοινότητα, που πρέπει να εργαστεί ως σύνολο για αυτό τον σκοπό”. Βέβαια, η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν περιλαμβάνει μόνο τον απτό πολιτισμό, αλλά και τον άυλο, όπως είναι η λαογραφία, οι παραδόσεις, η γλώσσας και η γνώση αμέτρητων ομάδων και κοινοτήτων ανά τον κόσμο, τον οποίο έχουν κληρονομήσει από τους προγόνους τους και, με τη σειρά τους, τον μεταδίδουν στους απογόνους τους (UNESCO).

Το 1964 συντάχθηκε με πρωτοβουλία του διεθνούς ICOMOS ο Χάρτης της Βενετίας (The Venice Charter). Πρόκειται για ένα πλαίσιο αρχών, σεβασμού όλων των αξιών που αναγνωρίζονται στα αρχιτεκτονικά μνημεία και τα ιστορικά σύνολα, και αποκλείει τις ανακατασκευές. Ο εν λόγω Χάρτης γίνεται αποδεκτός σε διεθνές επίπεδο (Μπούρας, 2007). Άλλα διεθνή κείμενα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι:

- η Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975), για τις σχέσεις με τον πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό, καθώς και για την ολοκληρωμένη διατήρηση,
- οι οδηγίες του Nairobi (1976), που αφορούν τη προστασία ιστορικών τόπων,
- η Σύμβαση της Granada (1985), για την αρχιτεκτονική κληρονομιά της Ευρώπης,
- ο Χάρτης του ICOMOS (1990), για τα αρχαιολογικά ευρήματα,
- η Διακήρυξη του San Antonio (1996), για την ανθεκτικότητα των μνημείων,
- The Nara Document, επίσης επί της ανθεκτικότητας.

Η βιομηχανική κληρονομιά είναι αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την βιώσιμη ανάπτυξη της κοινωνίας (Μιτζάλης, 2007). Τα βιομηχανικά κτίσματα αποτελούν βασικό γνώρισμα της πόλης, στην οποία βρίσκονται, και φέρουν την ιστορία του τόπου και των κατοίκων της. Η πόλη θεωρείται ως ο τόπος όπου καταγράφεται η συλλογική μνήμη των λαών, αναφέρει ο Aldo Rossi. Όπως έχει προαναφερθεί με τον όρο κληρονομιά νοείται το το κληροδότημα από τις προηγούμενες γενιές και υπονοεί έναν πλούτο που μπορεί να είναι πνευματικής, πολιτιστικής ή υλικής φύσεως. Όσον αφορά την βιομηχανική κληρονομιά, η έμφαση δίνεται σε ένα κληροδότημα που είναι εκ πρώτης όψεως καλλιτεχνικής ή εθνολογικής φύσεως. Τα βιομηχανικά μνημεία, ως βιομηχανική κληρονομιά, έχουν προκύψει τους τρεις τελευταίους αιώνες, κατά τους οποίους αναδύθηκε και εξαπλώθηκε η εκβιομηχάνιση. Η

εκβιομηχάνιση ξεκίνησε πρώτα στην Ευρώπη και έπειτα στον υπόλοιπο κόσμο (Dorrel-Ferre, 1998). Η εξερεύνηση αυτού του είδους πολιτιστικής κληρονομιάς ξεκίνησε, πιο συγκεκριμένα, από την Αγγλία τις παραμονές του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (Beudet, 1996). Η καθυστέρηση στην αναγνώριση και ανάδειξη της βιομηχανικής κληρονομιάς αποδίδεται στις χώρες της Νότιας Ευρώπης σε σχέση με τη Γερμανία και την Σκανδιναβία, σε θρησκευτικούς λόγους (de Roux, 2000).

Τα βιομηχανικά μνημεία είναι τα κατάλοιπα του βιομηχανικού πολιτισμού, που έχουν ιστορική, τεχνολογική, κοινωνική, αρχιτεκτονική ή επιστημονική αξία και είναι πιθανό να περιλαμβάνουν κτίρια και μηχανήματα, ακόμη και χώρους μεταποίησης και διύλισης καθώς και χώρους κοινωνικών δραστηριοτήτων σχετικών με τη βιομηχανία (TICCIH). Πολλά αναγνωρισμένα βιομηχανικά κατάλοιπα χαρακτηρίστηκαν ως μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς από την UNESCO.

Η διαχείριση της βιομηχανικής κληρονομιάς ποικίλλει ανάλογα με την βιομηχανική κουλτούρα κάθε χώρας. Κάθε άτομο αντιλαμβάνεται τα βιομηχανικά μνημεία, ως πολιτιστική κληρονομιά, ανάλογα με τις γνώσεις του, τις εμπειρίες του, τις αισθητικές του αξίες και τον βαθμό εκβιομηχανοποίησης της χώρας στην οποία ζει. Επομένως, η βιομηχανική κληρονομιά εκφράζεται μέσα από μία υποκειμενικότητα. Πιο συγκεκριμένα, η βιομηχανική κληρονομιά περιλαμβάνει:

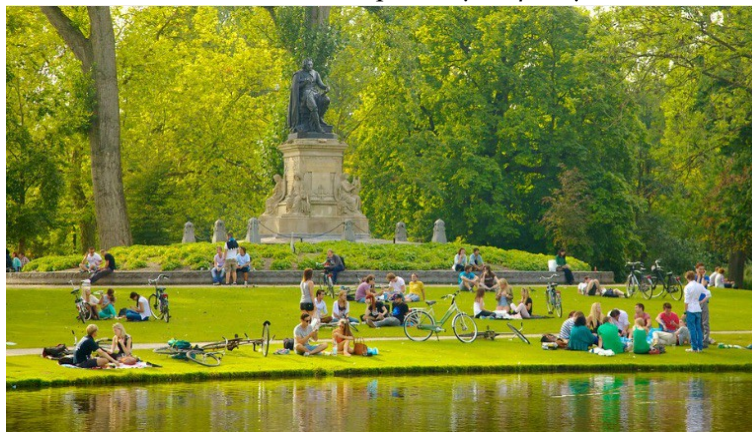
- την συναρμολόγηση παλαιότερων ή νεότερων καταλοίπων της βιομηχανίας με σκοπό την κατανόηση της λειτουργίας τους,
- η προστασία και η συντήρηση κτιρίων, περιοχών και μηχανημάτων, λόγω του τεχνικού, ιστορικού, αισθητικού τους ενδιαφέροντος,
- η εξεύρεση νέων χρήσεων για τα εγκαταλελειμμένα αλλά αναντικατάστατα στοιχεία του βιομηχανικού τοπίου,
- η αποκατάσταση και η επαναλειτουργία αχρηστευμένων μηχανημάτων και εργασιακών διαδικασιών,
- η καταγραφή της τεχνογνωσίας, των διαδικασιών και της εμπειρίας των βιομηχανικών πληθυσμών,
- καθώς, και η χρησιμοποίηση των αποτελεσμάτων των παραπάνω δραστηριοτήτων για να παρουσιαστεί πως έζησαν και εργάστηκαν οι προηγούμενες γενιές (Alfrey και Putman, 1996).

Η βιομηχανική κληρονομιά έχει αποτελέσει πολλές φορές πηγή έμπνευσης για τους καλλιτέχνες, όπως για παράδειγμα σκηνοθέτες, φωτογράφους, ζωγράφους, οι οποίοι χρησιμοποιούν παλαιούς βιομηχανικούς χώρους στα έργα τους, με σκοπό να αποδώσουν μία εποχή ή μία ατμόσφαιρα που δεν υπάρχει πια. Επιπλέον, ένα βιομηχανικό μνημείο μπορεί μέσω της προβολής του να αυξήσει

την τουριστική κίνηση της περιοχής, στην οποία βρίσκεται (Μοίρα και Μυλωνόπουλος, 2005). Παράδειγμα μιας βιομηχανικής εγκατάστασης που λειτούργησε ως πηγή έμπνευσης για έναν καλλιτέχνη είναι το παλιό τελωνείο του λιμανιού της Θεσσαλονίκης, όπου ο Έλληνας σκηνοθέτης Θ. Αγγελόπουλος γύρισε ορισμένες σκηνές από την ταινία του “Το λιβάδι που δακρύζει” (2004).

2.6 Η έννοια του δημόσιου υπαίθριου χώρου και η σημασία του

Εικόνα 2.6: Vondelpark, Αμστερνταμ

Πηγή: www.expedia.com

Η σημασία των δημόσιων υπαίθριων χώρων στη πόλη είναι πολύπλευρη, καθώς η λειτουργία τους συνδέεται πολλαπλά με τη ζωή των κατοίκων προσφέροντος δυνατότητες για παιχνίδι, άθληση, ξεκούραση αλλά και ανάπτυξη κοινωνικής ζωής. Η ερμηνεία για την έννοια του δημόσιου υπαίθριου χώρου δεν θα μπορούσε άλλωστε να έχει μονοσήμαντο και αντικειμενικό χαρακτήρα, καθώς η σημασία του δημόσιου μεταβάλλεται σε κάθε εποχή, ανάλογα με την ένταση των κοινωνικών διεκδικήσεων και κατακτήσεων. Αποτελεί μία έννοια που έχει αναλυθεί κατά καιρούς σχετικά με τη φύση και τη λειτουργία της. Ο προσδιορισμός της έννοιας του δημόσιου υπαίθριου χώρου είναι πολυδιάστατος, καθώς έχουν δοθεί διαφορετικές ερμηνείες όσον αφορά τη φύση του, τόσο σε θεσμικό και οικονομικό όσο και σε πολεοδομικό και κοινωνικό επίπεδο. Ο δημόσιος χώρος από θεσμικής άποψης θεωρείται ως ο χώρος του οποίου η ιδιοκτησία είναι δημόσια και δεν προορίζεται για οικονομική εκμετάλλευση. Επομένως, σύμφωνα και με την οικονομική προσέγγιση, ο δημόσιος χώρος θεωρείται ως ένα δημόσιο αγαθό. Βέβαια, η έννοια του δημόσιου υπαίθριου χώρου εξαρτάται κάθε φορά από τον εκάστοτε πολιτισμό και τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές συνθήκες (Siebel, 2003).

Σύμφωνα με τον Πανέτσο (2002) “Δημόσιος χώρος είναι αυτός που ενθαρρύνει κυρίως την ελεύθερη ανταλλαγή, την κοινωνική και όχι την οικονομική ανταλλαγή, την ελεύθερη κοινωνία – επικοινωνία, μεταξύ αγνώστων. Ο δημόσιος χώρος είναι ο τύπος της ευσταθούς ή ασταθούς ισορροπίας μεταξύ τάξης και αταξίας της μεταβαλλόμενης οργάνωσης των αντιθέσεων”. Ο δημόσιος χαρακτήρας ενός τόπου συνδέεται με την αμφισβήτηση ή την ακύρωση της ατομικής

ιδιοκτησίας, καθώς σχετίζεται με την κοινωνία σαν σύνολο, και ο λόγος ύπαρξής του, η φύση του, είναι ο λαός. Λόγω της κατάργησης της ιδιωτικότητας στους δημόσιους υπαίθριους χώρους είναι αμέσως επόμενο ο χώρος να αποτελείται και από το χαρακτηριστικό της ανωνυμίας του πλήθους . Κατά την κοινωνική προσέγγιση του δημοσίου υπαίθριου χώρου, παρατηρείται ότι ο δημόσιος υπαίθριος χώρος είναι προορισμένος να ικανοποιεί τις ανάγκες των πολιτών για συμμετοχή στην κοινωνική και στη δημόσια ζωή. Η ελεύθερη πρόσβαση στο δημόσιο χώρο, κατακτήθηκε έπειτα από πολλούς αγώνες, παρόλο που σήμερα δεν είναι καθόλου δεδομένη (Siebel, 2003). Στον δημόσιο υπαίθριο χώρο παρατηρείται η επικοινωνία και η συναναστροφή μεταξύ ατόμων, άγνωστα μεταξύ τους, αποτελώντας ένα σημαντικό συμπλήρωμα στη ρουτίνα της καθημερινότητας, αυτό καθιστά την δημόσια πραγματικότητα ως το πιο σημαντικό κομμάτι των πόλεών μας (Madanipour, 2012).

Η σημαντικότητα και τα οφέλη των δημόσιων υπαίθριων χώρων καθορίζονται με βάση την προσφορά αυτών των χώρων στους χρήστες τους. Αρχικά, η προσφορά τους ποικίλει ανάλογα με την κατηγορία του δημοσίου χώρου στον οποίο απευθυνόμαστε, δηλαδή στους χώρους πρασίνου (πάρκα και κήποι), στις πλατείες και στους δρόμους. Τα οφέλη που προσφέρουν είναι περιβαλλοντικά, λειτουργικά, πολεοδομικά, ψυχολογικά, κοινωνικά και οικονομικά. Αναφορικά με τα πολεοδομικά οφέλη των δημόσιων υπαίθριων χώρων, λόγω των έντονων πολεοδομικών προβλημάτων που δημιουργούνται από την βιομηχανική πόλη, γίνονται εκ των υστέρων προσπάθειες ένταξης των δημόσιων χώρων στον ήδη υπάρχοντα αστικό ιστό. Τα πάρκα και η πλατείες δεν αποτελούν πλέον ιδιωτικό εξοχικό χώρο, αλλά ένα δημόσιο αστικό χώρο με διπλό σκοπό, την υγιεινή και την αναψυχή των κατοίκων, το οποίο πολύ γρήγορα θα ενσωματωθεί στον πολεοδομικό ιστό (Ανανιάδου-Τζημοπούλου, 1997).

Οι δημόσιοι υπαίθριοι χώροι παρέχουν επίσης σημαντικά οφέλη όσον αφορά τον ψυχολογικό και κοινωνικό τομέα. Η ψυχολογία των κατοίκων καθίσταται υγιής μέσω των δημόσιων υπαίθριων χώρων, καθώς αυτοί οι χώροι συμβάλλουν στη μείωση του άγχους, ενώ καλυτερεύουν την πνευματική και όχι μόνο υγεία των κατοίκων (Chiesura, 2004). Αυτή η θετική επίδραση στην ψυχολογία των κατοίκων φέρνει και θετικά αποτελέσματα στην κοινωνία ως σύνολο, καθώς η χρήση των δημόσιων υπαίθριων χώρων από τους κατοίκους όπως σε δημόσιες εκδηλώσεις, σε ομαδικές δραστηριότητες και όχι μόνο, είναι ένας καλός τρόπος για την προώθηση της κοινωνικής ένταξης και την καταπολέμηση του στίγματος που συχνά συνδέεται με μειονεκτούσες γειτονιές και τους κατοίκους τους (Madanipour, 2013).

Οι υπαίθριοι χώροι αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της αστικής κληρονομιάς, ένα δυνατό αρχιτεκτονικό και αισθητικό στοιχείο της πόλης, το οποίο παίζει έναν εκπαιδευτικό ρόλο λόγω της οικολογικής τους σπουδαιότητας, σημαντικό για την κοινωνική αλληλεπίδραση και την κάλυψη

των αναγκών της κοινότητας. Το Συμβούλιο της Ευρώπης περιγράφει τους υπαίθριους χώρους ως ένα «δημόσιο σαλόνι» για την εκάστοτε περιοχή (Woolley, 2003).

2.7 Παραδείγματα επανάχρησης πολιτιστικής κληρονομιάς και ανάπλαση πλατειών

Εικόνα 2.7: Παρέμβαση στο κτίριο του Μεγάλου Αρσεναλίου (Χανιά)

Πηγή: www.naftemporiki.gr, <http://nanosk.blogspot.gr>

Βασικοί στόχοι της διαδικασίας της επανάχρησης είναι η ενίσχυση της συντήρησης προηγούμενων κτιρίων, η προστασία της κτιριακής κληρονομιάς και η εξοικονόμηση αδόμητου χώρου, συμβάλλοντας στη κοινωνική συνοχή και στην αισθητική, περιβαλλοντική και πολεοδομική αναβάθμιση μιας περιοχής και κατ'επέκταση ολόκληρης της πόλης (Μανούσης, Παπαδοπούλου και Ψωμάδου, 2012). Τόσο στην Ευρώπη, όσο και στην Ελλάδα η διάσωση και η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελεί ένα σύνθετο ζήτημα, καθώς παρατηρούνται αντικρουόμενες τάσεις που οδηγούν είτε στην διατήρηση και επανάχρηση των μνημείων, είτε στην εγκατάλειψη και καταστροφή τους. Ο βαθμός προστασίας ενός κτιρίου καθορίζεται από συγκεκριμένους παράγοντες, που κατ'επέκταση ορίζουν το εύρος και το είδος των επεμβάσεων. Οι παράγοντες αυτοί είναι συνήθως η ιστορική αξία, τα κατασκευαστικά χαρακτηριστικά, η αρχική χρήση, η ταυτότητα και θέση του μνημείου στον πολεοδομικό ιστό της εξεταζόμενης πόλης/περιοχής. Ανάλογα με τα αποτελέσματα της έρευνας, που έχει προηγηθεί της διαδικασίας της επανάχρησης ενός μνημείου, προκύπτουν και οι αντίστοιχες στρατηγικές αξιοποίησης του με τον βαθμό προστασίας που έχει οριστεί. Πιο συγκεκριμένα, οι στρατηγικές διακρίνονται στις κατηγορίες της πλήρους διατήρησης και μετατροπή σε ζωντανό μουσείο, στη διατήρηση και επανάχρηση μαζί με τον μηχανολογικό εξοπλισμό, όπου υπάρχει, στη μερική διατήρηση, στη διατήρηση μεμονωμένων στοιχείων με ανακατασκευές ή προσθήκες και στην κατεδάφιση και ανάπλαση. Παράδειγμα πλήρους διατήρησης αποτελεί το βιομηχανικό συγκρότημα της πόλης Φέλκλινγκεν, της Γερμανίας, όπου ολόκληρο το συγκρότημα απέκτησε μουσειακά χαρακτηριστικά. Ενώ, στη στρατηγική της

διατήρησης και επανάχρησης υπάγεται, για παράδειγμα, η Τεχνόπολις, το Τεχνολογικό πάρκο Λαυρίου, το Βιομηχανικό Μουσείο Ερμούπολης και το Design Centre στο Έσσεν, της Γερμανίας (Δολγίτη, 2013).

Η στρατηγική επανάχρησης παλαιών κτισμάτων ως μουσεία αποτελεί πρακτική που λαμβάνει τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας ολοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις. Παραδείγματα επανάχρησης βιομηχανικών εγκαταστάσεων αποτελούν το Υπαίθριο Μουσείο της Υδροκίνησης στη Δημητσάνα και το Μουσείο Ύδρευσης στη Θεσσαλονίκη. Ενώ, χαρακτηριστικά παραδείγματα επανάχρησης παλαιών κατοικιών και αρχοντικών είναι η κατοικία της Sophie de Marbois- Lebrun, Δούκισσα της Πλακεντίας, η Villa Ilissia (1840), που φιλοξενεί το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο της Αθήνας και η κατοικία της οικογένειας Σλήμαν, “Ιλίου Μέλαθρον” (1878-79), που βρίσκεται στο κέντρο της Αθήνας και στεγάστηκε το Νομισματικό Μουσείο. Επίσης, πετυχημένη έχει θεωρηθεί και η επανάχρηση του κτιρίου του Μεγάλου Αρσεναλίου (1600), στο παλαιό ενετικό λιμάνι των Χανίων, στο οποίο στεγάστηκε το Κέντρο Αρχιτεκτονικής Μεσογείου, όπου διοργανώνονται σημαντικές ελληνικές και διεθνείς εκδηλώσεις με έμφαση στην αρχιτεκτονική (Παπουλάκου, 2011).

Άλλα παραδείγματα αξιοποίησης και επανάχρησης ιστορικών κτιρίων είναι η μετατροπή του Δημοτικού Νοσοκομείου “Ελπίς” σε Πνευματικό Κέντρο, του Δήμου Αθηναίων, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, καθώς και η επανάχρηση του νεοκλασικού κτιρίου, στο κέντρο της Αθήνας, το Αρσάκειο, που ξαναβρήκε την αρχική του μορφή και λειτουργεί πάλι στεγάζοντας το Συμβούλιο Επικρατείας (Τσιόγκα και Κουμαριανός, 2008). Ενώ, παραδείγματα επανάχρησης βιομηχανικής κληρονομιάς, στο εξωτερικό, αποτελούν η μετατροπή της παλιάς ζυθοποιίας Wielemans et Ceuppens, στις Βρυξέλλες, που μετατράπηκε στο Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης Wiels, το πρωτοποριακό πρότυπο των κοινωνικών κατοικιών “Entrepotdok”, που δημιουργήθηκε μετά την οικιστική αξιοποίηση των χώρων αποθήκευσης και των κατοικιών γύρω από το λιμάνι του Άμστερνταμ (Παπαγιαννοπούλου, 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση TICCIE, 2007). Σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζει και η επανάχρηση, με στόχο την φιλοξενία δραστηριοτήτων πολιτιστικού ενδιαφέροντος, δύο παλαιών σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στο Λονδίνο και στη Μαδρίτη. Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος σταθμός παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας ο “Bankside Power Station”, που βρίσκεται στο Λονδίνο, μετατράπηκε στην εθνική πινακοθήκη “Tate Modern”, που αποτελεί μέρος του δικτύου μουσείων Tate, μαζί με την Tate Britain, την Tate Liverpool και την Tate St Ives. Ενώ, ο δεύτερος σταθμός παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας ο “Central Electrica del Mediodia”, στη Μαδρίτη, που φιλοξενεί το μουσείο μοντέρνας τέχνης “CaixaForum”, στο κέντρο της πόλης (Δολγίτη, 2013).

Αντίστοιχης σημασίας με την επανάχρηση πολιτιστικών μνημείων αποτελεί και η ανάπλαση των πλατειών, καθώς μέσω αυτής της διαδικασίας ενισχύεται η αισθητική και λειτουργική αναβάθμιση

μιας περιοχής. Υπάρχει μεγάλος αριθμός παραδειγμάτων αναπλάσεων πλατειών, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό που συνέβαλλαν στην αναβάθμιση της εικόνας της εκάστοτε πόλης/περιοχής και στην ποιότητα ζωής των κατοίκων. Αξιόλογο ελληνικό παράδειγμα αποτελεί η ανάπλαση της πλατείας Καπνεργάτη στο κέντρο της Καβάλας. Η αρχική εικόνα της πλατείας δεν είχε καμία οργάνωση και το μοναδικό χαρακτηριστικό της ήταν το άγαλμα του καπνεργάτη, στη μέση της πλατείας. Έπειτα από την εφαρμογή της διαδικασίας της ανάπλασης, η πλατεία Καπνεργάτη αποτελεί πλέον οργανικό τμήμα της Καβάλας, ενώ αναδείχθηκε και η παλιά Καπναποθήκη σε συνδυασμό με το άγαλμα του Καπνεργάτη. Ενώ, παράδειγμα από το εξωτερικό, αποτελεί η ανάπλαση της πλατείας D' armes στην πόλη Namur του Βελγίου. Στο παράδειγμα αυτό η ανάπλαση της πλατείας στηρίχθηκε στην αρμονική συνύπαρξη των χρηστών του, ενώ ένας από τους στόχους ήταν η απλοποίηση του χώρου και η ενίσχυση της λειτουργικότητάς του. Επομένως, η πλατεία απαλλάσσεται από τον περιττό εξοπλισμό, ενώ παράλληλα δημιουργείται μία νέα πλατεία, στην οποία ο επισκέπτης θα μπορεί να περιπλανηθεί και να αξιοποιήσει μέρος του χώρου για πολλαπλές εκδηλώσεις και δραστηριότητες, όπως αθλητικές δραστηριότητες, εκθέσεις, κ.α (Λέκκα, 2012).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ

Εικόνα 3: Η πόλη του Βόλου

Πηγή: local.e-history.gr

3.1 Περίοδοι-σταθμοί για την πόλη

3.1.1 Βόλος 1881-1930

Από την αρχή της συγκρότησης του τον 19ο αιώνα, ο Βόλος αποτελεί μια πόλη μοντέρνα και ανοιχτή στις αλλαγές των καιρών. Είναι μία πόλη που αποπνέει έντονη αστικότητα χωρίς να έχει να παρουσιάσει αξιοσημείωτη δημόσια αρχιτεκτονική κληρονομιά. Ο Βόλος μετασχηματίζεται σε εμπορική πόλη στα μέσα του 19ου αιώνα από Πηλιορείτες κυρίως εμπόρους. Εν συνεχεία, η πόλη ενσωματώνει με γρήγορους ρυθμούς και τη βιομηχανία, με αποτέλεσμα να εξελιχθεί στο δεύτερο βιομηχανικό κέντρο της χώρας στις αρχές του 20ου αιώνα. Κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα η πόλη έρχεται αντιμέτωπη με δύο σημαντικά γεγονότα. Το πρώτο γεγονός λαμβάνει χώρα το 1922, κατά την Μικρασιατική καταστροφή. Πιο συγκεκριμένα, τα δεδομένα της κοινωνίας του Βόλου

αλλάζουν με την προσφυγική εγκατάσταση. Όμως παρά την μεγάλη εισροή προσφυγικών ρευμάτων, η ανάπτυξη της πόλης δεν ανακόπτεται ενώ ο χαρακτήρας της πόλης ενισχύεται (Χουρμουζιάδης, Ασημακοπούλου- Ατζακά και Μακρής, 1982).

Πιο συγκεκριμένα, η πόλη του Βόλου ιδρύεται το 1841, ως αποτέλεσμα ενός ευρύτερου μετασχηματισμού του Θεσσαλικού χώρου κατά τον 19ο αιώνα. Με την συγκρότηση του Βόλου, δημιουργείται ένα νέο προάστιο- αποβάθρα στην ανατολική ακτή του Παγασητικού, που εν συνεχεία θα πυροδοτήσει οικονομικούς εκσυγχρονισμούς και πολεοδομικές ανακατατάξεις, που έως το 1881 θα διαμορφώσουν την αστική φυσιογνωμία του μεγαλύτερου λιμανιού της Θεσσαλίας. Το 1881, που η Θεσσαλία ενσωματώνεται στο ελληνικό κράτος, σηματοδοτείται με νέα περίοδος μετασχηματισμού, βάσει εξωγενών και ενδογενών παραγόντων, όπως η καίρια γεωγραφική θέση, οι εκσυγχρονιστικές τάσεις του αστικού χώρου του κράτους και ο δυναμισμός της τοπικής κοινωνίας. Ως το βορειότερο λιμάνι της χώρας είχε προσελκύσει κατοίκους από διάφορες περιοχές του τουρκοκρατούμενου και μη ελληνισμού και η ανάπτυξη της γίνεται με πολύ γρήγορους ρυθμούς. Ως συνέπεια όλων των παραπάνω παραγόντων, ξεκινά σημαντική βιομηχανική δραστηριότητα στην πόλη, ενώ μετατρέπεται στο δεύτερο, μετά τον Πειραιά, βιομηχανικό κέντρο της χώρας. Από το 1881 έως και το 1907 παρουσιάζεται συνεχής αύξηση του πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα το 1881 οι κάτοικοι του Βόλου ανέρχονται στους 4.987, το 1889 στους 11.029, ενώ το 1907 ο πληθυσμός ανήλθε τους 23.563 κατοίκους. Εμφανίζονται νέοι κοινωνικοί φορείς, θεσμοί και ιδρύματα, κάνοντας εντονότερη της εξέλιξη σε σύγχρονο αστικό κέντρο. Δημιουργούνται μεταφορικές υποδομές, όπως σιδηρόδρομος και λιμάνι, εργοστάσια και χώροι παραγωγικής δραστηριότητας, δημόσια κτίρια, εκπαιδευτήρια, καθώς και κτίρια πολιτισμού και αναψυχής (Χαστάογλου, 2007, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και τεκμηρίωσης Βόλου, 2004). Το 1882 εγκρίνεται για την πόλη του Βόλου Πολεοδομικό Σχέδιο, το οποίο περιλαμβάνει και τους δύο οικιστικούς πυρήνες της πόλης (τον Βόλο και τη Νέα Ιωνία). Πιο συγκεκριμένα το σχέδιο παρουσιάζει λιτή χρηστική αντίληψη, καθώς προωθεί έναν απλό ορθογωνικό κάναβο, με ίδιου μεγέθους οικοδομικά τετράγωνα. Μέσα από αυτό το Πολεοδομικό Σχέδιο τα δύο τμήματα της πόλης ενοποιούνται, ο αστικός ιστός ομογενοποιείται, η κυκλοφορία και η οικοδόμηση διευκολύνονται, ενώ οι χαράξεις των δρόμων εκλογικεύονται (Εργαστήριο Περιφερειακών Οικονομικών Αναλύσεων, 2006).

Εικόνα 3.2 Το Πολεοδομικό Σχέδιο του Βόλου 1882

Πηγή: Εργαστήριο Περιφερειακών Οικονομικών Αναλύσεων (2006)

Η πόλη γνωρίζει δραματική αύξηση του πληθυσμού της κατά την προσφυγική εγκατάσταση, το 1922. Ο Βόλος προσέλκυσε την εγκατάσταση των προσφύγων εξαιτίας της εύκολης πρόσβασης με πλοία, αλλά και για τις ευκαιρίες εργασίας που υπήρχαν στη πόλη λόγω της ισχυρής βιομηχανικής και εμπορικής αγοράς της (Εργαστήριο Περιφερειακών Οικονομικών Αναλύσεων, 2006). Έτσι δημιουργείται το προσφυγικό προάστιο του Βόλου, η Νέα Ιωνία. Με τα νέα αυτά δεδομένα δημιουργούνται νέες οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές για την πόλη. Η οικονομική της λειτουργία διευρύνεται, η βιομηχανική της βάση ανανεώνεται με άφθονα εργατικά χέρια, αλλά απαιτούνται νέα τεχνικά έργα στη λιμενική της υποδομή. Με την αναχώρηση των λίγων μουσουλμάνων της πόλης, σηματοδοτείται το τέλος του οθωμανικού παρελθόντος του Βόλου. Η εικόνα του Βόλου κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου κυριαρχείται από την ύπαρξη μεγάλων βιομηχανικών μονάδων που έδιναν ιδιαίτερο τόνο στην αστική ζωή και τη δημιουργία οργανωμένων ή αυτοσχέδιων προσφυγικών οικισμών που μετεξελίχθηκαν ταχύτατα σε αμιγώς λαϊκές συνοικίες. Με την έλευση και εγκατάσταση των προσφύγων στο Βόλο ενισχύεται και η βιομηχανική δραστηριότητα λόγω της αύξησης του εργατικού δυναμικού στην περιοχή. Παράλληλα η εργοστασιακή εμπειρία των προσφύγων γυναικών στην υφαντουργία και στην επεξεργασία καπνού, προσδίδουν έναν αέρα ανανέωσης στην βιομηχανία της πόλης. Μάλιστα η ανάπτυξη της βιομηχανικής δραστηριότητας σε μία περίοδο παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, ενισχύεται από την θέσπιση του νόμου 2948/1922 περί παραγωγής της βιομηχανίας, σύμφωνα με τον οποίο προβλέπονταν δασμολογικές ατέλειες, έκπτωση στα κόμιστρα, δικαίωμα απαλλοτρίωσης οικοπέδων κ.α.. Το 1930 ο Βόλος κατέκτησε την δεύτερη θέση στην καπνοβιομηχανία, ενώ τα εργοστάσια εριοργίας του αποτελούσαν το 40-45% της ελληνικής εριοβιομηχανίας. Ως

αποτέλεσμα είχαν δημιουργηθεί νέες βιομηχανικές μονάδες ενώ παλιές είχαν επεκταθεί, όπως για παράδειγμα η δημιουργία καινούριου καπνεργοστασίου Ματσάγγου και οι καπναποθήκες Παπαστράτου στην παραλιακή ζώνη, ακολουθώντας τη λογική αστικού κτιρίου (Χαστάογλου, 2007).

3.1.2 Βόλος 1950-2004

Η δεκαετία του 1950 αποτελεί ορόσημο στην εξέλιξη του Βόλου. Το 1951 ο πληθυσμός της πόλης είχε ανέλθει στους 65.090 κατοίκους. Ενώ οι πληγές από τα χρόνια του πολέμου και του εμφυλίου ήταν ακόμη εμφανείς η πόλη δέχεται νέο πλήγμα. Από το 1954 έως και το 1957 ο Βόλος δοκιμάζεται σκληρά από συνεχής σεισμούς και θέτοντάς τον σε κατάσταση ανάγκης. Η πόλη σχεδόν ισοπεδώνεται καθώς πολλά κτίρια ή είχαν καταρρεύσει ή είχαν υποστεί σοβαρές ζημιές. Έτσι χιλιάδες κάτοικοι μένουν άστεγοι ενώ η οικονομία παραμένει στάσιμη εξαιτίας σοβαρών βλαβών στις μεταφορικές υποδομές και στα εργοστάσια, τα οποία αναστέλλουν τη λειτουργία τους. Παράλληλα, είχε καταστραφεί μεγάλο μέρος του κτιριακού αποθέματος της πόλης, χάνοντας έτσι την ιστορική της φυσιογνωμία. Κατά την πρώτη μετά-εμφυλιακή δεκαετία είχε επικρατήσει ο αυταρχισμός της κρατικής διοίκησης, ο οποίος δεν προέβλεπε καμία ρυθμιστική πρακτική για τον χώρο και τα ζητήματα πολεοδομικού σχεδιασμού, τα οποία εφαρμόζονταν παρά μόνο σποραδικά. Έτσι η ανοικοδόμηση του Βόλου, μετά τους σεισμούς, αποφασίστηκε εξ ολοκλήρου από τα κρατικά όργανα χωρίς τον αναγκαίο σχεδιασμό και τη μέριμνα για την μελλοντική ανάπτυξη της πόλης. Έτσι ο Βόλος ξαναχτίζεται ως νέα πόλη με αυτοσχέδιο τρόπο (Εν Βόλω, 2002).

Εικόνα 3.1.2: Κατεστραμμένο σπίτι από το σεισμό του 1955 (Βόλος)

Πηγή: www.diki.gr

Η πόλη, έχοντας πια ανακάμψει από την καταστροφή που προκάλεσαν οι σεισμοί εισέρχεται σε μία νέα περίοδο. Οι κάτοικοι της έχουν αυξηθεί σημαντικά, ωστόσο είχε χαθεί η πληθυσμιακή πρωτοκαθεδρία στην Θεσσαλία από τη Λάρισα. Εκδηλώνεται βιομηχανική ύφεση ενώ η ίδρυση του

Πανεπιστημίου αλλάζει τα μέχρι τότε δεδομένα. Στην αρχή της δεκαετίας του 1980 γίνεται φανερή η προσπάθεια για ανασύνταξη της δυναμικής της πόλης που απορρέει από τις νέες συνθήκες.

Απαιτείται πλέον η ανανέωση του αστικού της χώρου, ενώ κυρίαρχο ρόλο παίζει πλέον η διαφύλαξη και ανάδειξη της αρχιτεκτονικής της κληρονομιάς (Χαστάογλου, 2007).

Κατά τη δεκαετία του 1990 γίνονται σημαντικές κινήσεις με στόχο τον προσδιορισμό και τη διαμόρφωση του νέου χαρακτήρα της πόλης. Γίνονται απόπειρες για εκσυγχρονισμό των μεταφορικών υποδομών, ενέργειες για τη βελτίωση της εικόνας της πόλης με αναπλάσεις παλαιών και εγκαταλελειμμένων χώρων, επανάχρηση του παλαιού βιομηχανικού αποθέματος με στόχο την κάλυψη των σύγχρονων αναγκών, καθώς και η οργάνωση των εγκαταστάσεων του πανεπιστημίου (Χαστάογλου, 2007).

3.2 Υφιστάμενη κατάσταση Βόλου

Ο Βόλος έχει πληθυσμό 144.449 κατοίκους, σύμφωνα με την απογραφή του 2011, και έκταση 387.14 τ.χλμ. Είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος πληθυσμιακά δήμος, πρώτος είναι ο δήμος Λαρισαίων με 144.651 κατοίκους, της περιφέρειας Θεσσαλίας, και έβδομος στη χώρα (Ελληνική Στατιστική Αρχή).

Στο Βόλο, όπως και σε πολλές άλλες ελληνικές πόλεις, ο αστικός χώρος έχει προκύψει ως αποτέλεσμα και όχι το ζητούμενο μιας συνεχούς διαδικασίας ανανέωσης. Κατά την δεκαετία του 1990 ξεκινά μια διαδικασία ανανέωσης της εικόνας πολλών ελληνικών πόλεων με στόχο την σταδιακή αναίρεση ορισμένων αρνητικών πλευρών, χωρίς όμως να ανατρέπεται το κυρίαρχο μεταπολεμικό πρότυπο. Παραδείγματα αστικών αναπλάσεων αποτελούν η Αθήνα, με την περιοχή του Ψυρρή, και η Θεσσαλονίκη με διάφορες αναπλάσεις με ευκαιρία την συμμετοχή της στον θεσμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης “Πολιτιστική Πρωτεύουσα” (Χαστάογλου, 2007).

Η σύγχρονη εικόνα του Βόλου διαθέτει θετικά στοιχεία, όπως πολυ-λειτουργικότητα, ασφάλεια, ζωντάνια και απουσία θυλάκων αποκλεισμού. Η αστικότητα αποτελούσε πάντα στοιχείο της πόλης, τουλάχιστον στο κέντρο της πόλης, όπου και συνυπήρχαν αρμονικά οι χρήσεις κατοικίας, εμπορίου και υπηρεσιών. Ωστόσο, ο Βόλος παραμένει μία πόλη μονοκεντρική παρ' ότι συγκροτείται από δύο πυρήνες. Παρατηρείται μία υπερσυγκέντρωση πληθυσμού και δραστηριοτήτων στο κέντρο της πόλης. Υποστηρίζεται βέβαια ότι η έντονη παρουσία του αυτοκινήτου σε συνδυασμό με την έλλειψη δημόσιων χώρων συντελούν στην υποβάθμιση του αστικού χώρου. Ο Βόλος προσπαθεί να κατακτήσει ένα σύγχρονο πρόσωπο δίνοντας έμφαση στην εικόνα του και αλλάζοντας τα τοπία της μεταπολεμικής περιόδου. Οι ενέργειες της πόλης με στόχο την ανανέωση της εικόνας της ακολουθούν προτάσεις του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου και της μελέτης αναθεώρησης (Χαστάογλου, 2007).

Τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, που διαμορφώνουν την σύγχρονη ταυτότητα της

πόλης, είναι η παρουσία βιομηχανίας και τουρισμού, καθώς και του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Επίσης, στη πόλη παρατηρείται σημαντική αύξηση των επιχειρήσεων του τριτογενή τομέα, χωρίς να μειώνεται βέβαια η ύπαρξη του δευτερογενούς, ενώ η οικονομία της εξελίσσεται σε μία οικονομία παροχής υπηρεσιών. Το κομμάτι του τουρισμού ενισχύεται από την ύπαρξη του επιβατικού λιμανιού της πόλης, ενώ από την ύπαρξη του εμπορικού λιμανιού ευνοείται η εμπορική δραστηριότητα. Σταθμός στην ανάπτυξη του Βόλου, κατά την μεταπολεμική περίοδο, αποτέλεσε η ίδρυση της Βιομηχανικής Περιοχής (ΒΙ. ΠΕ.). Η Βιομηχανική Περιοχή ενδυνάμωσε της βιομηχανία της πόλης και κατ' επέκταση της οικονομίας της, μέσω της δημιουργίας, για παράδειγμα νέων θέσεων εργασίας. Αναλυτικότερα το 1962, ο Βόλος επιλέχθηκε ως μία από τις πέντε ελληνικές πόλεις (Θεσσαλονίκη, Καβάλα, Ηράκλειο, Πάτρα) για την ίδρυση οργανωμένης Α΄ Βιομηχανικής Περιοχής πάνω στον οδικό άξονα Λάρισας- Βόλου. Κριτήρια για την επιλογή αυτή ήταν η βιομηχανική ιστορία του Βόλου, η γεωγραφική του θέση και η ύπαρξη λιμανιού. Το 1972, δημιουργήθηκε και η Β΄ Βιομηχανική Περιοχή, ως παράρτημα της πρώτης. Εκτός από την βιομηχανία, πηγή οικονομικής άνθισης για τον Βόλο είναι και ο τουρισμός, καθώς συγκεντρώνει πολλά από τα κριτήρια επιλογής ενός επισκέπτη, όπως το ότι είναι μία πόλη εύκολα προσβάσιμη, μέσω του οδικού δικτύου και του λιμανιού της, ενώ μπορεί να αποτελέσει και χειμερινό και καλοκαιρινό προορισμό, λόγω του ότι συνδυάζει βουνό και θάλασσα. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία από την ICAP (2001, 2004), κατά την περίοδο 1996-2004, από τις 1646 νέες επιχειρήσεις στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, οι 433 επέλεξαν το Βόλο ως τόπο εγκατάστασής τους, δηλαδή το 26,3%. Σύμφωνα με την εκτενέστερη εξέταση των στοιχείων αυτών οι τοπικές επιχειρήσεις στρέφονται στον τομέα του τουρισμού, καθώς ο νέος αριθμός των επιχειρήσεων αντιπροσωπεύει το 31,7% του συνόλου της Περιφέρειας Θεσσαλίας και στον τουρισμό το 65% του συνόλου της Περιφέρειας, αντίστοιχα (Εργαστήριο Περιφερειακών Οικονομικών Αναλύσεων, 2006).

Σημαντικό κομμάτι στη σύγχρονη ιστορία της πόλης αποτελούν και οι Ολυμπιακοί αγώνες του 2004, αφού ο Βόλος γίνεται Ολυμπιακή πόλη. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη βελτίωση των δημόσιων χώρων, τη τουριστική προβολή της πόλης, καθώς και τη δημιουργία έργων υποδομής. Αναλυτικότερα, η περιοχή προσέλκυσε μεγάλο αριθμό επισκεπτών, οι οποίοι με τη σειρά του γνωστοποίησαν τη πόλη σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, δημιουργήθηκαν έργα υποδομής με αθλητικό κυρίως περιεχόμενο, όπως για παράδειγμα το Πανθεσσαλικό Στάδιο, ενώ δημιουργήθηκε και το Κέντρο Τουριστικής Προβολής, 2004, στην είσοδο της πόλης.

3.3 Η αρχιτεκτονική του Βόλου

Εικόνα 3.3: Η οικία Καρτάλη

Πηγή: Αρχείο Ζημέρης ΔΗ.ΚΙ

Το 1840 περίπου, που η νέα πόλη του Βόλου ξεκινά να χτίζεται, ακολουθεί χρονολογικά την τυπολογία και μορφολογία των αρχιτεκτονικών ρευμάτων της εποχής. Το 1881, που η πόλη εντάσσεται στο ελληνικό κράτος, η ανάπτυξη της γίνεται με ραγδαίους ρυθμούς. Η πόλη ξεκινά να συγκροτείται πολεοδομικά και να εκσυγχρονίζεται αρχιτεκτονικά. Εξελίσσεται σε μία σύγχρονη πόλη, ελκυστική και δυναμικά αναπτυσσόμενη. Την εποχή εκείνη γίνονται σημαντικά έργα υποδομής, που θα αποτελέσουν το προοίμιο της δημόσιας αρχιτεκτονικής της πόλης και του κοσμοπολίτικου χαρακτήρα της, όπως ο σιδηρόδρομος και οι λιμενικές εγκαταστάσεις, τα οποία είχαν ανατεθεί σε ξένες εταιρίες, όπως αυτή του Εβαρίστο Ντε Κίρικο, που είχε εγκατασταθεί στο Βόλο μεταφέροντας τη σύγχρονη ευρωπαϊκή τεχνογνωσία. Κατά την περίοδο 1881-1922 η πόλη αποκτά εντυπωσιακές ιδιωτικές κατοικίες και ορισμένα από τα πιο αξιόλογα δημόσια, δημοτικά και τραπεζικά της μέγαρα. Πέρα από τα μεγάλα και επιβλητικά αρχοντικά, τη προσοχή τραβούν και οι μικρότερες ιδιωτικές κατοικίες με τους κήπους και την πολυχρωμία τους (εν Βόλω, 2002, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, 2004).

Αναλυτικότερα, η ίδρυση της πόλης συμπίπτει με την άνθιση της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής και τα αρχιτεκτονικά ρεύματα του νεοκλασικισμού, του ιστορισμού και του εκλεκτικισμού. Κατά την πρώτη περίοδο οι κατοικίες οργανώνονται με τη βασική αρχή του νεοκλασικισμού και είναι κυρίως μονοκατοικίες ή διπλοκατοικίες μονώροφες, διώροφες ή ημιτριώροφες, με μεγάλες αυλές και κήπους. Επίσης, οι κατοικίες είναι λιθοόκτιστες με κεραμοσκεπή, ενώ οι αυλές τους είναι συνήθως συμμετρικές στον άξονα της κύριας εισόδου, με πλακόστρωτα, παρτέρια, πέργκολες, κρήνες, συντριβάνια κ.α. Οι όψεις τους είναι επίσης συμμετρικές στον άξονα της κύριας εισόδου και είναι πλούσια διακοσμημένες με μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη, όπως για παράδειγμα, μπαλκόνια και

μπαλκονόπορτες με ανάγλυφες προεξοχές και δοκάρια με επίκρανα. Ανάλογα με το εξωτερικό, διαμορφώνεται και το εσωτερικό των κατοικιών. Συνήθως είναι συμμετρικά στους άξονες της εισόδου του κλιμακοστασίου, ο προθάλαμος διανομής βρίσκεται στο κέντρο, ενώ τα δωμάτια αναπτύσσονται γύρω του. Στο εσωτερικό των σπιτιών υπήρχε επίσης πλούσια διακόσμηση στους τοίχους και στις οροφές, με τοιχογραφίες που απεικόνιζαν συνήθως παραστάσεις αρχαιοελληνικές ή από τη μυθολογία. Αντιπροσωπευτικότερα δείγματα της πειόδου του νεοκλασικισμού, ιστορισμού και εκλεκτικισμού, είναι οι οικίες Καρτάλη, Περβανά και Χρυσοχοΐδη, τα οποία βέβαια έχουν κατεδαφιστεί (Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, 2004).

Σημαντικό κεφάλαιο στην αρχιτεκτονική του Βόλου, την ίδια περίοδο, αποτελούν τα βιομηχανικά κτίρια. Στα τέλη του 19ου αιώνα, που η πόλη εκβιομηχανίζεται, αρχίζουν να παρουσιάζονται και οι πρώτες βιομηχανικές εγκαταστάσεις, αρχικά ισόγειες και έπειτα διώροφες ή ακόμη και ημιτριώροφες λιθόχτιστες αποθήκες, που στεγάζονταν με δίρριχτη στέγη, καλυμμένη με κεραμύδια, συνήθως γαλλικού τύπου. Επίσης, στις όψεις τους χρησιμοποιούσαν τούβλα, στοιχείο που καθόριζε τη μορφολογία τους και τη διακόσμηση των κτιρίων αυτών. Η χρήση τούβλων γίνονταν κυρίως για τη διαμόρφωση των άκρων και των πλαισίων των ανοιγμάτων. Αντιπροσωπευτικά βιομηχανικά κτίσματα της περιόδου είναι το μηχανουργείο Σταματόπουλου (1883), τα υφαντουργεία Παπαγεωργίου (1905) και Μουρτζούκου (1908) κ.α. Εξάιρεση του παραπάνω κανόνα, αποτελεί το κτίριο της Παλιάς Ηλεκτρικής, το οποίο χτίστηκε το 1911 και έχει στις όψεις του διακοσμητικά αρχιτεκτονικά στοιχεία από τραβηχτά επιχρίσματα με νεοκλασικιστικές αναφορές (Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, 2004).

Σημαντικά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά παρουσιάζουν και τα δημόσια κτίρια της περιόδου. Το πρώτο αρχιτεκτόνημα του Δήμου Παγασών υπήρξε το Δημοτικό Θέατρο. Σχεδιάστηκε το 1894 από τον αρχιτέκτονα Νικόλαο Δημάδη με την συνεργασία του αρχιτέκτονα πατέρα του Κωνσταντίνο, ανοικοδομήθηκε με τροποποιήσεις τις αρχικής μελέτης επί δημάρχων Α. Τοπάλη και Ι. Αργύρη και εγκαινιάστηκε στις 2 Φεβρουαρίου του 1897. Το 1895 η βολιώτικη αρχιτεκτονική επηρεάζεται από ελβετικές προδιαγραφές και το ρομαντικό πνεύμα, σύμφωνα με τα οποία χτίζεται το πρωτοποριακό ιδιωτικό εκπαιδευτήριο του Πορταρίτη Νικόλαου Δ. Νικολαΐδη, που από το 1905 θα στεγαστεί το Α΄ Γυμνάσιο Αρρένων Βόλου. Πρόκειται για κεραμοσκεπές, διώροφο κτίριο σχήματος Π, με καλαίσθητη μορφή και ιδιαίτερα επιμελημένες αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες. Το 1903 αποπερατώθηκε το νοσοκομείο του Βόλου “Αχιλλοπούλειο”, το οποίο υπερέχει αισθητικά από άλλα θεραπευτήρια της εποχής ή παλαιότερα, όπως το μεγαλύτερο Δημοτικό Νοσοκομείο της Θεσσαλονίκης. Το 1902-1903 ανοικοδομείται το μέγαρο της Τράπεζας Αθηνών, σε ύψος νεομπαρόκ. Το 1909, ανοικοδομήθηκε με δαπάνες του Πορταρίτη Αλέξιου Αθανασάκη το νεοκλασικό κτίριο του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου, Αθανασάκειο. Το Αθανασάκειο

Αρχαιολογικό Μουσείο θεωρείται το πιο επιμελημένο κτίριο εκείνης της εποχής, εμφανώς επηρεασμένο από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας (1866-1882/92) (εν Βόλω, 2002, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, 2004).

Την αρχιτεκτονική περίοδο του νεοκλασικισμού διαδέχεται η περίοδος του Μεσοπολέμου, μία περίοδος πειραματισμού και αναζήτησης, που αποτυπώνονται και στην αρχιτεκτονική της πόλης. Οι τεχνοτροπίες του παρελθόντος, όπως ο νεοκλασικισμός και ο εκλεκτικισμός, δεν εγκαταλείπονται, αλλά έρχονται να προστεθούν νέα αρχιτεκτονικά ρεύματα, όπως η art nouveau, η art deco, το μοντέρνο κίνημα και το λαϊκότροπο κίνημα για την “επιστροφή στις ρίζες” (Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, 2004). Πολεοδομικά η πόλη δεν ενσωμάτωσε νεωτεριστικές απόψεις, λόγω των συνεχών προβλημάτων σχετικά με την ιδιοκτησία της γης, αντιθέτως η αρχιτεκτονική της, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, η δημόσια και περισσότερο η ιδιωτική είχε συναρμονιστεί με τις προσταγές των καιρών (Χαστάογλου, 2007). Πιο συγκεκριμένα, το 1925, κτίζεται το κινηματοθέατρο “Αχίλλειον”, το ξενοδοχείο “Παλλάς” και η οικία Επιφανειάδη σε εκλεκτικιστικό ρυθμό. Συνήθως οι οικίες υιοθετούν πιο σύγχρονα κατασκευές με μικτούς φέροντες οργανισμούς, όπως λιθοδομές και οπλισμένο σκυρόδεμα, που συνδυάζονται, όμως, με αρκετά στοιχεία της προηγούμενης περιόδου, όπως μαρμάρινα σκαλοπάτια και βάσεις, έντονα διακοσμημένα μπαλκόνια, ενώ δεν λείπουν και τα κτίρια που παραπέμπουν σε άλλα ευρωπαϊκά ρεύματα. Σημαντικά δείγματα κατοικιών της περιόδου αυτής αποτελούν η οικία Τσαλαπάτα, Αναστασίου και Αδαμόπουλου. Την ίδια περίοδο, στα δημόσια κτίρια παρατηρείται η υιοθέτηση στοιχείων του αυστηρού και αφαιρετικού νεοκλασικισμού, ο οποίος συνήθως δεν περικλείει τα πρωτοποριακά ρεύματα της εποχής. Κτίρια αυτή της κατηγορίας είναι, για παράδειγμα, το Δικαστικό Μέγαρο (1920) και η Τράπεζα της Ελλάδος (1935). Σχετικά με τα βιομηχανικά κτίρια, αυτής της περιόδου, κατασκευάζονται εντός του αστικού ιστού, έχουν πλούσιο διάκοσμο στις όψεις τους, ενώ η μορφή τους ταιριάζει περισσότερο σε ξενοδοχεία, παρά σε βιομηχανικά κτίρια. Αντιπροσωπευτικά δείγματα της περιόδου αποτελούν το καπνεργοστάσιο Ματσάγγος και οι καπναποθήκες Παπαστράτου (εν Βόλω, 2002, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, 2004).

Αποτέλεσμα, στην αρχιτεκτονική της πόλης, του άδοξου τέλους του Μικρασιατικού πολέμου είναι η εμφάνιση του λαϊκότροπου κινήματος για την “επιστροφή στις ρίζες”. Το κίνημα αυτό εφαρμόζεται και στο Βόλο, με κυριότερο εκπρόσωπο τον Αριστοτέλη Ζάχο, ο οποίος δημιουργεί σημαντικό έργο στον τομέα της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής με τις τρεις εκκλησίες, του Αγίου Νικολάου, της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος και του Αγίου Κωνσταντίνου, έργα τα οποία αποτελούν σταθμό σε αυτόν τον τομέα (Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, 2004).

Από τις πιο σημαντικές σελίδες, στην ιστορία του Βόλου, αποτελεί η έλευση και εγκατάσταση των

Μικρασιατών προσφύγων. Τ πρώτο κύμα προσφύγων φθάνει το 1921, ενώ το δεύτερο το 1922. Οι πρόσφυγες στεγάστηκαν αρχικά, προσωρινά, σε σκηνές και σε διαθέσιμα δημόσια κτίρια, όπως σχολεία, αποθήκες, σε ιδιωτικά επιταγμένα κτίρια, αλλά και σε παραπήγματα, που κατασκεύασαν πρόχειρα, στις πλατείες Ρήγα Φεραίου, Ελευθερίας και στο τέρμα της οδού Ιωλκού. Το πρόβλημα της κοινωνικής κατοικίας τίθεται επιτακτικά σε πανελλαδική κλίμακα. Για την οριστική στέγαση των προσφύγων, στο Βόλο, επιλέχθηκε η περιοχή “Ξηρόκαμπος”, δυτικά του χειμάρρου Κραυσίνδωνα. Ο νέος αυτός οικισμός, που δημιουργήθηκε, ονομάστηκε Νέα Ιωνία και μέχρι το 1928 είχαν εγκατασταθεί σε αυτόν έξι χιλιάδες πρόσφυγες. Η ανοικοδόμηση της Νέας Ιωνίας διήρκεσε από το 1923 έως το 1938. Η πολεοδομική διάταξή του οργανώθηκε με βάση τον ορθογώνιο κάναβο, με οριζόντιους και κάθετους δρόμους, που όριζαν τα οικοδομικά τετράγωνα. Τα οικήματα που κατασκευάζονται στον αρχικό οικιστικό πυρήνα (1923), έχουν προσωρινό και βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, τα σπίτια χτίζονται περιμετρικά των οικοδομικών τετραγώνων, ενώ στο εσωτερικό τους τοποθετούνται οι κοινόχρηστοι χώροι, όπως τα πλυσταριά και τα αποχωρητήρια. Τα σπίτια ήταν μονόχωρες, με επιφάνεια 15 έως 20 τ.μ., κατασκευασμένες με λιθοδομή ή τσιμεντότουβλα. Έπειτα, το 1925, στην επέκταση του συνοικισμού, κατασκευάζεται ένας άλλος τύπος σπιτιών τα “τσιμεντένια”. Πρόκειται για 156 σπίτια, με καλύτερες προδιαγραφές, από τα πρώτα, τα οποία καταλαμβάνουν έκταση δεκαπέντε οικοδομικών τετραγώνων. Αυτά αποτελούν ισόγειες κεραμοσκεπείς διπλοκατοικίες, με επιφάνεια 45 τ.μ., η κάθε μία περίπου, με δύο δωμάτια, κουζίνα και αποχωρητήριο, εντός του σπιτιού. Το 1927, κατασκευάζονται τα “Τζαμαλιώτικα”, με δαπάνες της Εθνικής Τράπεζας. Αποτελούν μονόχωρες κατοικίες, 15 τ.μ., περίπου η κάθε μία, παρόμοιες με εκείνες του αρχικού τύπου (1923). Τα “Τζαμαλιώτικα” καταλαμβάνουν δύο οικοδομικά τετράγωνα και βρίσκονται ανατολικά της αρχικής εγκατάστασης. Ονομάστηκαν έτσι από την καπναποθήκη του Τούρκου Μουσταφά Ταμαλή, όπου ήταν εγκατεστημένοι οι πρόσφυγες που τα κατοικούν. Το 1928 ολοκληρώνεται ο τρίτος τύπος προσφυγικών κατοικιών, τα “Γερμανικά”, ανατολικά των “Τζαμαλιώτικων”. Αυτά αποτελούν ξύλινες προκάτ μονώροφες κατοικίες, οι οποίες κατασκευάστηκαν με χρήματα των γερμανικών αποζημιώσεων. Σε αυτά στεγάζονται 323 οικογένειες, σε ισάριθμα σπίτια, εμβαδού περίπου 25 τ.μ. Αργότερα, κατασκευάζονται 300 κατοικίες, τα “πέτρινα”, στα δυτικά της επέκτασης του 1925. Καταλαμβάνουν 23 οικοδομικά τετράγωνα και μία πλατεία. Αποτελούν σπίτια καλύτερης ποιότητας, από τα προηγούμενα, ισόγειες διπλοκατοικίες, που η κάθε μία περιλαμβάνει από δύο δωμάτια και ιδιωτικό χώρο υγιεινής (εν Βόλω, 2002, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, 2004).

Από το 1922, στο Βόλο, έως το 1940, με τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αποτελεί μία από τις δυσκολότερες αλλά και γονιμότερες περιόδους της αρχιτεκτονικής ιστορίας του Βόλου, καθώς ο

πληθυσμός της αυξάνεται σημαντικά, το κοινωνικό- πολιτικό της κλίμα να χάνει την σταθερότητά του και τα εκσυγχρονισμένα οράματα των ηγετικών της στρωμάτων να προσαρμόζονται στην νέα πραγματικότητα του Μεσοπολέμου (εν Βόλω, 2002). Πιο συγκεκριμένα, κατά τη δεκαετία το 1930 εμφανίζονται στη πόλη τα πρώτα δείγματα του μοντέρνου κινήματος. Το 1932, χτίζονται, στην παραλία του Βόλου, οι οικίες Παπαγεωργίου, με στέγες διαφορετικού ύψους, από τον αρχιτέκτονα Περικλή Σακελλαρίου. Το 1934, χτίζεται η οικία Κουτσίνα, έργο του αρχιτέκτονα Νικόλαου Μητσάκη, ο οποίος ήταν επηρεασμένος από της κατοικίες του Le Corbusier. Το 1938, χτίζονται οι οικίες Αξελού και Σκαρμούτσου, με στοιχεία της art deco, έργα του Θεόδωρου Ραφανίδη. Την ίδια περίοδο υλοποιείται και η ανέγερση πολλών σχολικών κτιρίων, από το Υπουργείο Παιδείας, με επικεφαλής τον Νικόλαο Μητσάκη. Έτσι, το 1934, κατασκευάζονται τα δύο σχολεία του προσφυγικού συνοικισμού, το 7ο και 8ο Νέας Ιωνίας, έργα του αρχιτέκτονα Δημ. Κλάψη. Ενώ το 1937, χτίζεται ο βρεφονηπιακός σταθμός, από τον Βασίλη Ζούλια. Στις κατασκευές, της περιόδου αυτής, γίνεται ευρεία χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος, που υιοθετείται και στην κατασκευή των βιομηχανικών κτιρίων, τα οποία λαμβάνουν έτσι νέες διαστάσεις στην κάλυψη μεγάλων χώρων σε πολυόροφες κατασκευές, όπως ο μύλος του Λούλη (1922) και η τελευταία επέκταση του καπνεργοστασίου Ματσάγγου (1936), επί της οδού Αλεξάνδρας (Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, 2004).

Από την δεκαετία του 1950 και έχοντας η πόλη βγει από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ξεκινά για τον Βόλο μία περίοδος ορόσημο για την εξέλιξή του. Η νέα αυτή η περίοδος που ενδέχεται να αλλάξει την φυσική μορφή της πόλης σηματοδοτείται από τους καταστροφικούς σεισμούς του 1954 έως το 1957. Ο Βόλος σχεδόν ισοπεδώνεται, καθώς τα περισσότερα κτίρια έχουν καταρρεύσει ή έχουν υποστεί σοβαρές ζημιές, ενώ παράλληλα χιλιάδες κάτοικοι μένουν άστεγοι. Όλα αυτά έχουν αντίκτυπο και στην οικονομία της πόλης, η οποία παγώνει λόγω των σοβαρών ζημιών που είχαν δημιουργήσει οι σεισμοί στις μεταφορικές υποδομές αλλά και στις βιομηχανικές εγκαταστάσεις, όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενη ενότητα της παρούσας εργασίας. Έτσι ο Βόλος ξεκινά να χτίζεται ως νέα πόλη (εν Βόλω, 2002).

Η ανοικοδόμηση της πόλης είχε ανατεθεί από την τότε κυβέρνηση σε στρατιωτική διοίκηση, η οποία διήρκεσε ένα χρόνο. Έπειτα ανέλαβε το υφυπουργείο Ανοικοδομήσεως, μέχρι τον Μάρτιο 1957, όπου και η διεύθυνση της ανοικοδόμησης ανατέθηκε πάλι σε στρατιωτική διοίκηση μέχρι τον Δεκέμβριο του 1957, οπότε μεταβιβάστηκε οριστικά στις πολιτικές υπηρεσίες. Λόγω των επιλογών αυτών η πόλη ανοικοδομείται χωρίς σχέδιο για τη μελλοντική της προοπτική. Οι καταστροφές που είχαν προκληθεί από τους σεισμούς θα μπορούσαν να αποβούν σε ευκαιρία ώστε ο Βόλος να αναμορφώσει το πολεοδομικό του σχέδιο, που θα αναδείκνυε την ταυτότητα της πόλης, θα δημιουργούσε περισσότερους δημόσιους χώρους και θα προέβλεπε την περαιτέρω ανάπτυξη της

πόλης. Παρ' όλα αυτά η ευκαιρία αυτή δεν αξιοποιείται κάτω από την πίεση της επίλυσης του προβλήματος στέγασης και της ανάκαμψης της οικονομικής λειτουργίας της πόλης. Επομένως, ο Βόλος ανοικοδομείται με βάση το πολεοδομικό σχέδιο του 1930, ενώ στους σεισμοπαθείς δίνεται δάνειο για την ανέγερση κατοικιών με “αυτοστέγαση”, δηλαδή με χρηματοδότηση των νέων οικοδομών μέσω αρωγών που στη πράξη συμπληρώθηκαν από προσωπικές οικονομίες. Με βάση τις παραπάνω διαδικασίες η ανοικοδόμηση ολοκληρώνεται ταχύτατα μέσα σε έναν χρόνο από τους σεισμούς (εν Βόλω, 2002).

Την περίοδο εκείνη η μοντέρνα αρχιτεκτονική γνωρίζει έντονη εφαρμογή στα αστικά κέντρα της χώρας, σε αντίθεση με τον Βόλο, όπου η μαζική ανοικοδόμηση στηρίχθηκε σε ένα παρωχημένο και απλουστευμένο πρότυπο μονοκατοικίας. Εφαρμόστηκαν, κυρίως, δύο βασικοί τύποι αντισεισμικών μονοκατοικιών μικρού μεγέθους. Ο πρώτος, της μονώροφης κατοικίας και ο δεύτερος του μονώροφου πυρήνα μελλοντικά διώροφης οικοδομής. Στην ανοικοδόμηση των κατοικιών μετά τους σεισμούς εφαρμόστηκε και το “Σύστημα Παρασκευοπούλου”. Το σύστημα αυτό δόμησης εισήγαγε ο καθηγητής Περικλής Παρασκευόπουλος, ο οποίος πρότεινε να χτιστούν μικρά αλλά αντισεισμικά σπίτια, με μία ταχύτατη τεχνική που δεν θα απαιτούσαν, για την κατασκευή τους, έμπειρους οικοδόμους. Πρόκειται για ομοιόμορφα και μικρά σπίτια, των οποίων οι τοίχοι αποτελούνταν από δύο σειρές τούβλων και στη μέση χύνονταν το μπετόν, πολλές φορές ενισχυμένο με πλέγμα. Αργότερα, δίπλα από το πλήθος των μονοκατοικιών αρχίζει να εμφανίζεται διστακτικά η πολυκατοικία, η οποία παραμένει μέχρι την ολοκλήρωση της ανοικοδόμησης δευτερεύον σύστημα στέγασης. Η πρώτη πολυκατοικία του Βόλου θεμελιώθηκε τον Μάιο του 1956. Εκτεταμένη καταστροφή από τους σεισμούς είχαν υποστεί και τα δημόσια κτίρια της πόλης, γεγονός που οδήγησε στην ανέγερση νέων κτιρίων δημόσιας χρήσης. Τα κτίρια αυτά ακολουθούν την αρχιτεκτονική του μεταπολεμικού μοντερνισμού, όπως εμφανίζεται δυναμικά σε όλη τη χώρα (εν Βόλω, 2002).

Η περίοδος 1958-1974, αποτελεί επίσης σημαντική σελίδα στη δημόσια αρχιτεκτονική του Βόλου. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου σχεδιάστηκαν, ανεγέρθηκαν ή άρχισε η κατασκευή πολλών νέων κτιρίων, όπως το Δημαρχείο, σχολεία, τράπεζες, ξενοδοχεία και εγκαταστάσεις υγείας, που εκπροσωπούσαν τις διάφορες αρχιτεκτονικές τάσεις της εποχής, από τις πιο συντηρητικές έως τις πιο μοντέρνες (εν Βόλω, 2004). Μέχρι το 1970 υλοποιήθηκε ένας σημαντικός αριθμός κτιρίων και νέων δημόσιων χώρων, που κάλυψαν τις σύγχρονες ανάγκες της πόλης και ανανέωσαν δραστικά την εικόνα της (εν Βόλω, 2002). Πιο συγκεκριμένα, έργα, που ακολούθησαν τις πιο συντηρητική αρχιτεκτονική τάση, είναι η Παλιά Εμπορική Τράπεζα, επί της οδού Ιάσονος, η οποία ανακαινίστηκε το 1958 και η Λαϊκή Βιβλιοθήκη, στην διασταύρωση των οδών Κωνσταντά και Καρτάλη (1967-1980). Το νέο Δημαρχείο του Βόλου, θεμελιώθηκε το 1969 και περατώθηκε δύο

χρόνια αργότερα, η αρχιτεκτονική του είναι εμφανώς επηρεασμένη από τα αρχοντικά του Πηλίου. Το 1959, χτίζεται το ξενοδοχείο “Ξενία”, έτσι ο Βόλος μετέχει στο τότε πρωτοποριακό πρόγραμμα των ξενοδοχείων του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού. Από τα μοντέρνα δημόσια κτίρια του Βόλου τρία ξεχωρίζουν, καθώς αποτελούν αξιόλογες εκφράσεις δύο αντίπαλων ρευμάτων, του νέο-μπρουταλισμού (New Brutalism), δηλαδή της αντισυμβατικής αρχιτεκτονικής του εμφανούς σκυροδέματος, που χαρακτηρίζεται από την πλαστικότητα και τον δυναμισμό των όψεών της και ρεύματος του διεθνούς στυλ (International Style), που χαρακτηρίζεται από την “αφαιρετική αρμονία και τυπικότητα των αρχιτεκτονικών προϊόντων” (Χαστάογλου, 2002). Τα τρία αυτά κτίρια είναι το Β΄ Λύκειο Βόλου, στον Άναυρο (1966-71), το νέο κτίριο του Γαλλικού Ινστιτούτου, στη διασταύρωση των οδών Γαλλίας και Ροζού (1968) και η αναπλασμένη Εθνική Τράπεζα, της οδού Ιάσονος (1962-64). Συμπερασματικά, η δημόσια αρχιτεκτονική, που υιοθετείται η πόλη, μετά το 1960, οδηγεί σε μία σύνθεση ασυνάρτητων κτιριακών προσώπων, που διαλύουν την ενότητα του οικιστικού συνόλου της πόλης, μία από τις βασικές ιδιότητες του προσεισμικού Βόλου (εν Βόλω, 2004).

Κατά την τριακονταετία, 1974-2004, η δημόσια αρχιτεκτονική του Βόλου χαρακτηρίζεται από την τάση για προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και τα νέα αρχιτεκτονικά ρεύματα, τον μοντερνισμό, τον υστερομοντερνισμό και το νεομοντέρνο ρεύμα, που επικρατούν στη διεθνή και ελληνική σκηνή. Τα αρχιτεκτονικά αυτά ρεύματα αποτελούν απόρροια του καπιταλισμού και της παγκοσμιοποίησης. Στις νέες δημόσιες οικοδομές παρατηρείται η διαφορά μεταξύ της “αρχιτεκτονικής ποιότητας” και της “αρχιτεκτονικής βιτρίνας”. Αυτό αποτελεί έκβαση της απαξίωσης του θεσμού των δημόσιων αρχιτεκτονικών διαγωνισμών και του ρόλου των μελετητών-ελεύθερων επαγγελματιών στην παραγωγή δημόσιων κτιρίων. Συνέπεια όλων αυτών είναι η αδυναμία παραγωγής νέων αξιόλογων κτιρίων δημόσιας χρήσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Δημοτικό Μέγαρο Σκενδεράνη, που χτίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980, στη θέση του παλιού Δημαρχείου. Το αντίθετο ισχύει στην περίπτωση του Κέντρου Τέχνης Τζιόρτζιο Ντε Κίρικο, το οποίο ανήκει στις εξαιρέσεις του κανόνα. Άλλα τρία αξιόλογα κτίρια των ετών 1974-2004, που προέκυψαν έπειτα από αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, η διενέργεια των οποίων δεν ολοκληρώθηκε μέσα στο πέραςμα των χρόνων, είναι η νέα μεγάλη πτέρυγα του Αχιλλοπούλειου νοσοκομείου (1985-93), το παραλιακό συγκρότημα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και το νέο κτίριο του Τεχνικού Επιμελητηρίου (εν Βόλω, 2004).

3.4 Επανάχρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς του Βόλου

Εικόνα 3.4: Μουσείο Πλινθοκεραμοποιίας Τσαλαπάτα

Πηγή:<http://www.taxydromos.gr>

Όπως έχει προαναφερθεί ο Βόλος υπήρξε μία από της ισχυρότερες βιομηχανικές πόλης της Ελλάδας. Οι κυριότεροι βιομηχανικοί κλάδοι που είχαν αναπτυχθεί ήταν η βυρσοδεψία, τα είδη διατροφής, η υφαντουργία και η σιδηρουργία. Η σιδηρουργία είχε λειτουργήσει με στόχο την κάλυψη της ανάγκης του θεσσαλικού κάμπου για εκσυγχρονισμό της αγροτικής παραγωγής, μέσω της κατασκευής ειδικευμένων γεωργικών μηχανημάτων, αλλά και την αποπεράτωση έργων υποδομής σε αρκετές περιπτώσεις. Επίσης, στη πόλη λειτουργούσε μεγάλος αριθμός καπναποθηκών, αφού έως το 1920 το λιμάνι της ήταν πρώτο σε εξαγωγές καπνού στην Ελλάδα. Σύμφωνα, με την βιομηχανική απογραφή του 1930 εκείνη την περίοδο λειτουργούσαν στο Βόλο 984 βιομηχανικές επιχειρήσεις με περίπου 6.000 εργαζομένους. Ως τη δεκαετία του 1950 πολλές από τις άλλοτε ακμάζουσες επιχειρήσεις πτώχευσαν καθώς δεν μπορούσαν να αντεπεξέλθουν στις νέες οικονομικές συνθήκες της μεταπολεμικής περιόδου. Ιδιαίτερα από το 1985 και έπειτα, η ιδέα της αποβιομηχάνιση της περιοχής άρχισε να είναι πιο έντονη, αφού πολλές μονάδες αντιμετώπιζαν μεγάλα προβλήματα. Την ίδια περίοδο διακόπηκαν και οι εμπορικές σχέσεις του λιμανιού του Βόλου με το λιμάνι της Ταρσούς, γεγονός που δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο την οικονομία της περιοχής. Έτσι, έρχεται στο προσκήνιο η επανάχρηση των εγκαταλελειμμένων πλέον βιομηχανικών εγκαταστάσεων με στόχο την στέγαση σύγχρονων αναγκών της πόλης (Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, Δημόγλου, 2005).

Ο Βόλος, τηρουμένων των αναλογιών και με βάση τα πληθυσμιακά δεδομένα, υπήρξε πρωτοπόρος στην διαδικασία επανάχρησης της βιομηχανικής κληρονομιάς, καθώς η πολιτική προστασίας των βιομηχανικών εγκαταστάσεων με την ένταξη νέων χρήσεων αναπτύχθηκε αργότερα στις υπόλοιπες ελληνικές πόλεις, που διέθεταν βιομηχανικό πλούτο και ξεκίνησαν αντίστοιχη προσπάθεια. Πιο συγκεκριμένα, ο Βόλος, σε αντίθεση με άλλες ελληνικές πόλεις, ψήφισε υπέρ της επανάχρησης, επανένταξης στον ιστό και ζωή της πόλης καθώς και στην διατήρηση των βιομηχανικών μνημείων. Έτσι, ο Βόλος και οι φορείς του με ομοφωνία, εκτός από ορισμένες εξαιρέσεις, και σε σύντομο χρονικό διάστημα (1985-2007), κατάφερε να διασώσει τα

περισσότερα από τα ιστορικά του εργοστάσια (Αδαμάκης, 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση TICCIEH, 2007).

Τα βιομηχανικά κτίρια του Βόλου είναι συχνά μεγάλες εγκαταστάσεις που μπορεί να καταλαμβάνουν πολλές φορές ακόμη και ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα. Αποτελούν ευρύχωρα κτίσματα, με εσωτερικούς χώρους ελεύθερους από υποστυλώματα, επομένως με προοπτική στέγασης μιας αξιοσημείωτης ποικιλίας νέων χρήσεων. Σημαντική είναι και η θέση των εν λόγω κτιρίων, καθώς η γεωγραφική τους διασπορά είναι ιδιαίτερος ευνοϊκή. Πολλές από τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις κάποτε ήταν στα όρια του αστικού ιστού, πλέον όμως βρίσκονται στο κέντρο της πόλης έπειτα από διαδοχικές οικιστικές επεκτάσεις. Ωστόσο, άλλες βιομηχανικές μονάδες βρίσκονται στην περιοχή των Παλαιών και στο κέντρο του Βόλου, άλλες κοντά στον ποταμό Κραυσίδωνα, καθώς και στην σιδηροδρομική ζώνη (Χαστάογλου, 2007).

Στο Βόλο μέχρι το 1980 υπήρχαν διάσπαρτα στον ιστό της πόλης 52 μεγάλα βιομηχανικά συγκροτήματα, ενώ στην πορεία δώδεκα από αυτά κατεδαφίστηκαν. Από το 1980 και έπειτα, προωθήθηκαν και ολοκληρώθηκαν, μέσω της 5ης Εφορείας Νεότερων Μνημείων, είκοσι περίπου εργοστάσια ως διατηρητέα από το Υπουργείο Πολιτισμού. Έτσι, αυτομάτως σώθηκαν από κατεδάφιση. Η διαδικασία της διάσωσης των κτιρίων αποδείχτηκε απαιτητική και περιελάμβανε αγώνα, κόπο και διαρκείς συγκρούσεις. Σύμφωνα με τον Δερβένη (2007), οι εναπομείνουσες εγκαταλελειμμένες βιομηχανίες περιήλθαν στην ιδιοκτησία διάφορων φορέων με τρεις τρόπους, με την ανταλλαγή οικοπέδων, έπειτα από δωρεά ή παραχώρηση ή με την αγορά σε συμφέρουσα τιμή. Η ανάγκη κάλυψης σύγχρονων αναγκών οδήγησε στην επανένταξη των κτισμάτων με νέες χρήσεις, με κοινωφελή και αναπτυξιακό χαρακτήρα. Στις παλαιές βιομηχανικές εγκαταστάσεις στεγάζονται τώρα οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τον πολιτισμό, την πληροφόρηση, τον αθλητισμό και την δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου. Για την διαδικασία επανάχρησης των παλαιών κτισμάτων κρίθηκε απαραίτητη η συνεργασία σημαντικών φορέων της πόλης, όπως του Δήμου Βόλου, του Δήμου Νέας Ιωνίας, της Νομαρχίας Μαγνησίας, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, του Τ.Ε.Ε., του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων, της 5ης Εφορείας Μνημείων, του Δημοτικού Κέντρου Ιστορίας Βόλου, του ΔΕΜΕΚΑΒ και του Οργανισμού Λιμένος Βόλου. Σημαντική πηγή χρηματοδότησης για την αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς του Βόλου αποτέλεσε το Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Πρόγραμμα URBAN, που αφορούσε δράσεις αναζωογόνησης υποβαθμισμένων περιοχών (5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση TICCIEH, 2007, Αδαμάκης, 2010).

Η επανάχρηση των βιομηχανικών εγκαταστάσεων ξεκινά στον Βόλο την δεκαετία του 1980, συγκεντρώνοντας το ενδιαφέρον των τοπικών φορέων. Η ιδέα εμφανίστηκε δυναμικά με την πρόταση για την εγκατάσταση του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (1980). Με στόχο την γρήγορη

ενσωμάτωση του θεσμού στη πόλη και την αποφυγή των απομονωμένων και απομακρυσμένων συγκροτημάτων, σε συνδυασμό με την βιομηχανική ιστορία του Βόλου, αποφασίστηκε να δημιουργηθεί ένα πολύ-κεντρικό πλέγμα πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων, μέσα στον αστικό ιστό, κυρίως στο ιστορικό κέντρο και δευτερευόντως στην περίμετρό του. Το ρυθμιστικό σχέδιο για το πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, στον Βόλο και στη Λάρισα, έλαβε την οριστική μορφή του το 1992. Σήμερα, οι εγκαταστάσεις του Πανεπιστημίου, στη περιοχή του Βόλου, βρίσκονται στην προκουαία των Αργοναυτών, πρώην Καπναποθήκες Παπαστράτου, που στεγάζονται η Πρυτανεία του Πανεπιστημίου και τα Παιδαγωγικά τμήματα, στο Πεδίο του Άρεως, στο πρώην Μηχανουργείο Παπαρήγα, που στεγάζει το τμήμα Αρχιτεκτόνων, Πολιτικών και Μηχανολόγων Μηχανικών και στις πρώην Καπναποθήκες Ματσάγγου στο Φυτόκο, περιοχή της Νέας Ιωνίας, Βόλου που στεγάζουν την Γεωπονική Σχολή. Άλλες εγκαταστάσεις βρίσκονται υπό διαμόρφωση στο παλαιό εργοστάσιο Ματσάγγου, στο κέντρο της πόλης. Η κεντρική βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου λειτουργεί στο πρώην κτίριο της Τράπεζας Αθηνών, έναντι του Δημαρχείου (Χαστάογλου, 2007, Αδαμάκης, 2010).

Ο Δήμος Βόλου έχει αξιοποιήσει έως σήμερα είκοσι πρώην βιομηχανικές εγκαταστάσεις. Σύμφωνα με το πρόγραμμα επανάχρησης των είκοσι αυτών εργοστασίων που είχε ξεκινήσει με την πρόσκτηση του Σπίερ, το 1988, και εντάθηκε την δεκαετία του 1990, απέδωσε στην πόλη περίπου εκατό στρέμματα ανανεωμένης οικοπεδικής επιφάνειας για δημόσια χρήση και πάνω από 27.000 τ.μ. ανακαινισμένων κτιριακών χώρων για κοινωφελείς και κοινόχρηστες λειτουργίες. Ορισμένες από τα κτίρια που αξιοποιήθηκαν είναι το πρώτο βιομηχανικό κτίσμα, όπως προαναφέρθηκε, που αποκαταστάθηκε για να στεγάσει δραστηριότητες του Δήμου Βόλου με πολιτιστικό, συνεδριακό και εκθεσιακό χαρακτήρα είναι η καπναποθήκη Σπίερ. Το κτίριο μάλιστα κηρύχθηκε διατηρητέο από το ΥΠΠΟ, το 1985. Πιο συγκεκριμένα η καπναποθήκη Σπίερ λειτουργεί στεγάζοντας υπηρεσίες του Δήμου Βόλου και πολλές πολιτιστικές - καλλιτεχνικές δραστηριότητες. Επίσης στο Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα, σε έκταση 20 στρεμμάτων στα Παλιά, λειτουργεί το βιομηχανικό μουσείο του εργοστασίου καθώς και χώρος πολιτιστικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων. Η εγκαταλελειμμένη Καπναποθήκη της Πλατείας Οξυγόνου με την μετατροπή της σε Δημοτικό Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης αναβάθμισε μια περιφερειακή γειτονιά της πόλης, βοηθώντας παράλληλα και στην αποσυμφόρηση του κέντρου. Το Βαμβακοκλωστήριο Αδαμόπουλου-Χατζηνικολάου, κτίριο νεώτερης γενιάς μετατράπηκε σε Αθλητικό Κέντρο και το Απεντομωτήριο αποκαταστάθηκε και στεγάζει το Κέντρο Ενεργειακών Εφαρμογών και άλλες δραστηριότητες του Δήμου. Το παλιό εργοστάσιο του “Στρυχνόκαρπου” ανακαινίσθηκε και αποδόθηκε στη συνοικία των Παλαιών ως Συνοικιακό Κέντρο και Κέντρο Δ.Ο.Υ.Κ (Παραγωγικά Εργαστήρια για Άτομα με Ειδικές Ανάγκες). Οι αποθήκες του Οργανισμού Καπνού, στις βόρειες

συνοικίες της πόλης και σε έκταση δεκατριών στρεμμάτων, μετετράπησαν σε οργανωμένο Αθλητικό Κέντρο. Στο εργοστάσιο της “Ηλεκτρικής Εταιρείας Βόλου”, εγκαταστάθηκε η Δημοτική Σχολή Χορού και λειτουργεί το Κέντρο Μουσικού Θεάτρου, ενώ η εγκαταλελειμμένη πέτρινη με ξύλινη στέγη “Ελαιαποθήκη” στο ανατολικό τμήμα της πόλης στέγασε τον Δημοτικό Παιδικό Σταθμό Ιάσονα. Στις πιο πρόσφατες δραστηριότητες επανάχρησης του Δήμου συγκαταλέγεται η καπναποθήκη Παπάντου στα Παλιά, όπου σήμερα στεγάζεται το Μουσείο της Πόλης και στο διατηρητέο κτήριο του παλιού Υφαντουργείου Μουρτζούκου, που κτίστηκε το 1908 και είναι το μόνο σωζόμενο σήμερα από το αρχικό βιομηχανικό συγκρότημα, στεγάζεται το Κέντρο Εκπαίδευσης Ενηλίκων και το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας. Ενώ τέλος, ο Δήμος Βόλου σε συνεργασία με τον Δήμο Νέας Ιωνίας αξιοποίησε το Μεταξουργείο Ετμετζόγλου, το οποίο λειτουργεί σήμερα ως πολιτιστικό κέντρο (Αδαμάκης, 2010, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου).

Πίνακας 3.4.1: Βιομηχανικά κτίρια που λειτουργούν ήδη με νέες χρήσεις

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	ΑΡΧΙΚΗ ΧΡΗΣΗ	ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ	ΝΕΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ
ΠΑΠΑΡΗΓΑΣ	ΜΕΤΑΛΟΥΡΓΙΑ	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ
ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΣ	ΒΑΜΒΑΚΟΥΡΓΙΑ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΑΘΛΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΤΣΑΛΑΠΑΤΑΣ	ΠΛΙΝΘΟΚΕΡΑΜΟΠΟΙΙΑ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ – ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΛΙΝΘΟΚΕΡΑΜΟΠΟΙΙΑΣ- ΠΟΛΥΚΕΝΤΡΟ ΑΝΨΥΧΗΣ- ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΛΠ.
ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΚΑΠΝΟΥ	ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ
ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ	ΥΦΑΝΤΟΥΡΓΕΙΟ	ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΑΓΟΡΑ
ΛΟΥΛΗΣ	ΑΛΕΥΡΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΠΟΛΥΚΕΝΤΡΟ ΑΝΑΨΥΧΗΣ- MULTIPLEX CINEMAS
ΕΤΜΕΤΖΟΓΛΟΥ	ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟ	ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ	ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΕΤΑΞΟΥΡΕΙΟ- ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΗΛΕΚΤΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ	ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΗΛΕΚΤΡΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΚΕΝΤΡΟ ΜΟΥΣΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ- ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΧΟΡΟΥ
ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ	ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗ	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	ΠΡΥΤΑΝΙΑ- ΣΧΟΛΕΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΠΠΕΡ	ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΠΟΛΥΚΕΝΤΡΟ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ- ΕΚΘΕΣΕΩΝ
ΣΤΡΥΧΝΟΚΑΡΠΟΣ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΔΗΛΗΤΗΡΙΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΑΜΕΑ- ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΣΥΝΟΙΚΙΑΣ ΠΑΛΙΟΥ ΛΙΜΕΝΑΡΧΙΟΥ
ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΕΛΑΙΩΝ	ΑΠΟΘΗΚΕΣ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΠΑΙΔΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ
ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΝΕΑΠΟΛΗΣ	ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΥΛΙΚΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΚΕΝΤΡΟ ΝΕΟΤΗΤΑΣ ΝΕΑΠΟΛΗΣ
ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΠΡΟΒΛΗΤΑΣ ΛΙΜΑΝΙΟΥ	ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΥΛΙΚΩΝ	ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΜΕΝΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΕΠΙΒΑΤΙΚΟ TERMINAL ΛΙΜΑΝΙΟΥ- ΑΓΟΡΑ
ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΠΝΟΥ (ΚΑΡΑΓΑΤΣ)	ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΚΑΠΝΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΑΘΛΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ- ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΒΟΛΟΥ
ΠΑΠΑΝΤΟΣ	ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΜΟΥΣΕΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ
ΑΠΕΝΤΟΜΩΤΗΡΙΟ	ΑΠΕΝΤΟΜΩΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΚΕΝΤΡΟ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΔΕΜΕΚΑΒ
ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΜΑΤΣΑΓΓΟΥ	ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗ	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	ΓΕΩΠΟΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΑΠΟΘΗΚΗ ΤΕΛΩΝΕΙΟΥ	ΑΠΟΘΗΚΗ ΥΛΙΚΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΕΛΩΝΕΙΑΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΜΟΥΡΤΖΟΥΚΟΣ	ΥΦΑΝΤΟΥΡΓΕΙΟ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ, ΣΧΟΛΕΙΑ, ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Πηγή: Αδαμάκης, 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση ΤΙCΣΙΗ, 2007

Πίνακας 3.4.2: Βιομηχανικά κτίρια που βρίσκονται σε διαδικασία μελέτης - κατασκευής

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	ΑΡΧΙΚΗ ΧΡΗΣΗ	ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ	ΝΕΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ
ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟ Σ	ΧΑΛΒΑΔΟΠΟΙΑ	ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΝΕΑ ΧΡΗΣΗ
ΚΙΤΡΙΝΗ ΑΠΟΘΗΚΗ	ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΛΟΥ	ΜΟΥΣΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΔΗΚΙ
ΣΤΕΦΑΝΑΚΗ	ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗ	ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΚΤΙΡΙΟ ΓΡΑΦΕΙΩΝ
ΑΛΑΜΑΝΗΣ	ΚΑΠΝΑΠΟΘΗΚΗ	ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	ΚΤΙΡΙΟ

			ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ-ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ
--	--	--	------------------------

Πηγή: Αδαμάκης, 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση TICCIEH, 2007

Πίνακας 3.4.3: Βιομηχανικά κτίρια που έχει διασφαλιστεί το ιδιοκτησιακό τους καθεστώς και πρόκειται να αξιοποιηθούν στο μέλλον.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	ΑΡΧΙΚΗ ΧΡΗΣΗ	ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ	ΝΕΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ
ΜΑΤΣΑΓΓΟΣ	ΚΑΠΝΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΚΑΠΝΟΥ	ΚΑΠΝΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΖΗ	ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΓΡΑΦΕΙΑ ΚΑΙ ΧΩΡΟΣ ΠΑΡΚΙΝ

Πηγή: Αδαμάκης, 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση TICCIEH, 2007

3.5 Δημόσιοι υπαίθριοι χώροι στο Βόλο

Στην πολεοδομική της διάσταση, η πλατεία υπήρξε και παραμένει το στοιχείο που οργανώνει το σχέδιο της πόλης και δίνει ιδιαίτερη μορφή και ταυτότητα στον χώρο της. Η εικόνα της πόλης είναι άμεσα συνδεδεμένη με την αρχιτεκτονική των δημόσιων χώρων της. Η ποσότητα των πλατειών, η θέση τους, το μέγεθος και το σχήμα τους καθώς και οι χρήσεις που τις πλαισιώνουν συνιστούν βασικά στοιχεία του πολεοδομικού σχεδιασμού. Η παραμέληση του δημόσιου υπαίθριου χώρου, περιλαμβανομένων και των πλατειών, η αδιαφορία για τον σχεδιασμό τους και την εικόνα τους συνδέεται άμεσα με την υποβάθμιση της εικόνα του πολεοδομικού ιστού της πόλης και τελικά την απαξίωση της συλλογικής ζωής και της κοινωνικότητας, που αποτελούν βασικά στοιχεία της πόλης (Χαστάογλου, 2002).

Η πόλη του Βόλου διαθέτει ελάχιστους δημόσιους χώρους, στο κέντρο της. Από το πρώτο Πολεοδομικό Σχέδιο του 1882 και στη συνέχεια το ρυμοτομικό σχέδιο του 1930, το σχέδιο επεκτάσεων το 1956 και στο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο του 1985, με την αναθεώρησή του το 1992, η δημιουργία ελεύθερων κοινόχρηστων χώρων και η ποιότητα του αστικού ιστού, αποτέλεσε βασικό στόχο σχεδιασμού. Η αδυναμία στην εύρεση οικονομικών πόρων και η μεγάλη ταχύτητα ανάπτυξης της πόλης, απέκλειαν τη δημιουργία επαρκούς δικτύου κοινόχρηστων χώρων. Ακόμη και οι καταστροφές, που προκλήθηκαν από τους σεισμούς του 1955, στο Βόλο, αντιμετωπίστηκαν δίνοντας προτεραιότητα σε βασικές τεχνικές υποδομές, θέτοντας την ανάγκη σχεδιασμού και δημιουργίας κοινόχρηστων χώρων σε δεύτερη μοίρα. Αργότερα, και υπό τη επίδραση νέων τάσεων στον αστικό σχεδιασμό και των σχετικών πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έγιναν δύο επεμβάσεις αστικής ανάπλασης, αυτή της πλατείας Ρήγα Φεραίου και αυτή της παραλιακής ζώνης του Αναύρου (Χαστάογλου, 2002).

Από την αρχή της δημιουργίας του ο Βόλος αποτελεί μία πόλη πρακτική και επιχειρηματική, που έδωσε προτεραιότητα κυρίως στον ιδιωτικό και το χρηστικό και αντιμετώπισε τον δημόσιο υπαίθριο χώρο σχεδόν σαν “ανώφελη πολυτέλεια”. Η αστικότητα που αποπνέει ο Βόλος οφείλεται ελάχιστα στην σπουδαιότητα των πλατειών και στην άρτια αρχιτεκτονική του, όπως συμβαίνει σε άλλες πόλεις. Αναλυτικότερα, η δημιουργία πλατειών στο Βόλο υπήρξε μία διαδικασία που εξελισσόταν με αργούς ρυθμούς, συγκρουσιακή και όχι πάντα αποτελεσματική, που συνέπεσε με κρίσιμες φάσεις συγκρότησης της πόλης. Αρκετές από τις σημερινές κεντρικές πλατείες ορίστηκαν εξ' αρχής, άλλες σχεδιάστηκαν για να καταργηθούν αργότερα, ενώ άλλες προστέθηκαν στη συνέχεια και αυτές στις επεκτάσεις της πόλης. Οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι δημοτικές αρχές, οι οικοπεδικές καταπατήσεις και κερδοσκοπίες, οι αντίξοες πολιτικές συνθήκες και άλλα απρόβλεπτα γεγονότα, συντείνουν στη στενότητα των δημόσιων χώρων και στο λιτό πλέγμα των πλατειών (εν Βόλω, 2004).

Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη αστική πλατεία του Βόλου εισάγεται με βάση το πρώτο Πολεοδομικό Σχέδιο της πόλης (1882), αμέσως μετά την ένταξη της στο ελληνικό κράτος. Με τον ίδιο τρόπο αποκτούν τις πλατείες τους και άλλες θεσσαλικές πόλεις που ανασχεδιάζονται εκείνη την περίοδο. Η δημιουργία των πλατειών υλοποιήθηκε με στόχο των εκσυγχρονισμό των παραδοσιακών πόλεων, σύμφωνα με το μοντέλο της εύρυθμης πόλης και το όραμα της αστικής ζωής. Όμως η διαδικασία θα απειληθεί από την κερδοσκοπική εκμετάλλευση της αστικής γης και την κατακτητική τάση του ιδιωτικού φορέα. Έτσι, ορίζονται από το Δημοτικό Συμβούλιο του Βόλου εννέα μικρές πλατείες, που θεωρήθηκαν απαραίτητες ως χώροι συνάθροισης των πολιτών και δημόσιων τελετών, αλλά και ως σημεία “αναπνοής” για τις παρακείμενες οικοδομές, χρήσιμες και ως απόθεμα δημοτικής γης για την μελλοντική ανέγερση σχολείων. Βέβαια, από την όλη διαδικασία δεν έλειψαν και επικριτικά σχόλια, τα οποία χαρακτήρισαν το σχέδιο για την δημιουργία πλατειών ως “σπατάλη γης”. Από τις εννέα αρχικές πλατείες διατηρήθηκαν οι έξι (Ρ. Φεραίου, Μεταμορφώσεως, Αγίου Νικολάου, Ελευθερίας, Αναλήψεως και Αγίου Κωνσταντίνου), οι δύο παραθαλάσσιες, η μία στα Παλιά και η άλλη στην προκουμιά των Αργοναυτών, ματαιώθηκαν, ενώ η τρίτη του Γεωργίου Α΄ μετατράπηκε σε πάρκο. Αν και εγκεκριμένες, οι πλατείες στο κέντρο της πόλης, παρέμειναν αδιαμόρφωτες μέχρι το 1930, οπότε σημειώθηκε η πρώτη προσπάθεια για τον εξωραϊσμό τους, χωρίς όμως αξιόλογα αποτελέσματα. Μέχρι το 1925 δεντροφυτεύεται το πάρκο του Αγίου Κωνσταντίνου, ενώ οι πλατείες του Αγίου Νικολάου, Μεταμορφώσεως και Αγίου Κωνσταντίνου διαμορφώνονται ουσιαστικά με την ανέγερση των ομώνυμων ναών το 1934 έως το 1936. Η πλατεία Ελευθερίας διαμορφώνεται το 1949, ενώ ο εξωραϊσμός της πλατείας Ρ. Φεραίου συντελείται μετά το 1960 (εν Βόλω, 2004).

Με την ανοικοδόμηση της πόλης, μετά τους σεισμούς (1955), η κατάσταση των δημόσιων χώρων, στο κέντρο του αστικού ιστού, παραμένει ίδια. Η ευκαιρία για την διεύρυνση των δημόσιων χώρων

και τη δημιουργία πλατειών χάθηκε, αφού δόθηκε προτεραιότητα στην βασική ανοικοδόμηση της πόλης. Το 1956, που εγκρίθηκε η επέκταση του σχεδίου της πόλης, με την ένταξη έξι περιφερειακών συνοικιών, εφαρμόστηκε απλή ρυμοτόμηση της περιαστικής γης με στοιχειώδη πρόβλεψη μικρών πλατειών. Επομένως, όπως προαναφέρθηκε, το 1960 ολοκληρώνεται η ανάπλαση κεντρικών δημόσιων χώρων, όπως της πλατείας Ρήγα Φεραίου, καθώς και η κατασκευή νέων κτιρίων, όπως του δημαρχείου, του θεάτρου, του νοσοκομείου, κ.α, τονώνοντας έτσι την αστική ζωή και την αστικότητα της πόλης (εν Βόλω, 2004).

Τα τελευταία χρόνια ο Δήμος Βόλου, διεκδικώντας ένα σύγχρονο πρόσωπο και στρέφοντας το ενδιαφέρον του στην βελτίωση της εικόνας της πόλης αύξησε τις ενέργειές του για τη βελτίωση των δημόσιων χώρων (Χαστάογλου, 2007) Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, γίνονται δύο σημαντικές επεμβάσεις στα όρια του ιστορικού κέντρου, η μία αφορά το πάρκο γλυπτών στον Άναυρο και η δεύτερη τις εγκαταστάσεις του Ιππικού Ομίλου στο πάρκο του Πεδίου του Άρεως (Παπαγιάννης και Καμπούρης, 2013). Ουσιαστικά, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις όπως αυτή της πλατείας Πανεπιστημίου (2008), οι δημόσιοι χώροι στο κέντρο της πόλης παραμένουν μέχρι σήμερα ίδιοι, έτσι όπως είχαν διαμορφωθεί κατά το Πολεοδομικό Σχέδιο του 1882 (εν Βόλω, 2004).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ

4.1 Καπνοβιομηχανία Ματσάγγου

Εικόνα 4.1: Καπνοβιομηχανία Ματσάγγου

Πηγή: <http://www.diki.gr/>

Το 1890 ο Νικόλαος Ματσάγγος, δημιουργεί μία μικρή βιοτεχνία με κύρια δραστηριότητά της το εμπόριο καπνού. Το 1900, η επιχείριση επεκτείνεται ανοίγοντας ένα μικρό εργοστάσιο, μέσα στον πολεοδομικό ιστό της πόλης, με αναπόσπαστο τμήμα το νεοκλασικό αρχοντικό της οικογένειας

Ματσάγγου, που βρίσκεται επί της οδού Παύλου Μελά. Δέκα χρόνια αργότερα, το 1910, ο Ματσάγγος έφερε από την Αγγλία τη πρώτη καπνοκοπτική μηχανή. Μέχρι το 1919, όταν η επιχείρηση πέρασε στα χέρια των γιων του ιδρυτή, εξελίχθηκε με ραγδαίους ρυθμούς, δημιουργώντας το πρώτο, στην παλαιά Ελλάδα, καπνεργοστάσιο με τριάντα εργαζομένους. Το 1920, το εργοστάσιο παραγγέλλει την πρώτη σιγαροποιητική μηχανή αμερικάνικης κατασκευής, ενώ έπειτα ακολούθησε η αγορά και άλλων μηχανημάτων (Κολιού, 1994). Το 1924 είχε φτάσει να απασχολεί τριακόσιους πενήντα εργάτες και εργάτριες, ενώ το 1948 ο αριθμός αυτός είχε ανέλθει περίπου στους δύο χιλιάδες, κατακτώντας την πρώτη θέση στον κλάδο του. Η βιομηχανία έγινε γνωστή στο πανελλήνιο για την ποιότητα των προϊόντων της και για πολλές δεκαετίες υπήρξε ο οικονομικός πνεύμονας του Βόλου. Το 1925 ανεγέρθη δίπλα στο πρώτο εργοστάσιο ένα νέο τετράωρο κτίριο, στις οδούς Σωκράτους και Μακεδονομάχων, που αργότερα επεκτάθηκε μέχρι την οδό Ερμού, ενώ το 1936 προσετέθη νέα πτέρυγα μέχρι την οδό Αλεξάνδρας, ενώ παράλληλα κατασκευάστηκε το κτίριο των γραφείων μέχρι την οδό Ιωλκού. Έτσι, σχηματίστηκε στο κέντρο της πόλης ένα μεγάλο βιομηχανικό συγκρότημα που αποτελούνταν από πέντε βιομηχανικά κτίρια και κάλυπτε δύο οικοδομικά τετράγωνα (έξι στρέμματα) ενώ συνδέονταν με στοά πάνω από την οδό Σωκράτους. Το εργοστάσιο διέθετε μηχανουργείο, κυτοποιείο, ξυλουργείο, λιθογραφείο και χημείο (Χαστάογλου, 2007:87, Αδαμάκης, 2010).

Το βιομηχανικό συγκρότημα Ματσάγγου, ολοκληρώθηκε σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και είχε ως αποτέλεσμα να είναι χτισμένο με διαφορετικούς αρχιτεκτονικούς ρυθμούς. Η επέκταση του εργοστασίου, που χτίστηκε το 1925, στη γωνία των οδών Ερμού και Παύλου Μελά, παρουσιάζει πλούσιο διάκοσμο στις όψεις του, ενώ η μορφή του ταιριάζει περισσότερο σε κτίριο ξενοδοχείου και όχι τόσο σε βιομηχανικό κτίριο. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτού του τμήματος της βιομηχανίας αποτελούν τα συνεχόμενα μπαλκόνια στις όψεις του, ο τρούλος στο κυκλικό μέρος του, καθώς και ο πλούσιος διάκοσμος της από μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη και από τραβηχτά επιχρίσματα, ενώ το εσωτερικό του στολιζόταν με επιβλητικές γύψινες συνθέσεις στις οροφές (Χαρίτος, 2004). Το τμήμα του εργοστασίου που βρίσκεται μεταξύ των οδών 28ης Οκτωβρίου, Παύλου Μελά και Μακεδονομάχων και είχε χτιστεί το 1936-37, αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της αρχιτεκτονικής του Μεσοπολέμου και του μοντέρνου κινήματος (Αδαμάκης, 2010).

Το 1927 η επιχείρηση ίδρυσε Ταμείο Πρόνοιας Προσωπικού, το οποίο έως την ίδρυση του ΙΚΑ, δέκα χρόνια αργότερα, εξασφάλιζε μια μικρή επιβάρυνση για ιατροφαρμακευτική περίθαλψη (Κολιού, 1994:26-28). Η κατανάλωση τσιγάρων παρουσίαζε συνεχή άνοδο. Το 1930 η παραγωγή έφθασε τα 60.000 κιλά το μήνα και το 1940 τα 130.000 κιλά. Στη διάρκεια της Κατοχής, κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, τα τσιγάρα Ματσάγγος ήταν σχεδόν το νόμισμα του Βόλου, αφού πολλές συναλλαγές γίνονταν με αυτά. Κατά την χρονική περίοδο 1947-1948 το καπνεργοστάσιο

Ματσάγγος είχε κατακτήσει την πρώτη θέση ανάμεσα στις ελληνικές καπνοβιομηχανίες, καθώς παρήγαγε 180 έως 200 χιλιάδες κιλά το μήνα (Κολιού, 1994).

Εικόνα 4.1.1: Εργάτριες στο συσκευαστήριο του εργοστασίου Ματσάγγου (1930)

Πηγή: www.diki.gr

Μετά τους σεισμούς του 1955 ξεκινά μία φθίνουσα πορεία για τη μεγάλη βιομηχανία. Στην παρακμή αυτή οδήγησε ένας συνδυασμός γεγονότων. Αρχικά, η καπνοβιομηχανία είχε υποστεί από τους σεισμούς σοβαρές ζημιές στις κτιριακές της εγκαταστάσεις, γεγονός που αποτελεί την κύρια αιτία της κάμψης, καθώς από το τετραώροφο εργοστάσιο είχε σωθεί μόνο ο πρώτος όροφος. Σημαντικός παράγοντας ήταν και ο θάνατος του Ιωάννη Ματσάγγου, το 1940 και του αδερφού του Κωνσταντίνου Ματσάγγου, το 1942. Ωστόσο, κατά την περίοδο εκείνη, οι αλλαγές προσώπων στην ιδιοκτησία, στη διοίκηση και τη διαχείριση της εταιρίας οδήγησαν την καπνοβιομηχανία δεκαπέντε χρόνια αργότερα στο οριστικό κλείσιμό της (Κολιού, 1994).

Τον Οκτώβριο του 1960 η βιομηχανία νοικιάστηκε στη Συνεταιριστική Ένωση Καπνοπαραγωγών Ελλάδος (ΣΕΚΕ) για τρία χρόνια. Όμως, πριν λήξει η ενοικίαση, τον Μάιο του 1963, έγινε πλειστηριασμός με τιμή εκκίνησης τριάντα εκατομμύρια δραχμές και καθώς δεν εκδηλώθηκε ενδιαφέρον η καπνοβιομηχανία περιήλθε στο Δημόσιο. Έως το 1964 μεσολάβησε μία άκαρπη κοινοπραξία μεταξύ Δημοσίου, Αγροτικής Τράπεζας και ΣΕΚΕ, μέχρι που το καπνεργοστάσιο Ματσάγγου το 1965 περιήλθε στην Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης (ΕΤΒΑ). Μάλιστα, στις 25 Ιουλίου του 1965 έγιναν στο Βόλο λαμπρές εκδηλώσεις, όπου γιορτάστηκαν τα εβδομήντα πέντε χρόνια λειτουργίας της βιομηχανίας και μεταξύ άλλων περιελάμβαναν ομιλίες, κατάθεση στεφάνων και μεγάλη παρέλαση του προσωπικού στο Εθνικό Στάδιο Βόλου, με τη συμμετοχή δέκα χιλιάδων ατόμων. Μάλιστα η ΕΤΒΑ εξήγγειλε τη σύνταξη μελέτης για την επέκταση του εργοστασίου και συγκεκριμένα την ανέγερση αποθηκών στην περιοχή Φυτόκο, στη Νέα Ιωνία, Βόλου. Οι αποθήκες κατασκευάστηκαν, ωστόσο το 1970 η καπνοβιομηχανία τέθηκε υπό αναγκαστική διαχείριση, με αποτέλεσμα το 1972 η παραγωγική της διαδικασία να σταματήσει οριστικά. Σήμερα, το κτιριακό συγκρότημα Ματσάγγος ανήκει στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (Κολιού, 1994, Δημόγλου, 2005,

Χαστάογλου, 2007).

4.1.2 Υφιστάμενη κατάσταση της πρώην καπνοβιομηχανίας

Εικόνα 4.1.2: Υφιστάμενη κατάσταση τμήματος της καπνοβιομηχανίας
Ματσάγγου

Από το 1980 μέχρι σήμερα το κεντρικό συγκρότημα της βιομηχανίας Ματσάγγου ανήκει στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ενώ δύο τμήματα του, στον πεζόδρομο της Ερμού και στην οδό 28ης Οκτωβρίου έχουν κριθεί διατηρητέα. Για σημαντικό χρονικό διάστημα το κτιριακό συγκρότημα είχε μείνει ανεκμετάλλευτο με την αιτιολόγηση ότι το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας δεν διέθετε τα απαραίτητα κεφάλαια για την αξιοποίησή του και έτσι η οικία Ματσάγγου, τμήμα της πρώην καπνοβιομηχανίας, παραχωρείται στον Δήμο Βόλου. Τον Νοέμβριο του 2002, ομάδα ανθρώπων, όπως κάτοικοι του Βόλου, εργάτες και φοιτητές, κατέλαβε τμήμα του παλιού εργοστασίου, επί των οδών Σωκράτους, Π. Μελά και Ερμού, με σκοπό την δημιουργία αυτόνομου ραδιοφωνικού σταθμού. Τελικά, η δημιουργία του ραδιοφωνικού σταθμού δεν ολοκληρώθηκε ποτέ και ο χώρος μετατράπηκε ως κατάληψη στέγης και ως αυτοδιαχειριζόμενο πολιτικό στέκι. Κατά το πρώτο διάστημα λειτουργίας της Κατάληψης το ισόγειο του κτιρίου καθαρίστηκε, παλιά έπιπλα και μηχανήματα της βιομηχανίας μεταφέρθηκαν, αρχαικό υλικό που βρέθηκε παραδόθηκε στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ενώ έγιναν διάφορες επισκευές, ώστε ο χώρος να οργανωθεί λειτουργικά. Έτσι, ένα άψυχο κτίριο παίρνει ξανά ζωή, δημιουργώντας ένα εναλλακτικό πολιτιστικό και πολιτικό στέκι στη πόλη του Βόλου, μέσω τις διοργάνωσης εκδηλώσεων, την προβολή ταινιών, την διεξαγωγή συναυλιών και ανοιχτών συνελεύσεων, τη δημιουργία αυτοδιαχειριζόμενου καφεeneίου και τη δημιουργία δανειστικής βιβλιοθήκης (Αντωνίου και Μπαρκούτα, 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση TICCII, 2007). Όλες οι παραπάνω ενέργειες είχαν ως αποτέλεσμα τμήμα του κτιρίου Ματσάγγου να μετατραπεί σε κατειλημμένο κτίριο από μερίδα πολιτών, που διεκδικούν ένα εγκαταλελειμμένο χώρο και τον αναβαθμίζουν. Τα κτίρια που καταλαμβάνονται με σκοπό να χρησιμοποιηθούν ως κοινωνικά κέντρα αποτελούν σύνηθες γεγονός στην Ευρώπη. Τα κοινωνικά κέντρα λειτουργούν ως γέφυρα που ενώνει το

παρελθόν με το παρόν των αστικών κοινωνικών κινημάτων, αποτελώντας αυτοδιαχειριζόμενα δημιουργικά workshops εναλλακτικών δραστηριοτήτων που εναντιώνονται στο πολιτικό καθεστώς. Τα κοινωνικά κέντρα αποτελούν χώρους με μη εμπορευματοποιημένο χαρακτήρα, όπου διεξάγονται λειτουργίες που αποφασίζονται με μη ιεραρχημένες διαδικασίες και χαρακτηρίζονται από πνεύμα συνεργασίας και αλληλεγγύης (Leontidou, 2006).

Τον Οκτώβριο του 2007, εκδόθηκε άδεια κατεδάφισης από την πολεοδομία, έπειτα από αίτηση του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ως ιδιοκτήτης του ακινήτου, για την οικία Ματσάγγου, με την παρουσία αστυνομικής δύναμης. Έτσι, ο χώρος μετατράπηκε σε υπαίθριο πάρκινγκ 25 θέσεων για την περιοχή. Από το 2013 μέχρι σήμερα το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας εκτελεί εργασίες με στόχο την επανάχρηση του κεντρικού τμήματος του εργοστασίου, που βρίσκεται μεταξύ των οδών Αλεξάνδρας, Π. Μελά, Μακεδονομάχων και της στοάς Ματσάγγου. Το τμήμα αυτό πρόκειται να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών (Εφημερίδα “Θεσσαλία”, 2015).

4.2 Οικία Αδαμόπουλου (1929-2016)

Εικόνα 4.2.: Υφιστάμενη κατάσταση οικίας
Αδαμοπούλου

Η ανοικοδόμηση της οικίας του Άγγελου Αδαμόπουλου, ιδιοκτήτη της βιομηχανίας βάμβακος (1907-1960) στο Βόλο, ανάγεται στην περίοδο του Μεσοπολέμου, περίπου το 1930. Χωροθετείται στον κεντρικό πολεοδομικό ιστό της πόλης και πιο συγκεκριμένα στη συμβολή των οδών Τάκη Οικονομάκη και Αντωνοπούλου, ενώ είναι από τα ελάχιστα εκλεκτικιστικής μορφολόγησης κτίρια που απέμειναν, στο Βόλο, μετά τους σεισμούς του 1955, που έπληξαν τη πόλη (Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου). Αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της αρχιτεκτονικής του Μεσοπολέμου, κατά την οποία ο τομέας της κατοικίας υιοθετεί στην κατασκευή του πιο σύγχρονες κατασκευές, συνδυάζοντας λιθοδομές και οπλισμένο σκυρόδεμα, που όμως αρχαιτεκτονικά

στοιχεία της προηγούμενης περιόδου, όπως μαρμάρινα σκαλοπάτια και μαρμαρίνες βάσεις, πόρτες και μπαλκόνια με έντονα διακοσμημένα φουρούσια, δεν εγκαταλείπονται (Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου, 2004). Σύμφωνα με την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 1987, και τις διατάξεις του Ν. 1469/50, το κτίριο μαζί με τον ακάλυπτο χώρο του οικοπέδου του χαρακτηρίζεται διατηρητέο, καθώς αποτελεί αξιόλογο και αντιπροσωπευτικό δείγμα της εποχής του. Είναι λιθόκτιστο κτίσμα, με στοιχεία εκλεκτικιστικής μορφολόγησης. Αποτελείται από αρμονικές αναλογίες και όγκο και αξιόλογα αρχιτεκτονικά στοιχεία. Η κατοικία είναι διώροφη με ημιϋπόγειο και έχει κάτοψη σε σχήμα Τ. Οι όψεις του είναι λιτές, σε εκλεκτικιστική οργάνωση, έχει στρογγυλεμένες γωνίες, που προσομοιάζουν με ημικύκλους και οι όψεις διαμορφώνονται με συμμετρικές ταινίες και φυτικά θέματα. Η στέγη είναι καλυμμένη με κεραμίδια γαλλικού τύπου, όπως συνηθίζονταν στα τέλη του 19ου αιώνα, ενώ κάτω από το γείσο της στέγης υπάρχει τραβηχτή κορνίζα.

Σήμερα, η οικία Αδαμόπουλου έχει περιέλθει στην κατοχή του Δήμου Βόλου. Σύμφωνα με δημοσιεύματα τοπικών εφημερίδων αλλά και εξαγγελίες του τέως δημάρχου του Βόλου, Π. Σκοτινιώτη, από το 2013 είχε προγραμματιστεί η αξιοποίηση του κτιρίου στα πλαίσια του νέου προγράμματος ΕΣΠΑ 2014-2020. Πιο συγκεκριμένα, ο κ. Σκοτινιώτης, σε ομιλία του, είχε υποστηρίξει ότι είχαν ξεκινήσει διαδικασίες ώστε η οικία Αδαμόπουλου θα ανακαινιστεί με σκοπό να φιλοξενήσει μουσειακό ίδρυμα αφιερωμένο στον Τζιόρτζιο Ντε Κίρικο. Ο προγραμματισμός αυτός θα περιελάμβανε τη σύμπραξη του Δήμου Βόλου, του Υπουργείου Πολιτισμού και του Ιδρύματος “Τζιόρτζιο και Ίζα Ντε Κίρικο” της Ρώμης. Μάλιστα, σύμφωνα με δήλωση του τότε αντιδήμαρχου πολιτισμού Α. Παντσά, στην τοπική εφημερίδα “Ταχυδρόμος”, οι συζητήσεις μεταξύ των ιθυνόντων του Δήμου Βόλου και του Ιδρύματος στη Ρώμη, βρίσκονταν σε εξέλιξη ενώ είχαν λάβει και τα πρώτα σχέδια από τους ειδικούς. Εμφανώς, η παραπάνω δράση δεν έχει υλοποιηθεί μέχρι σήμερα, με αποτέλεσμα το κτίριο να παραμένει εγκαταλελειμμένο και ανεκμετάλλευτο, λειτουργώντας ανασταλτικά στην εικόνα του κεντρικού αστικού ιστού.

4.3 Πλατεία Πανεπιστημίου (1986-2016)

Εικόνα 4.3: Σύγχρονη όψη της πλατείας Πανεπιστημίου

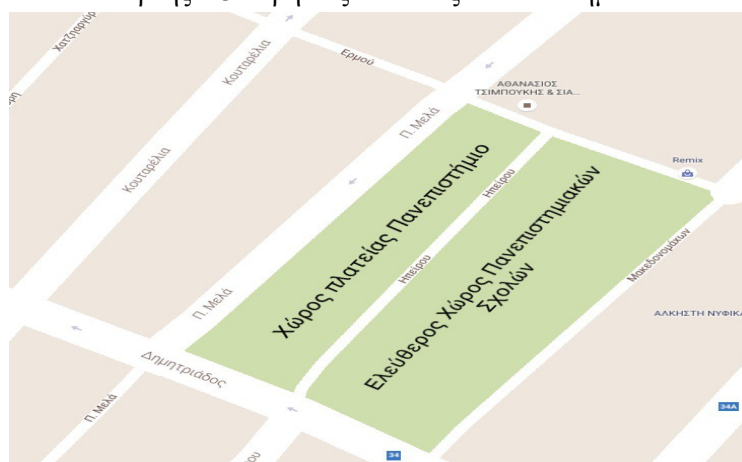

Σύμφωνα με το Φύλλο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ) 799 Δ' /12/9/1986 εισάγεται η δημιουργία της πλατείας Πανεπιστημίου, ως ελεύθερος χώρος Πανεπιστημιακών Σχολών. Αρχικά, το μέγεθος της πλατείας θα κάλυπτε τρία οικοδομικά τετράγωνα, που περικλειόταν από τις οδούς Δημητριάδος, Κουταρέλια, Ερμού και Μακεδονομάχων. Η δημιουργία της πλατείας θα συνοδευόταν από μεγάλο κόστος απαλλοτριώσεων, καθώς θα αντικαθιστούσε ένα μέρος της παραδοσιακής αγοράς του Βόλου. Η αρχική χρήση της πλατείας ως ελεύθερος χώρος Πανεπιστημιακών Σχολών είχε οριστεί καθώς η Πλατεία Πανεπιστημίου, όντας έναντι του πρώην καπνεργοστασίου Ματσάγγου, θα αναδείκνυε το κτίριο της πρώην καπνοβιομηχανίας και την προβλεπόμενη πανεπιστημιακή του χρήση. Η μελλοντική δημιουργία, αλλά και η έκταση που θα καταλάμβανε η πλατεία είχε δημιουργήσει πλήθος αντιδράσεων, αφού ο Δήμος Βόλου θα προχωρούσε σε αναγκαστική απαλλοτρίωση. Έπειτα από σειρά ετών και της δικαστικής απόφασης υπέρ της Ανώνυμης Εταιρείας με την επωνυμία “ΕΜΠΟΡΟΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΟΙΚΟΔΟΜΑΙ Ε.Β.Ο Α.Ε”, το ακίνητο της οποίας επρόκειτο να απαλλοτριωθεί, αποφασίζεται το 1998, σύμφωνα με την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως η μερική κατάργηση της προηγούμενης απόφασης. Πιο συγκεκριμένα, η έκταση της πλατείας περιορίζεται στα δύο από τα τρία οικοδομικά τετράγωνα, της αρχικής απόφασης. Έτσι, από τον αρχικό σχεδιασμό απελευθερώνεται το οικοδομικό τετράγωνο, που περικλείεται από τους δρόμους Δημητριάδος- Κουταρέλια- Ερμού και Παύλου Μελά, ως ελεύθερος χώρος Πανεπιστημιακών Σχολών και επανέρχεται στην προηγούμενη κατάσταση, δηλαδή ως οικοδομήσιμος χώρος.

Εν συνεχεία, ο Δήμος Βόλου επαναδεσμεύει τα δύο οικοδομικά τετράγωνα, για την δημιουργία

της πλατείας και βάσει το ΦΕΚ 943 Δ'29/12/2000, εγκρίνεται η τροποποίηση του σχεδίου της πόλης του Βόλου, ώστε το οικοδομικό τετράγωνο επί των οδών Δημητριάδος, Π. Μελά, Ερμού και Ηλείου χαρακτηρίζεται ως χώρος πλατείας Πανεπιστημίου, αντί ελεύθερου χώρου Πανεπιστημιακών Σχολών. Ενώ το δεύτερο οικοδομικό τετράγωνο, επί των οδών Δημητριάδος, Ηλείου, Ερμού και Μακεδονομάχων, το οποίο θα αφορά την πλατεία, παραμένει με την αρχική του χρήση. Επομένως, σύμφωνα με τα πρακτικά της 11ης Τακτικής Συνεδρίασης του Δημοτικού Συμβουλίου Βόλου (2005) έπειτα από δικαστική απόφαση και ενόψει της απαλλοτρίωσης, ο Δήμος Βόλου καλείται έως το 2007 να καταβάλλει στους δικαιούχους το ποσό των 5.400.000 ευρώ. Μέχρι το 2008 η δημιουργία της πλατείας Πανεπιστημίου είχε διεκπεραιωθεί, ενώ δικαστικές αποφάσεις, σχετικά με τις αποζημιώσεις των απαλλοτριωμένων ιδιοκτησιών, εκκρεμούν έως σήμερα.

Χάρτης 4.3: Χρήσεις πλατείας Πανεπιστημίου

Πηγή: www.google.com/maps/d/viewer

Η πλατεία Πανεπιστημίου αν και αποτελεί πλέον μία από της κεντρικότερες πλατείες του Βόλου, καθώς βρίσκεται στην εμπορική αγορά της πόλης, οι αρχικές της χρήσεις δεν έχουν ακόμη υλοποιηθεί, σε αντίθεση μάλιστα έχουν αντικατασταθεί με χρήσεις που υποβαθμίζουν την αισθητική του χώρου (Παπαγιάννης και Καμπούρης, 2013). Πιο συγκεκριμένα, η πλατεία ενώ είχε αρχικό σκοπό την ανάδειξη του κτιρίου Ματσάγγου και την εξυπηρέτηση της πανεπιστημιακής του χρήσης, όπως έχει προαναφερθεί, σήμερα χρησιμοποιείται ως χώρος Χριστουγεννιάτικων εκδηλώσεων από τον Δήμο Βόλου, κάτι που δεν συνάδει με την με τον αρχικό της στόχο. Αυτό είναι αποτέλεσμα της μη αξιοποίησης του πρώην καπνεργοστασίου Ματσάγγου, έως σήμερα, από την Πανεπιστημιακή Κοινότητα. Μάλιστα, λόγω της μη αξιοποίησης της αρχικής λειτουργίας της πλατείας, ο Δήμος είχε προτείνει, ως προσωρινή λύση, την μετατροπή της πλατείας σε υπόγειο πάρκιν. Επιπλέον, κατά την άποψή μου, η παραμελημένη εικόνα της πλατείας, με την έλλειψη πρασίνου που την διακρίνει, η ανυπαρξία ταυτότητας και χρηστικότητας, συμβάλλουν στην υποβάθμιση της αισθητικής της κεντρικής περιοχής, στην οποία βρίσκεται, καθώς η εικόνα της πόλης είναι άμεσα συνδεδεμένη με την αρχιτεκτονική των δημόσιων χώρων της. Ως εκ τούτου δεν

λειτουργεί και ως πόλος έλξης για τους πολίτες, παρά την υψηλή προσβασιμότητά της.

Κεφάλαιο 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας, η αστική αναγέννηση αποτελεί μία μακροπρόθεσμη διαδικασία, η οποία επιφέρει λύσεις σε αστικά προβλήματα και στοχεύει στην βελτίωση της οικονομικής, κοινωνικής, φυσικής και περιβαλλοντικής κατάστασης μιας πόλης. Η στρατηγική της επανάχρησης και η αστική αναγέννηση εστιάζουν στην αξιοποίηση εγκαταλελειμμένων αστικών περιοχών ή κτιρίων, που έχασαν την αρχική τους λειτουργία εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών. Έτσι επιδιώκεται η ενίσχυση της οικονομίας των πόλεων, μέσω της ενδυνάμωσης των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, της αναψυχής, των πολιτιστικών δραστηριοτήτων αλλά και του εμπορίου. Στα πλαίσια της πολιτιστικής πολιτικής η αστική αναγέννηση στοχεύει στη δημιουργία πολιτιστικών χώρων και περιοχών εντός του αστικού ιστού. Οι σύγχρονες πολιτιστικές δράσεις περιλαμβάνουν και τον πολιτιστικό τουρισμό, ο οποίος αποτελεί μέρος της διεθνούς επιχειρηματικής δραστηριότητας και ενισχύει τον αστικό τουρισμό, ο οποίος με τη σειρά του βασίζεται στην πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου. Επομένως μέσω της αναγέννησης και επανάχρησης πολιτιστικών μνημείων, όπως για παράδειγμα της βιομηχανικής κληρονομιάς ή παλαιών κατοικιών, επιτυγχάνεται η οικονομική και κοινωνική ευημερία ενός τόπου. Σημαντικός, στην αστική αναβάθμιση, παρουσιάζεται και ο ρόλος των δημόσιων υπαίθριων χώρων, και στη περίπτωση μας των πλατειών, μέσω της ανάπλασης τους, καθώς επιτυγχάνεται η πολιτιστική, κοινωνική και αισθητική αναβάθμιση της πόλης. Όπως έχει προαναφερθεί, η βιομηχανική ιστορία του Βόλου δεν ακολούθησε μία γραμμική και αδιάσπαστη εξέλιξη. Γνώρισε κρίσεις, διακυμάνσεις και ανασυντάξεις. Η επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων με στόχο την κάλυψη των σύγχρονων αναγκών της πόλης πρέπει να κατέχει εξέχουσα θέση σε επίπεδο περιφερειακό και εθνικό.

Το καπνεργοστάσιο Ματσάγγου παρουσιάζει προοπτικές αξιοποίησης, εξαιτίας του μεγάλου του όγκου, της θέσης του, αφού είναι στο κέντρο της πόλης, καθώς και λόγω της αρχιτεκτονικής που παρουσιάζει, η οποία είναι σημαντική και ενδιαφέρουσα. Ένας από τους στόχους της παρούσας έρευνας είναι το συγκρότημα να καταστεί ένας ισχυρός κοινωνικός και πολιτιστικός πόλος. Για να γίνει εφικτή οποιαδήποτε λύση για την επανάχρηση των κτιρίων και την ανάπλαση της πλατείας πρέπει να υπάρξει ισχυρή θέληση των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων που θα εμπλακούν και απαιτούνται μεγάλα κεφάλαια. Οι προτάσεις που θα σχηματιστούν δεν μπορεί να είναι μονοδιάστατες και να μην απαρτίζονται από εύρος δραστηριοτήτων, εφ' όσον το συγκρότημα είναι μεγάλο και η σύνθεση του γίνεται με διαφορετικά κριτήρια που το κάθε ένα υποδηλώνει διαφορετικές δραστηριότητες. Για παράδειγμα, δεν θα έπρεπε να υπάρξει προβολή του συγκροτήματος Ματσάγγου μόνο ως μουσείο “του εαυτού του”. Αυτό βέβαια δεν αποσκοπεί στη

διάσπαση του κτιρίου αλλά στην πολυλειτουργικότητά του. Στόχος είναι η αναβάθμιση της ευρύτερης περιοχής του κεντρικού πολεοδομικού ιστού της πόλης. Οι παρεμβάσεις θα περιλαμβάνουν μουσειακούς χώρους, και κατ' επέκταση πολιτιστικούς, χώρους πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, αφού έχουν ήδη ξεκινήσει διαδικασίες για την μεταφορά του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, και χώροι για το κοινό. Θα μπορούσε να υπάρξει και η ενοικίαση των χώρων από οργανισμούς ή ιδιώτες. Για παράδειγμα οι μουσειακοί χώροι θα μπορούσαν να βρίσκονται διάσπαρτοι εντός του βιομηχανικού συγκροτήματος και να περιλαμβάνουν την επανατοποθέτηση των μηχανημάτων και επίπλων, όσα από αυτά έχουν διατηρηθεί στο πέρασμα των χρόνων, ώστε να αποπνέετε ο αέρας του παρελθόντος και να μεταφέρεται η ατμόσφαιρα της εποχής της λειτουργίας του καπνεργοστασίου. Με την υιοθέτηση και δημιουργία των μουσειακών χώρων, θα ευδοκιμήσει και η πολιτιστική διάσταση του κτιρίου, με στόχο την προσέλκυση επισκεπτών από όλη την πόλη ή ακόμη και από άλλες πόλεις. Επίσης, μέσα στο συγκρότημα θα μπορούσε να λειτουργεί καφέ για την εξυπηρέτηση και των φοιτητών αλλά και του ευρύτερου κοινού. Επιπλέον, θα μπορούσαν να διαμορφωθούν ειδικοί χώροι με γραφεία και δωρεάν Ίντερνετ, οι οποίοι θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως χώροι εργασίας για το μοντέλο επιχειρηματικότητας “Startups”, από νέους επιχειρηματίες, φοιτητές ή όχι, έως 35 ετών. Οι χώροι αυτοί θα παρέχονται στους νέους επιχειρηματίες μέσω διαγωνισμού, που θα διεξάγει το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ενώ οι δράσεις θα μπορούσαν να αποτελούν χορηγία από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Οι νέοι, που θα συμμετέχουν στο παραπάνω πρόγραμμα, θα έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν εξειδικευμένα εκπαιδευτικά σεμινάρια ή μαθήματα, όπως branding και marketing, να έρθουν σε επαφή με εταιρίες ή άλλα πανεπιστήμια και να έχουν πρόσβαση σε λογιστικές και επιχειρηματικές υπηρεσίες. Έτσι, θα προσφέρονται στους νέους επιχειρηματίες κατάλληλα εφόδια, όπως τεχνογνωσία, εμπειρία, γνώσεις, καθοδήγηση και επαφές, για την υλοποίηση της επιχειρηματικής τους ιδέας. Αντίστοιχο εγχείρημα πραγματοποιείται στην Αθήνα από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα “Orange Grove”.

Σε άμεση συνάρτηση με την επανάχρηση του κτιρίου Ματσάγγου είναι και η εξεταζόμενη πλατεία Πανεπιστημίου, λόγω της κοντινή τους απόστασης αλλά και του ΦΕΚ 943 Δ'/29.12.2000, που ορίζει την μισή πλατεία ως ελεύθερο χώρο Πανεπιστημιακών Σχολών και την άλλη μισή ως ελεύθερο χώρο πλατείας Πανεπιστημίου. Η πλατεία Πανεπιστημίου είναι μία από τις κεντρικότερες πλατείες του Βόλου και περιβάλλεται από την κεντρική αγορά της πόλης, η οποία συνεχώς αναπτύσσεται με τη δημιουργία διαφόρων καφέ αλλά και εμπορικών καταστημάτων, επομένως οφείλει να αποτελεί πόλο έλξης για τους φοιτητές, τους κατοίκους και για τους επισκέπτες της πόλης. Άλλο ένα πλεονέκτημα του εν λόγω χώρου είναι η ύπαρξη πεζόδρομου στην μπροστινή όψη της πλατείας, επί της οδού Ερμού, κάτι που περιορίζει σημαντικά την κίνηση και στάθμευση των

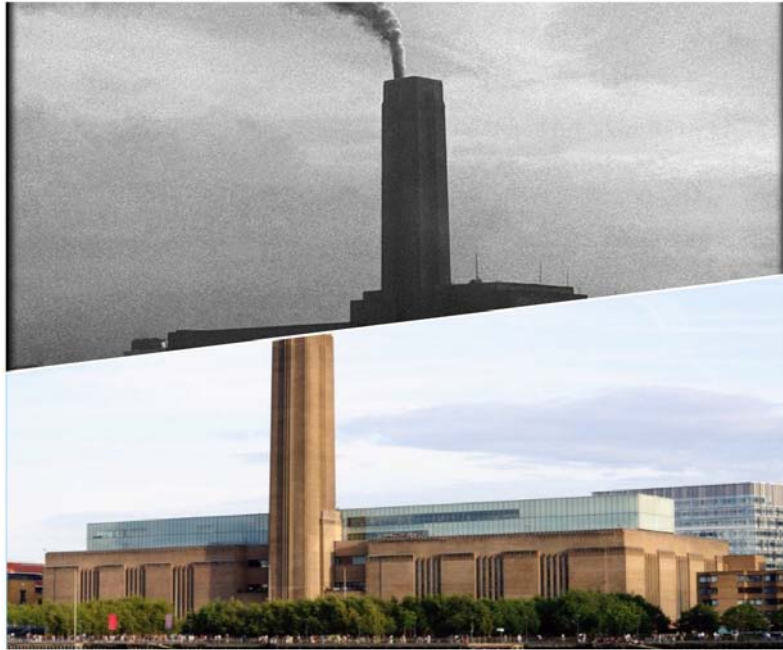
οχημάτων, άρα διευκολύνεται η έλευση των πεζών. Η ανάπλαση της πλατείας ορίζεται με γνώμονα τον γενικό κανόνα, ότι ως ελεύθερος υπαίθριος χώρος αποτελεί σημείο κοινωνικών επαφών, ανάπαυσης αλλά και δράσης. Επιπλέον, θα πρότεινα η ανάπλαση της να επικεντρωθεί στην αειφόρο προσέγγιση, δηλαδή να προωθηθεί η πράσινη ανάπλαση, με την οποία εννοούμε το σύνολο των επεμβάσεων που αποσκοπούν στην ανάπτυξη του πρασίνου με στόχο την αισθητική, περιβαλλοντική και λειτουργική αποκατάσταση της περιοχής αναφοράς. Με την ενίσχυση του πρασίνου της πλατείας επιτυγχάνεται σκίαση, απορρόπηση της ατμόσφαιρας και πτώση της θερμοκρασίας. Επίσης, με στόχο την ανάπαυση των πολιτών η πλατεία θα πρέπει να προσφέρει ευχάριστο και άνετο περιβάλλον. Επομένως, στον χώρο θα μπορούσε να γίνει εγκατάσταση περισσότερων καθισμάτων, όπως παγκάκια και πεζούλια, ώστε ο χρήστης να μπορεί να χαλαρώσει μόνος του ή με άλλα άτομα. Για την διεύρυνση του φάσματος των χρηστών της πλατείας θα μπορούσε να δημιουργηθεί μία μικρή παιδική χαρά, με σκοπό την ενίσχυση της επισκεψιμότητας της και από οικογένειες. Για την ενίσχυση της χρηστικότητας της πλατείας προτείνεται η τοποθέτηση αστικών εγκαταστάσεων και πιο συγκεκριμένα αναβάθμιση του φωτισμού, ώστε η έλευση των πεζών τις νυχτερινές ώρες να καταστεί πιο ασφαλής, κατάλληλος σχεδιασμός για διευκόλυνση στην πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία, όπως για παράδειγμα η εγκατάσταση αναπηρικών μπαρών ή ειδικών μονοπατιών για την μετακίνηση των ατόμων με προβλήματα όρασης, προστατευτικά δρόμου, επί της οδού Δημητριάδος, ημι-βυθιζόμενοι κάδοι απορριμάτων και stand ποδηλάτων. Επίσης, θα μπορούσε να γίνει εγκατάσταση τεχνολογικών μέσων με στόχο την ενημέρωση των πολιτών σχετικά με τα δρώμενα της πόλης ή των επισκεπτών σχετικά με οδηγίες για την πλοήγησή τους στη πόλη. Ενώ τέλος, προτείνεται η δημιουργία υπαίθριων εκπαιδευτικών εγκαταστάσεων, με στόχο την χρήση τους από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και την αξιοποίηση του μέρους της πλατείας που έχει χαρακτηριστεί ως ελεύθερος χώρος Πανεπιστημιακών Σχολών. Σύμφωνα με όλες τις παραπάνω προτάσεις επιτυγχάνεται η αναβάθμιση της εικόνας της πόλης, που συνδέεται με την βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών, όπως η δημιουργία ενός πιο φιλικού περιβάλλοντος για τα άτομα που αντιμετωπίζουν αναπηρίες, ενώ η πλατεία θα μπορούσε να λειτουργήσει ως πόλος έλξης για τους επισκέπτες. Επίσης, δημιουργείται ελεύθερος χώρος ανάπαυσης, συγκέντρωσης και αναψυχής για τους πολίτες. Επιπροσθέτως, αναζωογονείται και τονώνεται η λειτουργία των υφιστάμενων επαγγελματικών και εμπορικών χρήσεων αλλά προσελκύονται και νέες. Έτσι, η ανάπλαση της πλατείας Πανεπιστημίου θα επιμηκύνει το ωράριο επισκεψιμότητας της περιοχής, το οποίο πλέον δεν θα βασίζεται μόνο στο ωράριο λειτουργίας των εμπορικών καταστημάτων, ενώ παράλληλα θα προσελκύει άτομα διαφόρων ηλικιών, όπως παιδιά, φοιτητές, μεσήλικες, ηλικιωμένους. Μέσω όλων των παραπάνω παρεμβάσεων και την επανάχρηση του εργοστασίου Ματσάγγου, η πλατεία θα μπορούσε να

εμπλουτίσει την δημόσια υποδομή της πόλης και να διευρύνει το συμβολικό κέντρο βάρους του Βόλου, που παραδοσιακά εντοπίζεται στην περιοχή του Αγίου Νικολάου. Η ανάπλαση της πλατείας θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί από τον Δήμο Βόλου και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ή να υλοποιηθεί στο πλαίσιο της περιφερειακής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία επικεντρώνεται στις περιφέρειες και τις πόλεις της Ευρωζώνης, με στόχο την τόνωση της οικονομικής τους ανάπτυξης και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων τους με επενδύσεις στρατηγικού χαρακτήρα.

Η οικία Αδαμόπουλου προτείνεται να αξιοποιηθεί με την στρατηγική επανάχρησης της πλήρους διατήρησης και να μετατραπεί σε Κέντρο Πολιτισμού. Προτείνεται η δημιουργία χώρων πολιτιστικής δράσης, με την εγκατάσταση μόνιμης έκθεσης αφιερωμένη στον Τζιόρτζιο Ντε Κίρικο, πρόταση που είχε εισάγει και η πρώην Δημαρχία Βόλου. Επίσης, προτείνεται η δυνατότητα φιλοξενίας περιοδικών εκθέσεων, αλλά και χώρων ως εργαστήρια με διαδραστικό χαρακτήρα, όπου ο κάτοικος ή ο επισκέπτης θα μπορεί να παρακολουθήσει κύκλο μαθημάτων ή σεμινάρια καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος, όπως ζωγραφικής, χορό, μουσική, γλυπτική με πηλό, κ.α. Ο μόνιμος εκθεσιακός χώρος του Τζιόρτζιο Ντε Κίρικο θα προσφέρει ,στους επισκέπτες, ενημέρωση για τη ζωή και έργο του καλλιτέχνη μέσω έντυπου και ψηφιακού υλικού. Ενώ ο ακάλυπτος χώρος του οικοπέδου θα μπορούσε να αναπλαστεί και να λειτουργήσει ως χώρος ξεκούρασης για τους επισκέπτες του Πολιτιστικού Κέντρου, με την τοποθέτηση περισσότερου πρασίνου και καθισμάτων. Η υλοποίηση των παραπάνω προτάσεων μπορεί να επιτευχθεί με την χρηματοδότηση του προγράμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης ΕΣΠΑ 2014-2020 και τη συνεργασία του Δήμου Βόλου, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και του Μουσείου Τζιόρτζιο και Ίζα Ντε Κίρικο της Ρώμης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Εικόνα Π.1: Η μετατροπή του σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας “Bakside Power Station”, του Λονδίνου, στην εθνική πινακοθήκη “Tate Modern”

Πηγή: http://farm8.staticflickr.com/7091/7109163575_745382cc54_z.jpg),
www.londontown.com

Εικόνα Π.2: Μετατροπή του παλαιού σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας “Central Electrica del Mediodia”, στη Μαδρίτη, στο μουσείο μοντέρνας τέχνης “CiaxaForum”.

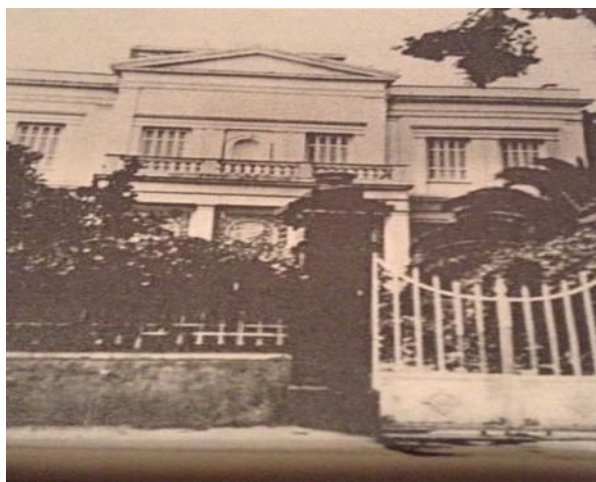
Πηγή: www.constructalia.com, www.arcspace.com

Εικόνα Π.3: Κατοικία Σαραφόπουλου (Εξωραϊστική). Εντυπωσιακή οικία, δείγμα της περιόδου του νεοκλασικισμού- ιστορισμού- εκλεκτικισμού, της περιόδου 1881- 1922

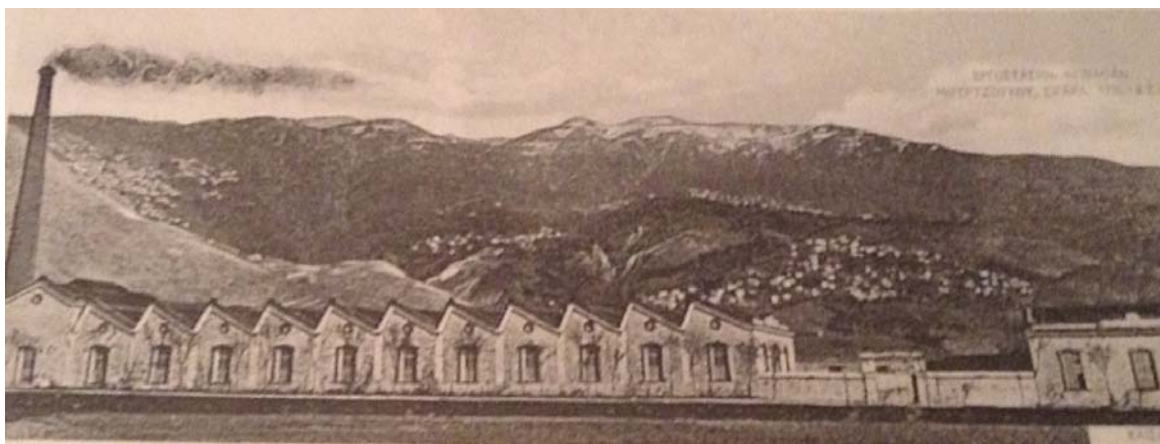
Πηγή: αρχείο Κ. Ζημέρη, ΔΗ.Κ.Ι

Εικόνα Π.4: Το Μέγαρο Περβανά, αντιπροσωπευτικό δείγμα της περιόδου του νεοκλασικισμού- ιστορισμού- εκλεκτικισμού, της περιόδου 1881- 1922

Πηγή: Φωτογραφία Κ. Ζημέρης, συλλογή Δ. Παλιούρα, ΔΗ.Κ.Ι, 2004

Εικόνα Π.5: Το εργοστάσιο Μουρτζούκου, βιομηχανικό συγκρότημα της περιόδου 1881- 1922

Πηγή: αρχείο ΔΗ.Κ.Ι

Εικόνα Π.6: Το κινηματοθέατρο "Αχιλλειον" (1925), χαρακτηριστικό δείγμα της αρχιτεκτονικής του Μεσοπολέμου

Πηγή: αρχείο Ζημέρη, ΔΗ.Κ.Ι

Εικόνα Π.7: Το κτίριο των Δικαστηρίων και η πλατεία Ελευθερίας, δημόσιο κτίριο της περιόδου του Μεσοπολέμου

Πηγή: αρχείο Ζημέρη, ΔΗ.Κ.Ι

Εικόνα Π.8: Τα προσφυγικά Δημοτικά Σχολεία Αρρένων και Θηλαίων, στη συνοικία Ευαγγελιστρίας

Πηγή: Φωτογραφία Ι. Ιωσαφάτ, Συλλογή Στ. Μπατουδάκη, ΔΗ.Κ.Ι, 2004

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Alfrey, J. & Putnam, T. (1996) *Η βιομηχανική κληρονομιά: Διαχείριση πόρων και χρήσεις*. Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ.

Αδαμάκης, Κ. (2007) «Κριτική αξιολόγησης της επανάχρησης των βιομηχανικών κτιρίων στο Βόλο: Προτάσεις για την επόμενη μέρα». Στο 5^η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση TICCΙH, Το τέλος των γιγάντων: Βιομηχανική κληρονομιά και μετασχηματισμοί των πόλεων. Βόλος, 22-25 Νοεμβρίου.

Αδαμάκης, Κ. (2010) *Τα βιομηχανικά κτίρια του Βόλου*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.

Αδαμάκης, Κ. (2010) *Η αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς του Βόλου: Ένα πετυχημένο πείραμα επανάχρησης*. Διαθέσιμο στο:

<http://www.monumenta.org/article.phpIssueID=5&ArticleID=437&CategoryID=3&lang=gr>>

(τελευταία πρόσβαση στις: 8/2/2016).

Ανανιάδου-Τζημοπούλου, Μ. (1997) *Αρχιτεκτονική τοπίου, σχεδιασμός αστικών χώρων: Κριτική και θεωρία, σύγχρονες τάσεις σχεδιασμού τοπίου*. Θεσσαλονίκη: Ζήτη.

Αναστασιάδης, Α., Ασήμος, Π. & Σταθακόπουλος, Π. (2012) *Οι αστικές αναπλάσεις ως εργαλείο ανάπτυξης στα πλαίσια της έννοιας της συμπαγούς πόλης*. Διαθέσιμο στο:

http://www.citybranding.gr/2012/12/blog-post_10.html#more> (τελευταία πρόσβαση στις: 19/12/2015).

Αντωνίου, Κ. & Μπαρκούτα, Ι. (2007) «Από την καπνοβιομηχανία Ματσάγγου στην κατάληψη Ματσάγγου: Ο χώρος ως επίδικο αντικείμενο». Στο 5^η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση TICCΙH, Το τέλος των γιγάντων: Βιομηχανική κληρονομιά και μετασχηματισμοί των πόλεων. Βόλος, 22-25 Νοεμβρίου.

«Αφιέρωμα αρχιτεκτονική» (2002) *εν Βόλω*, 6.

«Αφιέρωμα βιομηχανική κληρονομιά στη Μαγνησία: Προς το Οικομυσείο του Παγασητικού. *εν Βόλω*, 23.

Βλάχβη, Ε. (2013) *Αστική αναγέννηση και η εφαρμογή της στην ελληνική αστική πραγματικότητα*. Διαθέσιμο στο: <http://www.citybranding.gr/2013/02/blog-post.html#more> (τελευταία πρόσβαση στις: 19/12/2015).

ΔΗΚΙ, επιμ. (2004) *Βόλος 1881-1955: Ο χώρος και οι άνθρωποι*. Βόλος: Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου.

Δερβένης, Δ. (2007) «Η επανάχρηση και αξιοποίηση των βιομηχανικών κτιρίων της πόλης από τον Δήμο Βόλου». *Η Θεσσαλία*, Κυριακή 8 Απριλίου.

- Δημόγλου, Α. (2005) *Η βιομηχανία στο νομό Μαγνησίας: Από τον 19ο στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέρκυρα.
- Δημοτικό Συμβούλιο Βόλου (2005) *Επαναβεβαίωση της απόφασης για τη δημιουργία της πλατείας Πανεπιστημίου*. 11η Τακτική Συνεδρίαση. Βόλος 24 Αυγούστου.
- Δολγίτση, Α.Α. (2013) *Βιομηχανική κληρονομιά: Τόποι μνήμης ως τόποι πολιτισμού*. Διαθέσιμο στο: http://www.greekarchitects.gr/site_parts/doc_files/69.13.06.pdf (τελευταία πρόσβαση στις 10/2/2016).
- Εργαστήριο Περιφερειακών Οικονομικών Αναλύσεων (2006) *Στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης του Βόλου: 2007-2013*. Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
- Καλαντίδης, Α. (2007) «Για μια πιο αυστηρή χρήση του όρου gentrification». *Γεωγραφίες*, 13, σελ. 158-172.
- Καλογρή, Π., Μαργαρίτη, Φ. & Τσοκόπουλος, Β. (1986) «Η βιομηχανική αρχαιολογία στον ελληνικό χώρο: Μία πρώτη προσέγγιση». *Αρχαιολογία & Τέχνες*, 18, Φεβρουάριος.
- Καραχάλης, Ν. (2006) Η δημιουργία και η διαχείριση πολιτιστικών – τουριστικών περιοχών σε πόλεις μεσαίου μεγέθους: Ευρωπαϊκή εμπειρία και βέλτιστες πρακτικές. Καβάλα, 24-25 Νοεμβρίου.
- Καραχάλης, Ν. (2010) Τα φεστιβάλ και τα ειδικά γεγονότα ως στοιχείο των στρατηγικών μάρκετινγκ πόλης στην Ελλάδα. Αδημοσίευτο κείμενο.
- Κολιού, Ν. (1994) *Η βιομηχανία του Βόλου: Σύντομες αναφορές στο χθες και το σήμερα*. Βόλος: Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου.
- Κορρές, Μ.Γ. & Δρακόπουλος, Σ.Κ. (2001) *Τουριστική ανάπτυξη: Αρχές, διαδικασίες και πολιτικές*. Αθήνα: Έλλην.
- Λέκκα, Χ.Ε. (2012) Ανάπλαση της κεντρικής πλατείας του Μετσόβου. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Λούρη-Δενδρινού, Ε. (2007) «Ο πολιτισμός στη Στρατηγική της Λισσαβόνας». *Τετράδια Πολιτισμού*. Διαθέσιμο στο: <http://www.culture.gr> (τελευταία πρόσβαση στις: 7/1/2016).
- Μανούσης, Θ., Παπαδοπούλου, Γ. & Ψωμάδου, Σ. (2012) *Δημιουργική επανάχρηση κτιριακών εγκαταστάσεων της πόλης της Καστοριάς*. Διαθέσιμο στο: http://www.citybranding.gr/2012/08/blog-post_27.html (τελευταία πρόσβαση στις: 2/2/2016).
- Μιτζάλης, Ν. (2007) Η επανάχρηση της φάμπρικας και η βιώσιμη χρήση. Διαθέσιμο στο: <http://www.greekarchitects.gr/index.php?maincat=17&newid=911&curpage%20=1> (τελευταία πρόσβαση στις: 20/12/2015).
- Μοίρα, Π. & Μυλωνόπουλος, Δ. (2005) «Η τουριστική κατανάλωση της κινηματογραφικής και

τηλεοπτικής εικόνας”. *Επιθεώρηση Οικονομικών Επιστημών*, 7, σελ. 43-60.

Γιαννακού, Α. (2014) *Όψεις διακυβέρνησης στα εγχειρήματα αστικής αναγέννησης στην Ελλάδα ως εργαλείο κατανόησης της αποτυχίας υλοποίησής τους*. Διάλεξη ΠΜΣ. ΤΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Οικονόμου, Δ. (2004) «Αστική αναγέννηση και πολεοδομικές αναπλάσεις». *Τεχνικά Χρονικά*, 3.

Μπαμπούκα, Μ. (2013) *Από την εγκατάλειψη στην αναγέννηση αστικών περιοχών*. Διαθέσιμο στο: http://www.citybranding.gr/2013/01/blog-post_17.html (τελευταία πρόσβαση στις: 19/12/2015).

Μπούρας, Χ. (2007) «Οι βασικές αρχές προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και η διαχρονική εξέλιξή τους στην Ελλάδα». *Νόμος και Φύση*, Ιανουάριος. Διαθέσιμο στο: <http://www.nomosphysis.org.gr/articles.php?artid=2687&lang=1&catid=> (τελευταία πρόσβαση στις: 7/1/2016).

Μυλωνάς, Δ.Γ. (2011) *Η συμβολή της πολιτιστικής πολιτικής στην αστική ανάπλαση*. Διαθέσιμο στο: dmilonas.blogspot.gr (τελευταία πρόσβαση στις: 16/12/2015).

Πανέτσος, Γ. (1999), “Δημόσιοι υπαίθριοι χώροι: στόχοι για τον 21ο αιώνα”. Στο *ΤΕΕ 10^ο Αρχιτεκτονικό Πανελλήνιο Συνέδριο*. Αθήνα, 8-12 Δεκεμβρίου.

Παπαγιαννοπούλου, Ε. (2007) Η αποκατάσταση και επανάχρηση μνημείων την βιομηχανικής κληρονομιάς στο Βέλγιο και στις Κάτω Χώρες. Στο *5^η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση ΤΙC C I H, Το τέλος των γιγάντων: Βιομηχανική κληρονομιά και μετασχηματισμοί των πόλεων*. Βόλος, 22-25 Νοεμβρίου.

Παπαγιάννης, Κ. & Καμπούρης, Χ. (2013) *Συγκριτική αξιολόγηση των χώρων αστικού πρασίνου στο Βόλο*. Διαθέσιμο στο: http://www.citybranding.gr/2013/03/blog-post_21.html (τελευταία πρόσβαση στις: 5/2/2016).

Παπουλάου, Α. (2011) *Επανένταξη και επανάχρηση των “ζώντων μνημείων” - καταλοίπων του παρελθόντος στη σύγχρονη αστική ζωή: Επιτυχημένα παραδείγματα μετατροπής και επανάχρησης παλαιών κτιρίων*. Διαθέσιμο στο: <http://www.monumenta.org/article.phpIssueID=2&ArticleID=557&CategoryID=3&lang=gr> (τελευταία πρόσβαση στις: 9/2/2016).

Ρούσσου, Α. (2015) *Αστική αναβίωση και πολιτιστική πολιτική: Το Παλαιό Φρούριο της Κέρκυρας*. Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/82> (τελευταία πρόσβαση στις: 19/6/2015).

Siebel, W. (2003) «Η επέκταση του ιδιωτικού χώρου και η ιδιωτικοποίηση των λειτουργιών του δημόσιου χώρου». Στο Λέφας Π. (επιμ.) *Αύριο οι πόλεις*. Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 87-93.

Τσιόγκα, Β. & Κουμαριανός, Ι. (2008) *Αποτύπωση, αποκατάσταση και πρόταση επανάχρησης νεοκλασικού κτιρίου στην οδό Ζαχαρίτσα 34*. Διαθέσιμο στο: http://www.citybranding.gr/2013/03/blog-post_21.html (τελευταία πρόσβαση στις: 3/2/2016).

Ψαρρού, Μ. (2010) *Φεστιβάλ, ζητήματα διοργάνωσης, χρήσεις και προεκτάσεις για την τοπική*

αυτοδιοίκηση. Διαθέσιμο στο: festival.culture.gr/wpcontent/.../topikh_autodioikhsh_kai_festival (τελευταία πρόσβαση στις: 20/12/2015).

Ψαρρού, Μ. (2012) *Τα φεστιβάλ στις πόλεις της δημιουργίας: Φεστιβάλ Βύρωνα “Στη Σκιά των Βράχων”*. Διαθέσιμο στο: www.localit.gr/archives/7330 (τελευταία πρόσβαση στις: 28/12/2015).

Χαστάογλου, Β. (2007) *Βόλος: Το πορτραίτο της της πόλης από τον 19ο αιώνα έως σήμερα*. 2^η έκδ. Βόλος: Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου.

Χουρμουζιάδης, Γ., Ασημακοπούλου-Ατζακά, Π. & Μακρής (1982) “Μαγνησία, το χρονικό ενός πολιτισμού”. Αθήνα: Κάπον.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Adair, A., Berry, J., McGreal, S., Hutchison, N., Watkins, C. & Gibb, K. (2003) “Urban regeneration and property investment performance”. *Journal of Property Research*, 20 (4), pp. 371-386.

Bayliss, D. (2004) “Denmark's creative potential: the role of culture within Danish urban development strategies”. *International Journal of Cultural Policy*, 10 (1), pp.5-28.

Beudet, G. (1996) “Patrimoine et tourisme industriel et la ressource patrimoniale: En user sans en abuser”. *Revue Teoros*, 15 (2), pp. 3-4.

Chiesura, A. (2004) “The role of urban parks for the sustainable city”. *Landscape and Urban Planning*, 68 (1), pp. 129-138.

Couch, C. (1990) *Urban renewal: Theory and practice*. London, UK: Macmillan.

Dorrel- Ferre, G. (1998) “Le patrimoine industriel”. *Bulletin de Liaison des Professeurs d'Histoire Geographie de l'Academie de Reims*. Διαθέσιμο στο:

<http://www.crdpreims.fr/ressources/brochures/blphg/bul15/Pat-ind.htm> (τελευταία πρόσβαση στις 5/1/2016).

de Roux, E. (2000) *Patrimoine industriel*. Paris: Editions Scala/Editions du Patrimoine.

Evans, G. (2001) *Cultural planning: An urban renaissance*. Routledge, London.

Gezici, F. & Kerimoglu, E. (2010) “Culture, tourism and regeneration process in Istanbul”. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 4 (3), pp. 252-265.

Giddens, A. (1995) “Sociology”. *Polity Press*, p.p. 494.

Hall, S., Herd, D. & Mc Grew, A. (2003) *Η νεωτερικότητα σήμερα: Οικονομία, κοινωνία, πολιτική και πολιτισμός*. Αθήνα: Σαββάλας.

Heffron, R., J. & Haynes, P. (2011) “Improving urban regeneration in the UK: Lessons from the developing world”. *Journal of Urban Regeneration and Renewal*, 5 (1), pp. 65-74.

Haeley, P. (1997) “A strategic approach to sustainable urban regeneration”. *Journal of Property Development*, 1 (3), pp. 105-110.

- Hewison, R. (1987) *The heritage industry: Britain in a climate of decline*. London: Methuen.
- Herrero, L.C., Sanz, J.A., Devensa, M., Bedate, A., Del Bario, M.J. (2006) “The economic impact of cultural events: A case-study of Salamanca 2002, European Capital of Culture”. *European Urban and Regional Studies*, 13 (1), pp. 41-57.
- Leontidou, L., “Urban social movements: from the right to the city of transnational spatialities and Jamieson, W. (1994) “The challenge of cultural tourism”. *Momentum*, 3 (3). Διαθέσιμο στο: http://archive.canada.icomos.org/bulletin/vol3_no3_jamieson_e.html (τελευταία πρόσβαση στις 25/1/2016).
- Madanipour, A. (2012) “Social exclusion and space”. In Allen, J., Cars, G. & Madanipour, A. (ed.) *Social exclusion in European cities: Processes, experiences and responses*. London: Regional Studies Association. Ch. 4.
- Madanipour, A. (2013) *Whose public space?: International case studies in urban design and development*. New York: Routledge.
- Richards, G. (1996) “Production and consumption of European cultural tourism. *Annals of Tourism Research*, 23 (2), pp. 261-281.
- Richards, G. & Wilson, J. (2006) “Developing creativity in tourist experiences: A solution to the serial reproductive of culture”. *Tourism Management*, 27, pp. 1209-1223.
- Roberts, P. (2000) “The evolution, definition and purpose of urban regeneration”. In Roberts, P. & Sykes, H. (eds.) *Urban regeneration: A handbook*. London: Sage, pp. 9-36.
- Roberts, P. & Sykes, H. (eds.) *Urban regeneration: A handbook*. London: Sage.
- Shaw, K. (2005) “Local limits to gentrification”. In Atkinson, R. & Bridge, G. (eds.) *Gentrification in the global context: The new urban colonialism*. London: Routledge, pp. 168-184.

Θεσμικά Κείμενα

- (ΦΕΚ 799 Δ'/12.9.1986) Τροποποίηση ρυμοτομικού σχεδίου Βόλου στα Ο.Τ. 375 – 392- 398 ως “ελεύθερος χώρος Πανεπιστημιακών Σχολών”
- (ΦΕΚ 137 Α'/23.3.1987) Χαρακτηρισμός ως έργου τέχνης της οικίας Άγγελου Αδαμόπουλου στη γωνία των οδών Οικονομάκη και Αντωνοπούλου στο Βόλο.
- (ΦΕΚ 407 Δ'/16.6.1998) Μερική κατάργηση της 2516.12.5.86 απόφασής μας “περί τροποποιήσεως ρυμοτομικού σχεδίου Βόλου στα Ο.Τ. 375 – 392- 398 ελεύθερος χώρος Πανεπιστημιακών Σχολών” Ν. Μαγνησίας.
- (ΦΕΚ 943 Δ'/29.12.2000) Τροποποίηση σχεδίου πόλης Βόλου στο Ο.Τ. 392 με χαρακτηρισμό του ως χώρου πλατείας Πανεπιστημίου αντί ελεύθερου χώρου Πανεπιστημιακών Σχολών.

Διαδικτυακές Πηγές

Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Villa Ilissia. Διαθέσιμο στο:

<http://www.byzantinemuseum.gr/el/museum/villa_ilissia/> (τελευταία πρόσβαση στις 5/2/2016).

Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι.). Διαθέσιμο στο:

<<http://www.diki.gr/>> (τελευταία πρόσβαση στις: 1/2/2016).

Δήμος Βόλου. Στοιχεία του Δήμου. Διαθέσιμο στο: <<http://dimosvolos.gr/?cat=95>> (τελευταία πρόσβαση στις: 8/1/2016).

City of Bradford Metropolitan District Council, (C.B.M.D.C), (2003), “A Cultural Strategy for the Bradford District”. Department of Arts, Heritage and Leisure, Bradford. Διαθέσιμο στο

<<http://www.bradford.gov.uk>> (τελευταία πρόσβαση στις: 20/1/2016).

Εκπαιδευτικός Επιστημονικός και Πολιτιστικό Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO), “Παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά UNESCO (2016). Διαθέσιμο στο: <http://www.unescohellas.gr/gr/3_5_1.htm> (τελευταία πρόσβαση στις: 20/1/2016).

Εκπαιδευτικός Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO), Άυλη κληρονομιά (2016). Διαθέσιμο στο: <http://www.unesco-hellas.gr/gr/3_5_2.htm> τελευταία πρόσβαση στις 20/1/2016).

Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ). Διαθέσιμο στο: <<http://www.statistics.gr/>> (τελευταία πρόσβαση στις: 3/1/2016).

Εν Βόλω, “Αφιέρωμα δημόσιοι χώροι”. Τεύχος 15, 2004. Διαθέσιμο στο:

<<http://81.186.130.244/enVolo>> (τελευταία πρόσβαση στις: 17/1/2016).

Εφημερίδα “Ταχυδρόμος” (2013, Φεβρουάριος 28). Μουσείο η οικία Αδαμόπουλου. Διαθέσιμο στο: <<http://www.taxydromos.gr/article.php?id=73455&cat=6>> (τελευταία πρόσβαση στις: 5/1/2016).

Εφημερίδα “Θεσσαλία” (2015, Δεκέμβριος 6). Κτίρια που χάθηκαν στο όνομα της ανάπτυξης – Κομποτεχνήματα του Βόλου που γκρεμίστηκαν. Διαθέσιμο στο: <<http://e-thessalia.gr/ktiria-pou-chathikan-sto-onoma-tis-anaptixis-kompsotechnimata-tou-volou-pou-gkremistikan/>> (τελευταία πρόσβαση στις 5/2/2016).

Εφημερίς της Κυβερνήσεως, (1997). Βιώσιμη Οικιστική Ανάπτυξη των Πόλεων και Οικισμών της Χώρας & Σχετικές Ρυθμίσεις, Ν. 2508/97. Τεύχος Πρώτο. Διαθέσιμο στο

<<http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=CIhHmS4MKqA%3D&...>> (τελευταία πρόσβαση στις: 20/12/2015).

Σκοτινιώτης, Π. Έχουμε ολοκληρωμένο σχέδιο για να αξιοποιήσουμε το νέο ΕΣΠΑ. Δήμος Βόλου, 2014. Διαθέσιμο στο: <<http://dimosvolos.gr/>> (τελευταία πρόσβαση στις: 12/12/2015

Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα. Διαθέσιμο στο: <<http://www.enma.gr/ilioumelathron.htm>> (τελευταία πρόσβαση στις 5/2/2016).

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας. Διαθέσιμο στο:

<www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=325> (τελευταία πρόσβαση στις 20/12/2015).